

T.C.

UFUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

**SOĞUK SAVAŞ EKSENİNDE GELİŞEN TÜRK-ABD
İLİŞKİLERİNE ÇOK BOYUTLU YAKLAŞIM**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUHAMMET BURAK DENKTAŞ

TEZ DANIŞMANI

PROF.DR. CEM KARADELİ

ANKARA

2024

T.C.
UFUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

**SOĞUK SAVAŞ EKSENİNDE GELİŞEN TÜRK-ABD
İLİŞKİLERİNE ÇOK BOYUTLU YAKLAŞIM**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUHAMMET BURAK DENKTAŞ

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. CEM KARADELİ

ANKARA

2024

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

12/06/2024

Muhammet Burak DENKTAŞ

TEŞEKKÜR

“Soğuk Savaş Ekseninde Gelişen Türk-ABD İlişkilerine Çok Boyutlu Yaklaşım” konulu tez çalışması Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kurallarına göre hazırlanmıştır.

Bu tez çalışmasının hazırlanmasında yardım ve desteğini esirgemeyen değerli hocam, Sn. Tez Danışmanım Prof.Dr. Cem KARADELİ’ye sonsuz saygı ve teşekkürlerimi arz ederim.

Eğitim ve çalışma sürecinde desteğini ve sabrını hiçbir zaman esirgemeyen sevgili eşim Gülbahar DENKTAŞ’ a, hayattaki en büyük şansım olan oğlum Ahmet Kağan DENKTAŞ’ a, başta annem, babam olmak üzere kıymetli aileme ve desteklerini esirgemeyen değerli mesai arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi bir borç bilirim ve saygılarımı sunarım.

ÖZET

DENKTAŞ Muhammet Burak, Soğuk Savaş Ekseninde Gelişen Türk-ABD İlişkilerine Çok Boyutlu Yaklaşım, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2024.

Bu çalışmada, Soğuk Savaş'ın başlamasıyla Türkiye uluslararası düzende yeniden konumlanmış ve dış politikada ABD ile yakın ilişkiler kurmuştur. Soğuk Savaş süresince Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerinin ele alındığı bu çalışmada, Türkiye bakış açısıyla; siyasi, askeri, ekonomik, teknolojik ve kültürel gelişmelere bağlı olarak gelişen Türk-ABD ilişkilerine çok boyutlu yaklaşım amaçlanmıştır. Realizm, Neorealizm ve Dünya Sistemler Analizi teorileri açısından Soğuk Savaş'ın yapısı ve mantığı değerlendirilmiştir. Türk-ABD ilişkilerinin gelişmesinde etkin olan Truman Doktrini ve Türkiye'nin NATO'ya üyeliği sonrasında gelişen siyasi olaylar neticesinde iki ülke arasındaki ilişkiler yakınlaşmıştır. 1964 Kıbrıs sorununa kadar çok yakın ilişkiler içerisinde olan Türk-ABD ilişkileri Johnson Mektubu ile uzaklaşma başlamıştır. Johnson Mektubu sonrası Türkiye dış politikada SSCB ve bölgedeki diğer ülkeler ile daha yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır. Afyon sorunu ve Kıbrıs Barış Harekatı sonrası Türkiye'ye silah ambargosu uygulanması Türk-ABD ilişkilerinde derin bir etki bırakmıştır. 1979 yılındaki İran Devrimi ve Afganistan işgali, Türkiye'nin jeopolitik önemi daha da artmış ve ABD ile yeniden yakınlaşma başlamıştır. Yeniden yakınlaşma süreci Turgut Özal döneminde tepe noktasına ulaşmıştır. Sonuç olarak bu çalışmada; Neorealizm ve Dünya Sistemler Analizi teorileri açısından, Soğuk Savaş süresince inişli-çıkışlı bir şekli olan Türk-ABD ilişkileri askeri, siyasi, ekonomik, teknolojik ve kültürel gelişmeler kapsamında değerlendirilmiştir. Bu çalışma, Türk-ABD ilişkilerinin seyrinin çok boyutlu yapısını ortaya koymaya çalışmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Soğuk Savaş, Türk-ABD İlişkileri, Truman Doktrini, Türkiye'nin NATO Üyeliği, Afyon Sorunu, Kıbrıs Barış Harekatı, Özal Dönemi.

ABSTRACT

Muhammet Burak, Multidimensional Approach to Turkish-US Relations Developing on the Axis of the Cold War, Master's Thesis, Ankara, 2024.

In this study, with the beginning of the Cold War, Türkiye repositioned itself in the international order and established close relations with the USA in foreign policy. In this study, which deals with the relations between Türkiye and the USA during the Cold War, from Türkiye's perspective; A multidimensional approach to Turkish-US relations, which develop depending on political, military, economic, technological and cultural developments, is aimed. The structure and logic of the Cold War were evaluated in terms of realism, neorealism and World Systems Analysis theories. As a result of the Truman Doctrine, which was effective in the development of Turkish-US relations, and the political events that developed after Turkey's membership in NATO, relations between the two countries became closer. Turkish-US relations, which had very close relations until the Cyprus problem in 1964, began to diverge with the Johnson Letter. After the Johnson Letter, Türkiye began to establish closer relations with the USSR and other countries in the region in foreign policy. The arms embargo imposed on Turkey after the opium issue and the Cyprus Peace Operation left a deep impact on Turkish-US relations. Following the Iranian Revolution and the invasion of Afghanistan in 1979, Turkey's geopolitical importance increased even more and rapprochement with the USA began again. The process of rapprochement reached its peak during the Turgut Özal period. As a result, in this study; In terms of neorealism and World Systems Analysis theories, Turkish-US relations, which had ups and downs during the Cold War, were evaluated within the scope of military, political, economic, technological and cultural developments. This study tries to reveal the multidimensional structure of the course of Turkish-US relations.

Key Words: Cold War, Turkish-US Relations, Truman Doctrine, Turkey's NATO Membership, Opium Problem, Cyprus Peace Operation, Özal Period.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

BİLDİRİM	i
TEŞEKKÜR	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR DİZİNİ	viii
TABLolar DİZİNİ	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ	x
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM.....	4
SOĞUK SAVAŞ VE TÜRKİYE’NİN KONUMUNU SEÇMESİ.....	4
1.1. Soğuk Savaş	4
1.2. Soğuk Savaş’a Kadar Türkiye-ABD İlişkilerine Genel Bakış	5
1.3. Soğuk Savaş’ın Başlangıcında Türk-Amerikan İlişkileri.....	6
1.3.1. Truman Doktrini.....	8
1.3.2. Marshall Planı	9
2.BÖLÜM.....	11
TARİHİ VE TEORİK ARKA PLAN.....	11
2.1. Realizm, Neorealizm ve Dünya Sistemleri Analizi Teorilerinin Soğuk Savaş’a Bakışı.....	11
2.2. Realizm ve Neorealizm Açısından Soğuk Savaşın Mantığı ve Yapısı.....	14
2.3. Dünya Sistemleri Analizi Açısından Soğuk Savaşın Mantığı ve Yapısı.....	17
2.4. Soğuk Savaşta Önemli Kilometre Taşları	20

3. BÖLÜM.....	22
TÜRK-ABD İLİŞKİLERİNE DEĞİŞİK YAKLAŞIMLAR.....	22
3.1. İkinci Dünya Savaşı Sonunda Türkiye	22
3.1.1. Birleşmiş Milletlere Katılma, Truman Doktrini ve Marshall Planı Çerçevesinde Türkiye'nin Konumlanması.....	23
3.2. Soğuk Savaşın Başlarında Türk-Amerikan İlişkileri.....	25
3.3. NATO Üyeliği Sonrası Türk-Amerikan İlişkileri	27
3.3.1. Türkiye-ABD Arasında Yapılan İkili Anlaşmalar	28
3.3.2. Ortadoğu'da Türk-Amerikan İlişkileri	29
3.3.3. Balkanlar'da Türk-Amerikan İlişkileri.....	30
3.3.4. Jüpiter Füzeleri Sorunu	31
3.3.5. U-2 Uçak Sorunu.....	31
3.4. Türk-Amerikan İlişkilerinde Uzaklaşma	32
3.4.1. Kıbrıs Sorunu	33
3.4.2. Türk-ABD İlişkilerinde Kıbrıs Sorunu ve Johnson Mektubu	35
3.4.3. Afyon Sorunu	40
3.4.4. Kıbrıs Barış Harekatı.....	42
3.4.5. Türkiye'ye Silah Ambargosu Uygulanması	45
3.5. Türkiye-SSCB Yakınlaşması ve Sovyet Teknolojisinin Türkiye'ye Gelmesi	46
3.6. Türkiye'nin ABD ile Yeniden Yakınlaşması	48
3.6.1. İran Devrimi	49
3.6.2. Afganistan'ın İşgali	50
3.6.3. 1980'li Yılların Başında Türk-Amerikan İlişkileri	51
3.6.4. Turgut Özal Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri.....	53
4. BÖLÜM.....	57
TÜRK-ABD İLİŞKİLERİNDE NEOREALİZM VE DÜNYA SİSTEMLERİ ANALİZİ.....	57
4.1. Türkiye-ABD İlişkilerinin Neorealist Açısından Değerlendirilmesi	57

4.2. Türkiye-ABD İlişkilerinin Dünya Sistemleri Analizi Açısından Değerlendirilmesi.....	60
SONUÇ.....	64
KAYNAKÇA	66
EKLER.....	72
EK-1. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna İlişkin Temel Antlaşma (1960).....	72
EK-2. ABD Başkanı Johnson'un Mektubu	80
EK-3. İsmet İNÖNÜ'nün ABD Başkanı Johnson'a Cevabi Mektubu	84
EK-4. Rauf DENKTAŞ'ın Kıbrıs Barış Harekatı'nın Üçüncü Yıl Dönümündeki Konuşması.....	92
ÖZGEÇMİŞ.....	93

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ANAP	: Anavatan Partisi
ASELSAN	: Askeri Elektronik Sanayii Ticaret Anonim Şirketi
ASPİLSAN	: Askerî Pil Sanayii
BM	: Birleşmiş Milletler Örgütü
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
EOKA	: Ethniki Organosis Kyprion Agoniston
HAVELSAN	: Hava Elektronik Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MGK	: Milli Güvenlik Konseyi
MLF	: Çok Taraflı Nükleer Kuvvet
MSP	: Millî Selamet Partisi
NATO	: Kuzey Atlantik Örgütü Antlaşması
OSİA	: Ortak Savunma İşbirliği Anlaşması
SEİA	: Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TUSAŞ	: Türk Uçak Sanayii Anonim Ortaklığı

TABLÖLAR DİZİNİ

Sayfa No:

Tablo 1. Marshall Planı ve Türkiye Ekonomisi.....	10
Tablo 2. 1980'li Yıllarda Türkiye-ABD Ticareti.....	53

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa No:

Şekil 1. Türkiye ve Yunanistan'a Yardım Yapılması	8
Şekil 2. Haşhaş Ekimi Yasağının Kaldırılması.....	42
Şekil 3. Kıbrıs Barış Harekatı	43

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşında Almanya'ya karşı birlikte hareket eden Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD), savaşın ardından uluslararası sistem içinde rekabete sürüklenmiştir. Soğuk Savaş döneminde, ABD ve SSCB, iki kutuplu bir dünya düzeni oluşturmuş, her iki ülke de barış arayışında bulunmuş, ancak bu çabalarını kendi ideolojik ilkelerinden ödün vermeden sürdürmüştür (Tokatlı, 2022, s.378). ABD ve SSCB'nin dünya genelinde hegemonya kurma amacıyla uyguladığı askeri, siyasi ve ekonomik politikalar Soğuk Savaş döneminde önemli bir rol oynamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, SSCB Doğu Avrupa'da genişleme politikalarını benimseyerek etki alanlarını artırırken, ABD ise Batı Avrupa'ya maddi destek sağlayarak karşılık vermiştir (Özhazinedar, 2021, s.153).

SSCB, sıcak denizlere ulaşma hedefi doğrultusunda genişleme politikalarını benimsemiş ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'den toprak talebinde bulunmuştur (Küçükvatan, 2011, s.74). Türkiye, savaşın sonunda yalnız kalmasına karşın İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkilerinden korunmayı başarmıştır. Türkiye, savaş sonrası SSCB'den gelen toprak talepleri karşısında ABD ile ilişkilerini geliştirmeyi amaç edinmiştir (Sızan, 2022, s.10) . SSCB'nin genişleme eğilimi, o dönemde Türk ve Amerikan politikalarını yakınlaştırmış, iki ülke arasında iş birliğinin artmasına neden olmuştur (Küçükvatan, 2011, s.74). Soğuk Savaş sonrası Türk-ABD ilişkileri ele alınırken olaylar, tarihsel süreçlere dayandırılmış ve siyasi dinamikler aktarılmıştır.

Çalışmanın amacı; İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası ilişkilerin en gergin olduğu dönemlerden biri olarak tarihe geçen Soğuk Savaş döneminde Türkiye ile ABD ve diğer devletler arasında yaşanan askerî, siyasi, ekonomik gelişmeler ekseninde Türk-ABD ilişkilerini Realizm, Neorealizm ve Dünya Sistemleri Analizi teorileri kapsamında çok boyutlu ve bütüncül bir yaklaşımla incelemektir. Soğuk Savaş'ın tarihi ve teorik arka planı incelenirken; yine Soğuk Savaş'ın mantığı ve yapısının Realizm, Neorealizm ve Dünya Sistemleri Analizi teorilerine dayandırılarak ele alınması çalışmanın ana hedeflerindendir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türk-Amerikan ilişkileri dönemin gereksinimleri doğrultusunda ivmelenmeye başlamış aralıksız bir biçimde günümüze dek sürmüştür. Yapılan çalışmalar incelendiğinde Soğuk Savaş dönemiyle gelişim göstermeye başlayan Türk-Amerikan ilişkileri askerî ve siyasi yönleriyle ele alınmıştır. Bu çalışmayla Türk-

Amerikan ilişkilerinin sadece siyasi değil, aynı zamanda ekonomik, kültürel ve stratejik boyutlarına odaklanarak incelenmektedir.

Bu tez, Immanuel Wallerstein'ın dünya sistemleri analizi teorisine ve çok boyutlu yaklaşımın gerekliliğine dayanarak, Soğuk Savaş döneminde Türk-ABD ilişkilerini ele almaktadır. Soğuk Savaş dönemindeki Türk-ABD ilişkilerini çok boyutlu bir perspektifle değerlendirerek, uluslararası ilişkilerin karmaşıklığını ve derinliğini anlamaya yönelik geniş bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Wallerstein'ın dünya sistemleri analizi, uluslararası ilişkileri bir bütün olarak ele alır ve devletler arasındaki ilişkileri sadece siyasi boyutlarıyla değil, aynı zamanda ekonomik, kültürel ve stratejik faktörleri içerecek şekilde incelemektedir. Soğuk Savaş dönemi, uluslararası sistemin ideolojik temelde bölünmesine yol açtı (Avcıoğlu, 2015, s.98). Bu çalışmada, ideolojik kutuplaşmanın ötesine geçerek, Türk-ABD ilişkilerini sadece politik bir düzeyde değil, aynı zamanda ekonomik iş birliği, kültürel etkileşimler ve stratejik ittifaklar gibi çok boyutlu faktörleri içeren bir çerçeve içinde incelenmektedir.

Bu çalışmada Türk-ABD ilişkileri, Soğuk Savaş'ın başlangıcıyla gelişen ve Savaşın sona ermesine kadar olan süreyi kapsamaktadır. Araştırmada Türkiye perspektifi ile konular ağırlıklandırılacaktır. Dünya Sistemleri Analizi, Realizm ve Neorealizm teorileri kapsamında Soğuk Savaş ile dönem sonunda Türkiye'nin uluslararası alanda kendini yeniden konumlandırmasını ele alacaktır.

Tez, öncelikle akademik literatürdeki makaleler, kitaplar ve diğer yazılı kaynakları ile gazete, dergileri inceleyerek temel verilerini toplamaktadır. Bu dokümanlar, Soğuk Savaş dönemindeki Türk-ABD ilişkileri ve bu ilişkilerin çeşitli boyutları hakkında analitik ve tarihsel içerik sağlamaktadır. Bu çalışmada literatür kapsamında elde edilen veriler, araştırmada bahsedilen Neorealizm, Realizm ve Dünya Sistemleri Analizi teorisiyle sentezlenerek Soğuk Savaş süresince ve sonrasında gelişen Türk-ABD ilişkilerine yönelik inceleme sunmaktadır.

İlk bölümünde Soğuk Savaş ve Türkiye'nin konumunu seçmesi süreci ele alınacaktır. Soğuk Savaş ve Soğuk Savaşa kadar Türkiye-ABD ilişkilerinin tarihsel arka planının aktarılmasından sonra Soğuk Savaş'ın başlangıcında Türkiye-ABD ilişkileri incelenecektir. Türk-Amerikan İlişkilerinin gelişmesine katkısı olan ekonomik ve siyasi gelişmeler kapsayan Truman Doktrini ve Marshall Planı yine bu bölümde ele alınacaktır.

İkinci bölümde ise Soğuk Savaş'ın teorik ve tarihi arka planını aktarabilmek maksadıyla Realizm, Neorealizm ve Dünya Sistemleri Analizi teorilerinden faydalanılacaktır. Realizm, Neorealizm ve Dünya Sistemleri Analizi teorilerinin Soğuk Savaşa bakış açısı açıklanacak olup Realizm, Neorealizm ve Dünya Sistemleri Analizi teorileri perspektifinden Soğuk Savaş'ın yapısı ve mantığı incelenecektir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Soğuk Savaş döneminde yaşanan önemli kilometre taşlarının aktarılmasının ardından Türk-Amerikan ilişkilerine yönelik yaklaşımlardan bahsedilecektir. İç ve dış siyasi gelişmeler ile askerî, ekonomik ve uluslararası alanlarda yaşanan gelişmelerin Türk-Amerikan ilişkilerine yansımaları aktarılacaktır. Türkiye'nin Kuzey Atlantik Örgütü Antlaşması (NATO) üyeliğiyle başlayan 1960'lara kadar artarak devam eden iş birliği sürecini takiben ABD ile yaşanan Kıbrıs Sorunu ve Afyon Sorunu'nun ardından Türkiye ile SSCB ilişkilerinin iyileşmesi ve Türkiye'ye SSCB teknolojisinin gelmesi ele alınacaktır. SSCB ve ABD arasında yaşanan siyasi gerilimlerle Türkiye'nin iç siyasi tartışmalarının Türk-Amerikan ilişkilerini taşıdığı konum gözler önüne serilecektir. İran Devrimi ve Afganistan İşgalinin aktarılmasıyla Türk-Amerikan İlişkilerinin Soğuk Savaş süresince yaşadığı evrim ve Soğuk Savaş sonrası Türkiye'nin kendini yeniden konumlandırmasından bahsedilecektir.

Sonuç bölümünde ise askeri, ekonomik, siyasi faktörler ile tarihsel gelişimi açısından ele alınan Türk-Amerikan ilişkilerinin Neorealizm ve Dünya Sistemleri Analizi teorileri üzerinden değerlendirilmesi yapılarak Türk-Amerikan ilişkilerine çok boyutlu ve bütüncül yaklaşım sergilenecektir. Söz konusu çok boyutlu yaklaşım, Türk ve Amerikan politikalarının etkileşimini daha derinlemesine anlamamıza ve bu dönemin günümüzdeki yansımalarını daha kapsamlı bir şekilde değerlendirmemize olanak tanıyacaktır.

1. BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ VE TÜRKİYE’NİN KONUMUNU SEÇMESİ

1.1. Soğuk Savaş

Avrupa’nın dünya siyaseti üzerindeki geçmişten gelen belirleyici rol olma özelliğini İkinci Dünya Savaşı’nın bitmesiyle ABD ve SSCB’ye devretmesi sonucunda dünya üzerinde köklü değişimler yaşanmıştır. Savaşın etkileri yalnızca sıcak çatışma sahasında değil tüm dünya üzerinde hissedilmiştir. Avrupa’nın baş olma özelliğinden çıkıp baş altı bir role bürünmesi uluslararası sistem açısından da değişikliklerin yaşanmasına sebep olmuştur (Balkaya, 2013, s.152). ABD ve SSCB’nin dünyanın iki süper gücü haline gelmesiyle uluslararası sistem artık iki kutuplu bir hale dönüşmeye başlamıştır.

Bu dönemde İkinci dünya Savaşı nedeniyle Avrupa’da ekonomik bunalım yaşanmıştır. Avrupa kıtası ve dünya kendisine askeri, ekonomik ve siyasi anlamda öncü olacak bir ülke arayışında olmuştur. ABD ve SSCB bu boşluğu doldurma yarışına girmiştir.

Soğuk Savaş dönemi, ABD ve SSCB’nin sıcak çatışma ortamı olmadan ideolojik çatışmaları ile değişik alanlarda yaşadıkları rekabetin, tüm dünyayı tesir altında bıraktığı bir dönem olarak tarihe geçmiştir. Soğuk Savaş döneminden itibaren dünya siyasetine damga vuran bu iki ülke rekabet ortamını benimsedikleri politikalar üzerinden sürdürmüştür (Çetinkaya, 2019, s.3). Doğu ve Batı blokunun lideri olan iki ülkenin yarış alanı yalnızca kendi coğrafyalarıyla sınırlı kalmamış Avrupa, Asya ve Afrika kıtaları başta olmak üzere uzayı da kapsayan çok yönlü bir rekabet özelliği barındırmıştır.

Yalta Konferansı ve Postdam Konferansı ile yeni uluslararası sistemin yol haritası ve şekli çizilmeye başlamıştır (Sönmezoğlu, Soğuk Savaş Döneminde Türk Dış Politikası, 2016, s.20). İngiltere, ABD ve Rusya liderleri arasında yapılan görüşmelerde ortak düşmana karşı hareket etme fikrinden ziyade savaş sonrası düzene yönelik büyük fikri ayrılıkların ilk belirtileri yaşanmıştır.

Almanya ve Japonya’ya savaş açan ülkelerin Birleşmiş Milletler (BM)’e kurucu üye olarak kabul edilmesi, Almanya’nın taksim edilmesinde yaşanan fikir ayrılıkları,

SSCB'nin Türkiye ve boğazlar üzerindeki talepleri sonrası gelişmeler Soğuk Savaş Döneminin siyasi ve psikolojik arka planını oluşturan önemli olaylardan sadece birkaçıdır.

ABD bu süreçte Batı pazarının SSCB'nin eline geçmesine karşı tedbirler almıştır (Oran ed., Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 2022, s.480). ABD'nin liderliğini yürüttüğü Batı Bloku uzun menzilli füze sistemlerinin olmadığı dönemde, SSCB'yi çevreleme politikasını izlemiş, kısa ve orta menzilli füzelerini askeri işbirliği sonrasında SSCB sınırlarına yerleştirmeyi hedeflemiştir. Monroe Doktrininden süregelen ABD'nin kıta içi yalnızlığından çıkıp dünya süper gücü olmasına yönelik siyasi, askeri ekonomik atılımlar gerçekleştirilmiştir (Sönmezoğlu, 2016, s.21). Truman ve Marshall yardımlarıyla hem SSCB'ye karşı yeni müttefikler elde edilmiş hem de Kuzey Atlantik Pakti Örgütüyle askeri tedbirler artırılmıştır.

SSCB ise bu dönemde Avrupa'da egemen güç haline gelmiş, kendi ideolojisine sahip ülke sayısının artırmaya yönelik tedbirler almış ayrıca ABD'nin silahlanma yarışına ise sürekli yeni gelişmelerle cevap vermiştir. Hidrojen bombasından, "Sputnik" isimli ilk insansız uzay aracının fırlatılması doğrultusunda uzun menzilli füzelere sahip olduğunu hem ABD'ye hem de kendisine dost ve düşman tüm unsurlara göstermeyi başarmıştır (Sönmezoğlu, 2016, s.22). SSCB komunizm ile yönetilen ülke sayısının artmasıyla ekonomik pazar arayışlarını sürdürmüş aynı zamanda sınırlarını genişletme politikasını bu dönemde de izlemiştir.

Savaş sonrası dönemde yeni uluslararası sistemde kendi konumunu belirlemek isteyen Türkiye, Almanya'ya karşı savaş açarak BM'nin kurucu üyelerinden olmuştur. Savaş sırasında ve sonrası dönemde SSCB'nin Türkiye ve boğazlar üzerindeki talepleri bu dönemde Türk dış politikasının bir düzlem üzerinde şekillenmesine neden olmuştur. Türkiye'nin güvenlik kaygıları nedeniyle güçlü bir devletle ittifak kurma isteği ve Truman Doktrini ile Marshall Planı aynı zamanda ABD'nin Orta Doğu, Akdeniz bölgelerinde SSCB politikalarından endişelenmesi Türkiye-ABD ilişkilerinde yeni bir evrimleşmenin başlagıcı olmuştur.

1.2. Soğuk Savaş'a Kadar Türkiye-ABD İlişkilerine Genel Bakış

Birinci Dünya Savaşı'nın rakip iki ülkesi olan ABD ve Osmanlı Devleti birbirlerine karşı savaşmamışlardır. İki ülke arasında 20 Nisan 1917 tarihli verilen notayla

diplomatik ilişkiler kesilmiştir (Sönmezoğlu, 2016, s.285). Kurtuluş Savaşı esnasında Mustafa Kemal Atatürk, Amerika ile ilişkiler kurmaya gayret göstermiş ve Avrupa'nın baskısını Amerika'ya yakınlaşarak dengelemeyi hedeflemiştir (Armaoğlu, Türk-Amerikan İlişkileri, 2017, s.12).

Bu yıllarda ABD'nin Monroe Doktrinine tam anlamıyla bağlı kalması nedeniyle Türk-ABD ilişkileri tam anlamıyla gelişme gösterememiştir. Savaş sonrasında imzalanan Lozan Barış Antlaşması'ndaysa ABD bir taraf olmaktan ziyade Boğazlar, din, eğitim ve kapitülasyonlar konusunda gözlemci olarak rol üstlenmiştir (Sönmezoğlu, 2016, s.285).

1927 yılında iki ülke arasında yeniden diplomatik ilişkiler başlamış ve Amerika'nın ilk Türkiye büyükelçisi olarak Joseph C.Grew atanmıştır. Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığı esnasında Roosevelt ve Atatürk arasında bazen şaşırtıcı seviyede ilişkiler yakınlaşmıştır. Roosevelt bilhassa Atatürk devrimlerine alakadar olmuş ve iki devlet başkanı arasında zaman zaman mektuplaşmalar sonucunda Roosevelt'in Türkiye'yi ziyaret etmek istemesi gündeme gelmiştir. Fakat bu yakınlaşma siyasi ve diplomatik alana yansımamış şahsi olarak sınırlı kalmıştır. Monroe Doktrini ve ekonomik sorunlar iki devlet adamının ilişkilerinin devletlerarası düzeye çıkamamasında ki başlıca sorun olmuştur. Türk-ABD ilişkilerine siyasi olarak ilk tohumların atıldığı ve hareketlenmelerin başladığı dönem olarak İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemi ele alabiliriz (Armaoğlu, 2017, s.13).

1.3. Soğuk Savaş'ın Başlangıcında Türk-Amerikan İlişkileri

1945 yılında toplanan Yalta Konferansı sırasında İngiltere Başbakanı Churchill, SSCB lideri Stalin'in Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin dönemin değişen şartlara göre revize edilmesi görüşüne katıldığını belirtmesi ve bu esnada SSCB'nin Balkanlar'da ekisinin artırması sonucunda Türkiye savaş sonrası yeni düzenin belirlenmesinde önemli rol oynayan San Francisco Konferansı'na katılmayı ve BM'nin asıl üyeleri arasında yer alabilmeyi ana hedeflerinden biri haline getirmiştir. Bu bağlamda Türkiye BM'nin asıl üyelerinden olabilmek aynı zamanda Boğazlar konusunda bir denge unsuru olarak ABD ve İngiltere ile yakın ilişkiler kurabilmek amacıyla Almanya ve Japonya'ya savaş açmış ve İkinci Dünya Savaşı'na katılmıştır. Öte yandan SSCB, Molotov üzerinden Türkiye'ye Boğazlar'ın ortak savunulması, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin revize edilmesi gerektiğini ayrıca 1921 Moskova Antlaşması'yla Türkiye'nin elde ettiği toprakların geri

verilmesini içeren bazı taleplerini iletmiştir (Sönmezoğlu, İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası, 2015, s.476).

Savaş sonrasında SSCB'nin talepleri karşısında yalnız kalan Türkiye'nin ABD ile kurulan ilişkileri, iki süper gücün rekabetiyle doğru orantılı gelişim göstermiştir. Franklin Rosevelt'in ölümünden sonra Başkan Truman, SSCB'nin Ota Doğu ve İran'a baskı politikası ile Türkiye üzerindeki toprak taleplerini içeren politikalarından endişelenmeye başlamıştır. Postdam Konferansı sırasında Türkiye'nin SSCB ile sorun yaşadığı Boğazlar ve diğer konulara ilişkin düşünceleri zamanla değişime uğrayan ABD, SSCB'ye yönelik ılımlı politikasını revize etmeye başlamış ve Türkiye ile ABD arasında yakın ilişkilerin tohumları atılmaya başlamıştır. Boğazlar üzerinde SSCB, ABD ve Türkiye ekseninde 1946 yılına dek süren notalaşmalar, giderek belirginleşen Soğuk Savaş'ta ABD'nin SSCB'ye karşı Türkiye'yi desteklemeye başladığını göstermiştir (Sönmezoğlu, 2016, s.47).

Bu esnada Türkiye'nin ABD büyükelçisi Münir Ertegün'ün naaşı Missouri isimli en büyük savaş gemilerinden bir tanesiyle Türkiye'ye gönderilmiş ABD bu sayede SSCB tehdidine karşı Türkiye'nin yanında yer aldığını ve desteklediği imajını çizmiş ayrıca Akdeniz'de güçlü bir deniz gücü bulundurabileceğini göstermiştir (Ertem, 2009, s.382).

SSCB'nin yaşanan gelişmelerin ardından Türkiye'ye olan baskısı artarak devam etmiştir. Artan SSCB tehdidi ise Türkiye'nin zamanla ABD ile daha iyi ilişkiler kurmasına zemin hazırlamıştır. Böylece Türkiye savaş sonrası ortaya çıkan süper güç iki devlete karşı denge politikası izlemeye başlamıştır ve ABD ile yakın ilişkiler içerisine girmeye başlamıştır. Türkiye bu dönemde SSCB ile tek başına mücadele edecek güce sahip olamamıştır. Türkiye'nin stratejik konumu Avrupa, Asya ve Akdeniz'de önemli bir coğrafyada olması ayrıca doğu ve güneyde bulunan petrol sahibi ülkelere yakın konumda bulunması, SSCB'nin Türkiye üzerinde emellerinin artmasına yol açmıştır. Türkiye bu süreçte SSCB gibi bir güçle tek başına mücadele edecek güce sahip olamaması sebebiyle ABD ile yakın ilişkiler kurmaya çalışmıştır. ABD ise SSCB'nin bölgede nüfuzunu artırma endişelerine karşın Türkiye ile yakın ilişkiler kurmanın kendisine faydalı olacağını değerlendirmiştir.

1.3.1. Truman Doktrini

12 Mart 1947'de ABD Başkanı Truman'ın kongre üyelerine yapmış olduğu konuşmada dünya ülkelerinin ABD'den yardım beklediğini ifade etmesi tarih sahnesinde önemli bir yer tutmaktadır. İlerleyen dönemlerde kendi adıyla anılacak konuşmasında ABD'nin Soğuk Savaş başlarken yol haritasını çizen Truman, silahlı gruplara ve dış baskılara direnen tüm özgür insanların desteklemesi gerektiğini bu oturumda açıkça ifade etmiştir (Evered, 2010, s.50).

Özellikle SSCB'nin güneye inmesini tehdit olarak gören ABD yönetimi, Yunanistan ve Türkiye'ye yapılacak yardımlarla Orta Doğu ve Batı Dünyasına giden coğrafyada masada kalmak istemiştir. Ekonomik, askeri ve eğitim alanlarını kapsayan yardım ile SSCB'nin Balkanlar ve Orta Doğuda yeni bir alana tesir etmesinin önüne geçilmesi amaçlanmıştır.

Truman Doktrininin ilan edilmesiyle ABD askeri personeli Türkiye'de eğitim vermeye başlamış, askeri yardımlar hız kazanmaya başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı esnasında kullanılan silah ve mühimmat Türkiye'nin güvenlik kaygılarını gidermek için teslim edilmiştir.

Şekil 1. Türkiye ve Yunanistan'a Yardım Yapılması

Kaynak: (Ulus Gazetesi, 13 Mart 1947)

Truman Doktrini aynı zamanda SSCB'yi çevreleme politikasının da ilanı anlamını taşımaktadır. ABD, SSCB'nin güneye ilerlemesine dur demekle kalmamış Türkiye ve Yunanistan'ın SSCB'nin uydu devletleri arasına katılmasına da engel olmuştur. ABD bu sayede, savaş sonrası oluşacak güç dengesinde SSCB'ye meydan okuduğunu ilan etmiştir.

Avrupa'nın yaşamış olduğu ekonomik kriz SSCB'nin bu ülkelere uyguladığı baskıyı artırmasına neden olmuş, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Avrupalı Devletlerinde içinde bulunduğu büyük bir ekonomik kriz Truman Doktrinin arkasının gelmesini gerekli kılmıştır.

1.3.2. Marshall Planı

Dünya tarihinin tahribatı en fazla savaşı olan İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ABD'nin dünya üzerindeki rolünü değiştirmeye başlamıştır. SSCB'nin uyguladığı baskı sonucunda Avrupa'da oluşan güvenlik ve ekonomik temelli kaygıların giderilmesi, ABD açısından önemli bir konu haline gelmiştir (Kılınçkaya, 2013 s.134).

Bu kapsamda; ABD Nisan 1948'de yürürlüğe giren Marshall Planı ile Batı Avrupa'yı dünya ticaretine katmayı, yardım verdiği ülkelerin ekonomilerini canlandırmayı aynı zamanda kendi mallarına yeni pazar imkânı sağlayarak yeni bir dünya hegemonu olmayı hedeflemiştir (Oran ed., 2022, s.486).

Truman Doktrini kapsamında Türkiye'ye yapılan yardımlarla Türkiye orduda modernizasyon sürecine girmiştir. Fakat yapılan yardımlar sonucu ülkeye gelen silah, teçhizat ve mühimmatın bakımı Türk ekonomisine ciddi bir yük getirmiştir. Bu doğrultuda Türkiye'nin ABD'den alınan yardım kapsamında dolar ihtiyacı hasıl olmuştur (Sönmezoğlu, 2016, s.50).

Avrupa'ya yapılan ekonomik yardımlara Türkiye'nin de dahil edilmesi halinde, iktisadi kalkınmayla gelecek askeri gücün önemi ve SSCB tehdidine karşı Türkiye önemli bir stratejik nokta olma özelliği ABD yöneticilerine vurgulanmıştır. Bu sayede Türkiye, Marshall Planı'ndaki ekonomik yardımlardan faydalanan 16 ülke arasına girmiştir. ABD yapılan yardımların etkilerini yerinde incelemek maksadıyla Türkiye'ye personel görevlendirmiştir.

Tablo 1.
Marshall Planı ve Türkiye Ekonomisi

Marshall Planı Kapsamında Yapılan Yardım		
Sıra No	Ülke	Yardım Miktarı
1.	İzlanda	29 milyon dolar
2.	Portekiz	50 milyon dolar
3.	İsveç	107 milyon dolar
4.	Yugoslavya	109 milyon dolar
5.	İrlanda	146 milyon dolar
6.	Türkiye	221 milyon dolar
7.	Norveç	254 milyon dolar
8.	Danimarka	271 milyon dolar
9.	Belçika ve Lüksemburg	556 milyon dolar
10.	Avusturya	677 milyon dolar
11.	Yunanistan	694 milyon dolar
12.	Hollanda	1 milyar 79 milyon dolar
13.	Almanya Federal Cumhuriyeti	1 milyar 389 milyon dolar
14.	İtalya	1 milyar 474 milyon dolar
15.	Fransa	2 milyar 706 milyon dolar
16.	Büyük Britanya	3 milyar 176 milyon dolar

Kaynak: (Sönmezoğlu, F., Soğuk Savaş Döneminde Türk Dış Politikası, DR Yayınları, 2016, İstanbul, s.51)

Savaş sonrası alınan bu yardımlar sayesinde askeri anlamda atılan adımlar, iktisadi olarak desteklenerek anlam kazanmıştır. Türkiye'nin dış politikasında takınacağı tutumu derinden etkileyen yardımlar sayesinde Türkiye, SSCB'nin taleplerine karşılık dış politikada *yalnızlıktan* çıkmıştır. Truman Doktrini ve Marshall Planı ile Türkiye ile ABD arasında oluşan yakın ilişkiler belirli bir dönemin dış politikasının belirlenmesinde temel oluşturmuştur.

2.BÖLÜM

TARİHİ VE TEORİK ARKA PLAN

2.1. Realizm, Neorealizm ve Dünya Sistemleri Analizi Teorilerinin Soğuk Savaş'a Bakışı

Realizm, her ne kadar İkinci Dünya savaşı sonrası sistematik temeli atılan teori olarak kabul görse de tarihsel bağlamda Thucydides'e kadar uzanmaktadır (Özdoğan, 2019, s.6). Yaklaşık olarak 2 bin yıllık bir geçmişi temsil eden düşünce birliğini oluşturmaktadır (Dunne, Kurki & Smith, 2021, s.68).

Realizm esasında, temel bir benzerlik ile farkındalık izlenimi oluşturan bir özelliği aktarmaktadır. İnsanın doğası gereği bencil olması, güç dengesi ve güvenlik kaygıları kavramlarından oluşan uluslararası hükümetin olmayışını siyaset üzerinde oluşturduğu zorlukları önemsemektedir (Burchill vd., 2019, s.55). Klasik Realistler, iç ve dış politikadaki benzerlikleri ve bu alanlardaki var olan düzeni geliştirmek üzerine odaklanmıştır. Topluluğun çıkarları ile bireylerin çıkarları arasında süregelen çatışmaya dikkat çekmiştir (Dunne vd., 2021, s.69). İnsan doğasının diplomasi yürütülürken karşılaşacağı zorlanmalara vurgu yapmıştır.

Machiavelli devlet ve güç odaklı bir düşünceye sahip olmuştur. Machiavelli'nin bu düşüncesinin temelinde İtalya'nın o dönemde şehir devleti yapısında bulunması ve bu ülkeleri bir arada tutacak siyasi güç ve otoritenin bulunmayışındır. Şehir devletlerinin dağınık halde bulunmasını eleştiren Machiavelli bu bağlamda Realizmi etkilemeyi başarmıştır.

Realizm'e göre bir devlet güvensizlik ortamında savaşa sürüklenebileceği gibi devletin çıkarları doğrultusunda savaş çıkartmayı da savunmaktadır. Devletin kendini koruma iç güdüsüyle güvenlik gerekçelerini öne sürerek saldırı yapma ve kendini koruma hakkına sahip olduğu savunmuştur. Bu doğrultuda, büyük güçlerin yayılmacı politikalar izlemesi Realizm kapsamında meşru bir zemine oturmuştur (Varlık ve Demir, s.4). ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası izlediği politikalar bu duruma örnek oluşturmıştır.

Klasik Realistler uluslararası ilişkileri bir güç mücadelesi üzerinden anlamlandırmışlardır. Bu kapsamda Realistler savaş, ittifak, güç ve denge konularına

eğilimlerdir. Realizm İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya düzenini güç dengesi kavramı üzerinden açıklamaya çalışmıştır (Varlık ve Demir, s.5).

İkinci Dünya Savaşı sonrası güç dengesi üzerinden incelenecek yeni dünya düzeni, Soğuk Savaş'ın başlamasıyla gerçekleşen bir savaş olmamasından yola çıkarak Realizm düşüncesini daha da kuvvetli kılmıştır.

Realizmin, ABD'nin askerî harcamalarını meşru bir zemine oturtması kendisine Anglo-Amerikan bir teori olduğu eleştirilerini getirmiştir (Özdoğan, 2019, s.7) Realizme gelen bir başka eleştiri ise Soğuk Savaş'ın sona ereceği ön görülememiş olmasıdır.

Kenneth Waltz, realist kuramı yeniden ele almak, güncellemek ve modern yaklaşımla geliştirmek amacıyla 1979 yılında Neorealizmden teorik bir sistem olarak ilk defa bahsetmiştir. Waltz, uluslararası sistemin yapısında devletlerin birbiriyle olan ilişkilerini yöneten bir yer olmadığını bu bağlamda devletler arası ilişkilerde anarşik bir yapının oluştuğunu savunmuştur. Waltz'a göre burada asıl önemli olan nokta, bu anarşiyi insanlar değil mevcut sistemin oluşturmasıdır. Devletler ancak sistemin kendi düzenini oluşturan bu yapı içerisinde ittifaklar kurabilmiştir (Seval, 2017, s.471).

Neorealizme göre uluslararası ortam, her devletin kendi hareketleri sonucu oluşturduğu değil sistemin var olan unsurları arasındaki ilişkiden oluştuğu savunulan bir yapıdır. Neorealizme göre, insanlar kendi doğasında iyi niyetli dahi olsa savaşın kaçınılmaz bir son olduğu vurgulanmakta olup bu noktada klasik Realizmden ayrıştığı en belirgin husustur. Uluslararası düzenin anarşik bir yapıda olması savaş kaçınılmaz kılmış, Klasik Realizmdeki güç kavramını temel alarak modern bir yaklaşımla devletlerin beka ve kendine güvenme kavramlarını vurgulamıştır (Varlık ve Demir s.8).

Güç dengesi, uluslararası ortamın hayatını sürdürmesi için yüksek bir öneme sahiptir. Büyük güçler ile ortak bir yaşam alanı oluşması için denge unsurunun oluşması gerekmektedir. Küçük güçler ile yapılacak ittifaklar karşısında büyük güçler dengelenebilecektir. Sistemi oluşturan egemen güçlerin miktarları dünyanın kutuplaşma seviyesini belirtmektedir. Waltz, çok kutuplu yapıdansa çift kutuplu yapının uluslararası ortamın sürdürülebilirliği açısından daha güvenilir olduğunu kıymetlendirmektedir (Tokatlı, 2022, s.130).

Neorealizm açısından, İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan Soğuk Savaş'ın dünya uluslararası ortamını iki kutuplu bir sisteme sürüklemesini aslında istikrar ve güç

dengesi dönemi olarak ele alabiliriz. Düzen çok kutupluluktan ziyade iki büyük süper gücün etrafında şekil almaya başlamıştır. Bu sayede Soğuk Savaş süresince oluşan Doğu ve Batı Blokunu ele alırsak kurulan ittifaklar da var olan düzeni korumuş ve güç dengesi sağlanmıştır.

Neorealistler, Soğuk Savaş ile Avrupa kıtasında istikrar ve barış ortamı sağlandığını değerlendirmiş ayrıca Soğuk Savaş'ın sona ermesinin tıpkı geçmiş dönemlerde olduğu gibi büyük güç dengeleri için mücadele ve felakete yol açacağını öne sürmüşlerdir. Neorealistler Soğuk Savaş'ın bitmesiyle dünya uluslararası ortamının yeniden milliyetçilik, etnik çatışmalar, güvensizlik, güç dengesinin bozulması ve sonucunda istikrar ve barış ortamının yok olacağı, geçmiş dönemlerde etkin olan çok kutuplu güç dengesi politikasının yaşanmasının ihtimal dahilinde olduğunu savunmuşlardır (Aslanlı ve Memmedov, 2016, s.1525).

Dünya sistemleri analizi 1970'lerde ortaya çıkan toplumsal gerçeklik kavramı üzerine yeni bir bakış açısı olmuştur. Dünya sistemleri kuramı ekonomiden köklerini almıştır. Ancak düşünce sisteminin alt yapısını ve bağlantısını birbirinden bağlantısız gibi gözüken siyasi, diplomatik, ekonomik, kültürel olaylar oluşturmuştur (Avcıoğlu, 2015, s.98).

“...Biz bu fenomenleri özel isimler verdiğimiz ayrı ayrı kutularda inceledik; politika iktisat, toplumsal yapı, kültür. Ama bunu yaparken, bu kutuların gerçeklikten çok kendi imgelemimizin kurguları olduğunu fark etmedik. Bu ayrı ayrı kutularda ele alınan fenomenler birbiriyle o kadar çok iç içe geçmiştir ki her biri diğerini varsayar, her biri diğerini etkiler ve hiçbiri diğer kutuları hesaba katmadan anlaşılamaz (Wallerstein, Dünya-Sistemleri Analizi Bir Giriş, 2018, s.10)...”

Dünya sistemleri analizini incelediğimizde bir dünya ekonomi sistemini ve buna dayandırılan bir uluslararası sistem anlatılmaya çalışılmıştır. Wallerstein dünya sistem analizinde kullanılan mini sistemler ile dünya imparatorlukları zaman içerisinde dünya ekonomilerini oluşturmuşlardır (Kozal, 2020, s.105). Ekonomi, sistem ve imparatorluk dünyayı oluşturmakla beraber coğrafi olarak bundan söz etmek doğru sayılmamıştır (Ereker ve Özer, 2020, s.136).

Uluslararası sistemde hegemonya; büyük güç sahibi olan devletler arasındaki rekabet durumunu göstermiştir. Sistem içerisinde askeri, siyasi, diplomatik, ekonomik olarak isteklerini yerini getirebilen sisteme hükmetmektedir (Akyol ve Ulutürk, 2007, s.77). Dünyada ekonomik sistemin oluşmasının tarihsel bir sürece dayandırarak açıklayan

dünya sistemler analizi; siyasi, tarihi, ekonomik, kültürel olayların birbiri içerisine entegre olduğunu ve sistemin içerisindeki bu yapı tıpkı saat dişlisi gibi birbirini etkilemiştir.

Wallerstein analizinde ekonomik yapının oluşmasında kabaca tarihsel süreci ele almış, devletlerin değil sistemin kapitalist olduğunu savunmuştur. Fakat burada sistemin ideolojisinin olduğunu savunmuş olup toplumsal gerçekliği anlamak için ekonomik, toplumsal ve ideolojik tüm eğilimlere bir bütün yaklaşılması gerektiğini savunmuştur. Buradan hareketle İkinci Dünya Savaşı'nın yaşanmasının dünya sistemleri analizi açısından ekonomik düzenin yeniden canlanmasına yol açan bir etken olduğu sonucuna varılabilir. Wallerstein Soğuk Savaş dönemindeki ekonomik canlanmayı *“1945’ten sonraki yıllarda dünya-ekonomi üretici yapıların modern-dünya sistemin tarihindeki en büyük genişlemesine tanık oldu”* (Wallerstein, 2018, s.146) şeklinde ifade etmiştir.

Dünya Sistemleri Analizinin bu bağlamda küresel ekonomik sistemini kapitalizm, ideolojisini ise tarihsel süreciyle Fransız Devriminden bu yana Liberalizm oluşturmaktadır (Ereker ve Özer, 2020, s.148).

Tüm bunlardan hareketle dünya sistemleri analizi çerçevesinde Soğuk Savaş; sistem içerisindeki küçük devletler pazar görevini üstlenmiş, ABD’nin kapitalist düzeni devam ettiren yeni hegemon olmuş aynı zamanda SSCB’nin bir tehdit olarak aktarılmış olması nedeniyle ABD’nin Soğuk Savaş süresince yaptıklarını ve yapmak istediklerini meşru bir zemin kılmış şeklinde değerlendirebilmekteyiz. Ayrıca Soğuk Savaş’ı tarihsel sürece dayanan iki ideolojinin çatışması olarak gözlemlemekteyiz. Bu bağlamda Soğuk Savaş süresince siyasi ve diplomatik olaylar çerçevesinde; ideolojik, ekonomik ve tarihsel süreci kapsayan çok boyutlu bir çatışma yaşanmıştır.

2.2. Realizm ve Neorealizm Açısından Soğuk Savaşın Mantığı ve Yapısı

Realizm, devletler arasındaki ilişkilerde oluşan davranış biçimlerinin nedenini araştıran bir düşünce sistemidir (Düzgün, 2020, s.258). Realizm dünya üzerindeki en köklü ve en çok kabul gören uluslararası ilişkiler teorisi olmuştur. Thucydides’e kadar uzanan bir düşünce sistemi olan Realizm, siyasette mutlak bir gücün merkezi rolünü benimsemiştir.

“...Thucydides, devlet ile insan doğasını birbirine benzetmiş, insanı egoist bir varlık olarak tanımlamıştır. Ona göre tıpkı insanın bencilce güçlü olmak istemesi gibi, devlet de güçlü ve egemen olma isteği gütmektedir. Bilindiği kadarıyla

Thucydides, 424 yılındaki Pleponeyza Savaşları'nda bir Atina generali olarak görev yapmaktaydı. Ancak savunduğu şehri kaybedince sürgüne yollandı. Thucydides, sürgünündeyken savaşı izledi, gözlemledi ve yeni fikirler üretti. Ona göre savaşın nedeni Atina ile Sparta arasındaki güç dengesinin bozulması ve bu bağlamda aralarında oluşan güvenlik kaygısıydı. Nitekim Thucydides'in gözlemleri sonucu ürettiği çalışmasında realizmin günümüzde de kullandığı silahlanma yarışı, ittifak, caydırma, güç dengesi, güvenlik, strateji, vb. birçok kavramı görmek mümkündür” (Keyik, Erol, 2019, s.15).

Güç kavramı içerisinde korku, ittifak kurma, çıkar çatışması gibi birçok faktörü barındırmaktadır. İnsanoğlu güç dengesini korumak üzere davranışlarda bulunur. Realizm devletlerin insan gibi davranışlar gösterdiğini belirtmiştir. Devletler de tıpkı insanlar gibi kendi pozisyonunu koruma, kendini daha güçlü konuma getirme, avantaj sağlama veya dezavantajını ortadan kaldırma gibi amaçlar ile güç dengesini kendi lehine kullanmak istemiştir. İnsanın kendi içinden gelen kötü özellikler aynı zamanda yeri geldiğinde devletler tarafından da kullanılmıştır. Uluslararası sistem bu bağlamda insanın kendi yapısında bulunan kötülükleri barındırması nedeniyle güvenilmez olmuş, bu güvenlik kaygıları ile oluşan güç dengesi aslında sistemin karakterini oluşturmuştur.

Uluslararası sistemin devamı düzenin korunmasına bağlanmıştır. Realistler düzenin korunması ve devamını “*Merkezi Otorite*” kavramında bulmuştur (Burchill vd., 2019, s.54). Bu kavram, gücün oluşmasında ve gücün devamlı bir hali olan istikrarın sağlanması açısından kritik öneme sahiptir. Dünya sisteminin istikrarı onu var eden yapılar arasında oluşan güç dengesi sayesinde korunmuştur. Güç dengesinin korunarak devletin hem iç hem dış siyasette caydırıcılık özelliği taşıması için merkezi otoritenin sağlam temeller üzerine inşa edilmiş olması Realizm açısından gerekli kılınmıştır.

Dünya tarihinin dönüm noktalarından belki de en önemlisi oluşturan İkinci Dünya Savaşı beraberinde Soğuk Savaş adı verilen sıcak çatışma ortamı yaşanmadan ekonomik, ideolojik, teknolojik, kültürel temeller ile daha birçok alanda yaşanan çatışma dönemini kapsayan tarihi bir dönemi ifade etmiştir. Soğuk Savaş kabaca ABD'nin başını çektiği Batı Bloku ve SSCB'nin başını çektiği Doğu Bloku arasındaki siyasi, askeri, ideolojik çekişmeyi temsil etmiştir. Bu dönemde iki büyük güç arasında sıcak bir askeri çatışma yaşanmamış olmasına karşın her alanda gerilim ve mücadele iki devlet ile onları destekleyen ülkeler arasında devam etmiştir. Ancak bu mücadele sürekli olarak yaşanan askeri gerilimden ziyade iki süper güç arasında yaşanan caydırıcılık esasında dayalı nükleer güç üzerinden oluşmuştur. Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB güç dengesini birbirini üzerinde kurduğu korku ve güvenlik kaygıları üzerinden yürütmüştür. İki süper güç, kendi görüşünü haklı çıkartacak yolları üzerinden Soğuk Savaş sürecini devam

ettirmeyi başarmıştır. Batı Bloku bu süreçte ittifaklar kurarak SSCB'yi ABD önderliğinde çevreleme politikası izlemiştir. Doğu Blokunda ise SSCB, uydu devletleri ile iş birliği içerisinde olmuştur. Burada SSCB gelişen coğrafi sınırlar ile yaşanan ekonomik sıkıntılar sonrasında merkezi otoritesinin güç kaybetmesiyle Soğuk Savaş'ın kaybedeni olmuştur.

Realizm Soğuk Savaş ile gittikçe önem kazan bir teori haline gelmiştir. Sıcak çatışma yaşanmadan iki kutulu sistemin getirdiği denge politikaları bağlamında oluşan güç dengesi Soğuk Savaş süresince realizm düşüncesinin tesir alanını genişletmiştir. Realizm insan doğası-devlet doğası arasındaki sıkı ilişkiyi savunmuş ancak Soğuk Savaş'ın sona ereceğini tahmin edememiş bu durum Realizme getirilen en büyük eleştiri kaynağını oluşturmuştur (Özdoğan, 2019, s.7).

Waltz tarafından 1970'li yıllarda ortaya atılan Neorealizm, devletler arasındaki ilişkilerde yapı etkisinin önemsizmesi nedeniyle yapısal realizm olarak da adlandırılmıştır. 1970'li yıllara gelindiğinde ABD'nin başını çektiği Batı Bloku ve SSCB'nin başını çektiği Doğu Blok'unda sarsıntılar yaşanmış, ABD ile Avrupa Topluluğu arasında yeni bir ekonomik rekabet ortamı oluşmuş, ayrıca Vietnam Savaşının etkisiyle askeri gücün her zaman sonucu belirleyen rol olmadığı düşüncesiyle Realizm akımı güç kaybetmiştir (Serdar, 2015, s.15). Yaşanan gelişmeler doğrultusunda Realizmin insan doğasının devlet ilişkilerini şekillendirmesi varsayımının yerine devletlerin davranışlarını belirleyen sistemin yapısını inceleyen Neorealizm teorisi önem kazanmıştır.

Realizmin anarşi ve insan doğasına benzer oranlarda yaklaşımının tam tersine Neorealizm, Kenneth Waltz'un tesiriyle yapısal bir şekil almıştır. Uluslararası sistemi oluşturan parçaların birbiriyle nasıl etkileşimlerde bulunduğunu açıklamaya çalışmıştır. Sistemi oluşturan iki temel yapıtaşının hiyerarşi ve anarşi olduğunu vurgulamıştır. Hakimiyet oluşması sistemin parçaları arasındaki astlık veya üstlüğü belirlemiştir. Bu kapsamda hiyerarşi içerisinde olmak veya olmamakla sistemin anarşik yapısı belirtilmiştir (Burchill, vd., 2019, s.60).

Anarşik sistem içerisindeki devletler siyasi, ideolojik, ekonomik olarak birbirinden farklı olmalarına karşın, yerine getirdikleri görev ve kapsam açısından benzer niteliklere sahiptir. Sistem içerisindeki parçaları birbirinden ayıran işlem kapasiteleri olmuştur (Kolasi, 2013, s.162). Anarşinin hâkim olduğu düzende her devlet kendi bekasından sorumlu olmuştur. Bu beka sağlanırken ki güç ve yetenekler ise sistem

içerisindeki ayrılıkları yansıtmıştır. Bu noktada anarşi sistemi aslında kendi içerisinde düzeni dengeleme siyaseti üzerinden sağlamıştır. Dengeleme siyaseti olmayan sistemlerde güçlü daha güçlü zayıf olan ise daha zayıf olmaya mahkumken dengeleme siyasetindeyse; dengeleme siyaseti ile büyük bir güce karşı dahi devletler korunabilmektedir.

Waltz, iki kutuplu oluşan bir dünya sisteminde yaşanması muhtemel barış ortamının çok kutuplu sistemlere kıyasla daha rahat görüleceğini savunmuştur (Dunne, vd., 2021, s.96). İkinci Dünya Savaşı öncesinden ele alacak olursak ABD, Rus Çarlık rejimine son veren ihtilalin karşısında durmuştur. Ancak Hitler ile Almanya'nın tüm Avrupa'ya tahakküm etmesiyle ABD ve SSCB arasında bir ittifak yaşanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası SSCB ile ABD'nin dünya sistemi üzerinde iki büyük güç olarak sahnede kalması ayrıca geçmişten gelen ideolojik çatışmalar ile Soğuk Savaş dönemine geçilmiştir. Soğuk Savaş döneminde iki ülkenin ideolojilerinin taban tabana zıt olması Neorealizm penceresinden farklılıkların sebebi olmamıştır. Neorealizm açısından bakılacak olursa ABD ve SSCB Soğuk Savaş ile dünya düzeninin iki kutuplu olmasından dolayı birbirlerini her anlamda dengelemek zorunda kalmıştır. Siyasi, askeri, ekonomik faaliyetler ile nükleer alan da dahi iki güç birbirini dengeleme siyasetini benimsemişler ve bu durum, Neorealizm açısından büyük önem taşımaktadır.

2.3. Dünya Sistemleri Analizi Açısından Soğuk Savaşın Mantiğı ve Yapısı

Toplumsal gerçeklik üzerine yeni bir bakış açısı olarak 1970'li yıllarda Immanuel Wallerstein tarafından ortaya konan Dünya Sistemleri Analizi tarihsel sürece dayanarak dünya ekonomik sistemini açıklayan bir düşünce sistemidir.

Dünya sistemleri analizi; analiz etmede ulus devleti değil, daha geniş bir alana etki etmek amacıyla “dünya sistemi” temel almıştır. Dünya sistemini aktarıken tarihi üç döneme ayırmış ve 16. yüzyıl sonrası başlayan ve günümüze kadar süregelen kapitalist sistemin ortaya çıkmasıyla tarihsel dönem başlamıştır. Kapitalist sistemde sürekli devam eden sermaye birikimi sistemi oluşturmuştur. Wallerstein, dünya tarihinde zaman zaman sermaye birikimin yaşanmasına rağmen hiçbirinin dünya sistemindeki kapitalizm gibi hiç ara vermeksizin yaşanmadığını savunmuştur. Bu bağlamda kapitalizm tüm dünyayı etkilemeyi ve evrensel bir özellik kazanmayı başarmıştır. Dünya-ekonomi, dünya-imparatorluk kavramlarını dünyanın ekonomisi veya imparatorluğunu kastetmek için değil kendilerinde birer dünya olan sistemleri ifade etmiştir. Buradan hareketle kapitalizm

bütün dünyayı saran bir dünya-ekonomi özelliği taşımakta ayrıca bütün sistemlere karşı ayakta kalmayı başaran tek sistem yani dünya-sistem olma özelliği taşımaktadır. Kapitalist dünya sistemini ekonomi, siyaset ve jeokültür ismini verdiği kavramlar üzerine temellendirmiştir (Yalvaç, 2018, s.63-68).

Coğrafi Keşifler sonrası ortaya çıkan ham madde ve pazar arayışları sonrası ortaya çıkan kapitalist sistem esasında modern dünya sistemin temelini oluşturmaktadır. Merkez–çevre-yarı çevre kavramlarıyla sistemi oluşturan devletler arasındaki iş bölümü aktarılmıştır. Merkez sistemin yapısında teknolojik gelişmelerde lider, önder olan devletleri temsil etmekte ve çevre ülkeler ise kaynağı temsil etmiştir. Yarı çevre merkez ve çevre arasındaki konumlandırılmaları sonucu belirlenmiştir.

Modern dünya sistemi 15. Yüzyıla kadar süren ekonomik buhran ve daralmaların ardından ortaya çıkmış ve gelişim göstermiştir. Orta çağ sisteminin sona ermesiyle devletler arası ilişkide yaşanan modernleşme beraberinde kapitalizmdeki sınırsız sermaye biriktirmesine de zemin hazırlamıştır. Dünya-ekonomilerde yapının tamamına hüküm sağlayan bir siyasi dizayn oluşmamıştır. Dünya-ekonomiler, parçalı siyasi yapılarından dolayı dünya-imparatorluklara dönüşmüştür. Modern dünya-sistem iş bölümü arasındaki işlevlerin faydasıyla bu zayıflığı kırma başarısını göstermiştir (Yalvaç, 2018, s.77).

Devletler arası rekabeti; güçlü devletler arasında oluşan rekabet ile yarı-çevre ülkelerin kendilerini yükseltme gayretleri olmuştur. Kapitalist düzen ile modern dünya sistemi arasındaki ilişki denge üzerine kurulmuştur. Kapitalist düzenin yıkılmaması için merkez devletten çok daha fazla yönlendirici bir güç olan hegemonyaya ihtiyaç duyulmuştur. Uluslararası düzende kural koyucu rolü üstlenebilmesi, minimal düzeyde güç kullanarak politik açıdan istediklerini yaptırabilecek konumda olması ayrıca kültürel olarak kullanılan dili belirleme etkisinde olması hegemonyanın nitelikleri arasında sayılmıştır. (Wallerstein, 2018, s.106). Devletler, sistemi bir dünya-imparatorluk haline getirmek istediklerinde sistemin düşmanlığıyla karşılaşmıştır. Wallerstein;

“Hegemonya yeri geldiğinde kapitalist firmalar için, özellikle hegemonik güçle siyasi bağlantıları varsa, gayet başarılı olabilir. Hegemonya tipik olarak, dünya düzeninin otuz yıl savaşları biçimindeki uzun bir göreceli çöküş döneminin ardından ortaya çıkar. Otuz yıl savaşları, dünya-sistemin bütün önemli odaklarını işin içine sokar ve tarihsel olarak dünya-imparatorluğun varsayılan kurucusu etrafında gruplaşmış bir ittifakı, varsayılan bir hegemonik güç etrafında gruplaşan bir ittifakla karşı karşıya getirir. Hegemonya bir tür istikrar yaratır ve kapitalist şirketler, özellikle öncü konumdaki tekelleri, bu

istikrar içerisinde zenginleşir. Hegemonya, sadece düzeni değil aynı zamanda herkes için daha müreffeh bir geleceği garanti ediyor görüldüğü için, sıradan insanlar arasında geniş kabul görür” (Wallerstein, 2018, s.108).

ifadesiyle devletlerin nasıl hegemonya oluşturdıklarını özetlemiştir. Burada ifade edilen sorunlarla hegemonyalar da karşılaşılabilir ve bunun sonucunda sistem içerisinde hegemon güç, yarı-çevre ülke haline dönüşebilmiştir. Hegemonik güç kapitalist düzen için kritik derecede öneme sahiptir. Otuz yıl savaşlarından yola çıkarak sistem devletlere ve hegemonyaya ihtiyaç duymaktadır. Sistem dönüşüm içerisindeyken periyodik olarak hegemonik güçleri ortaya çıkarmıştır. Fakat sistemin önceliği devletlerden ziyade her zaman kısıtsız sermaye birikiminin en iyi şekilde sağlanması olmuştur.

Askeri, siyasi ve ekonomik güç, kültür hakimiyeti eklenmediği takdirde hegemonyaların devamlılığını getirmemiştir. Hegemonyalar dil ve kültür hakimiyetiyle yakın çevre-çevre ülkeleri bilim, felsefe konularında tesir altına almıştır. Jeo-kültür sayesinde hegemonya sistemdeki karşıt devletlere bir alternatif bulma imkanını fırsatını engellemiştir (Güdek ve Gölçek, 2023, s.888). Wallerstein “...*Fransız Devrimi, daha sonraları modern dünya-sistemin haline gelecek olan şeye temel oluşturduğunu söyleyebileceğimiz iki esaslı değişim meydana getirmesi itibarıyla modern dünya-sistemin kültürel tarihinde bir dönüm noktasıydı...*” (Wallerstein, 2018, s.110) ifadesiyle modern dünya-sistemin jeo-kültürünü ortaya koymuştur.

Dünya sistem analizi açısından Soğuk Savaş, ekonomik, siyasi, askeri ve kültürel çatışmaları içerisinde barındıran bir dönem olmuştur. Soğuk Savaş ile uluslararası sistem iki kutuplu bir hale gelmiş ve ABD siyasi olarak kapitalizmin savunucusu olmuştur. Fransız Devrimi’nden itibaren modern dünya-sistemin kapitalist olduğu varsayımından yola çıkarak ABD, SSCB dolayısıyla komünizme karşı hem kendini hem de müttefik devletleri koruyacağını sisteme dayatmayı başarmıştır. Bunu yaparken sistemin kapitalist olmasının avantajını kullanmıştır. ABD, Batı blokunda teknolojik, siyasi, askeri gelişmeleri kullanabilme yeteneği sayesinde merkez güç haline gelmiştir. ABD ile yakın ilişkiler içerisindeki Avrupalı Devletler yakın çevreyi oluşturmuştur. Siyasi olarak isteklerin dayatıldığı ve sistem içerisinde kabullenme rolünde bulunan ülkeler ise çevre ülkeleri oluşturmuştur. ABD siyasi olarak gücünü, uluslararası örgütlerdeki isterlerini yerine getirebilme kapasitesiyle göstermiştir. Doğu Bloku özel olarak incelediğimizde ise teknolojik, askeri, siyasi ve kültürel gücünü kullanabilme kapasitesi SSCB’yi merkez güç haline getirmiştir.

ABD, ekonomik anlamda savaş sonrası buhran yaşayan Avrupa kıtasını kendisine devamlı bir pazar oluşturabilmek için kalkındırma girişimlerinde bulunmuştur. ABD, bu süreçte en çok Avrupalı Devletleri kalkındırma girişiminde bulunmuştur. Avrupalı Devletler modern dünya sistemin merkez-yakın çevre arasındaki bağlantıyı oluşturmasıyla ABD'nin en çok ekonomik getiri oluşturabildiği pazar olmuştur. ABD bu sayede modern dünya sistemin ekonomik sistemi olan kapitalizmdeki sınır sermaye biriktirimini amaçlamıştır. Merkez güçten yakın çevre-çevre ülkelere güvenlik kaygılarını gerekçe göstererek yapılan silah satışları bu duruma örnek oluşturmuştur.

ABD teknolojik gelişmelerle de diğer devletler arasında dönemin en önde sıyrılan ülkesi olmuştur. Nükleer gelişmeler, uzun menzilli füze gönderme testleri ile ABD hem askeri alanda hem de teknolojik alanda modern dünya sistemin hegemonyası olma yönünde adım atmıştır. NATO gibi askeri örgütler de ABD'nin askeri kapasitesini artırmıştır. Bu durum ABD'ye sistemde hem SSCB'ye karşı denge kurmayı hem de caydırıcı güç olma kapasitesini sağlamıştır.

Soğuk Savaş süresince ABD çevre ülkeleri kültürel anlamda da tesir altına almayı onlara kendi dil hakimiyetini dayatmayı ve askeri, siyasi, ekonomik açıdan kuvvetlendirdiği hegemonyasını kültürel alan ile iyice pekiştirmiştir. Basın, yayın organlarından, bilimsel, felsefi çalışmalarda ABD'nin tesiri modern dünya sistemde etkisini göstermiş ve ABD bu dönemde hegemonya olmayı başarmıştır.

2.4. Soğuk Savaşta Önemli Kilometre Taşları

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından en büyük tahribat Avrupa kıtasında yaşanmıştır. Bu tahribat beraberinde siyasi, ekonomik, askeri ve daha birçok konuda büyük bir belirsizlik ortamı getirmiştir (Karadeli, 2020, s.44). Savaş sonrasında ayakta kalan iki süper güç kıtayı yaptığı yardım ve izlediği politikalar etkisiyle kıtanın doğu ve batısını ayırmıştır.

Savaş sonrasında iki ülkenin planlarının farklı olması Soğuk Savaş döneminin yaşanmasında etkin rol oynamıştır. Her iki ülkede planlamalarında savaşın sebebi olarak benimsedikleri üzerinden savaş sonrası düzeni planlamıştır. ABD savaşın sebebini ekonomik ve siyasi nedenlerine bağlı olarak Milletler Cemiyeti yerine dayatma gücü daha fazla olan BM'nin kurulmasıyla siyasi gücün etkin kullanılmasını amaçlamış ve küresel ticaretin yeniden canlanması amacıyla da Dünya Bankası Fonu, Uluslararası Para Fonu

gibi örgütler ile savaş sonrası için ekonomik tedbirler almaya çalışmıştır. SSCB ise savaş sırasında vermiş olduğu can ve mal kaybının etkisiyle sınırlarını koruma yoluna gitmiş ve çevresine tampon bölge olacak küçük devletler ile komünizmin daha fazla alana yayılmasını amaçlamıştır (Karadeli, 2019, s.241).

Berlin Krizi'nin yaşanması Soğuk Savaşın başlangıcında önemli kırılma noktalarından birisi olmuştur. Doğu ve Batı Bloklarının ideolojik anlamda apaçık bir şekilde ayrılmış devamında ise Batı Blokunda NATO kurulmuştur. Berlin Krizi ve NATO'nun kurulmasının ardından iki süper güç blokların öncü aktörü olmuş, SSCB, Batı dünyasına karşı kendi ideolojisini savunmuştur. Yine 1949'da SSCB önderliğinde COMECON kurulmuş ve üye ülkelerin ekonomik gelişmesi ve aralarında sinerji sağlanması amaçlanmıştır. İdeolojiler yalnızca Avrupa kıtasında değil tüm dünyayı etkisi altına almış ve Kore'de komünist ve kapitalist ideolojideki iki ülke arasında ilk sıcak çatışma başlamıştır. İlerleyen dönemde 1962 Küba Krizinin yaşanmasıyla iyice gerginleşen ve neredeyse sıcak çatışma yaşanma noktasına gelen iki ülke arasında Soğuk Savaş döneminde 1970'li yıllar ve sonrasında geçmişe göreceli bir yumuşama yaşanmıştır. Uluslararası sistem biraz daha gevşemiş iki kutuplulukta gevşeme ortamı yaşanmaya başlamıştır. 1980'li yıllara gelindiğinde ise Afganistan'ın İşgali üzerinden yeniden SSCB ile ABD arasındaki gerilim yükselmeye başlamış Reagan Dönemine kadar süreç gergin ilerlemiştir. Gorbaçov döneminde, eski gücünü kaybeden SSCB glasnost-perestroykayı açıklayarak ekonomik anlamda toparlanma hedeflenmiştir fakat SSCB'nin çöküşü engellenememiş ve Berlin Duvarı'nın yıkılması ile birçok otorite tarafından Soğuk Savaş sona ermiştir.

3. BÖLÜM

TÜRK-ABD İLİŞKİLERİNE DEĞİŞİK YAKLAŞIMLAR

3.1. İkinci Dünya Savaşı Sonunda Türkiye

1944 Haziran ayında Normandiya çıkarmasının ardından Avrupa’da savaş sonu resim şekillenmeye başlamış, İngiltere ve ABD, Türkiye’nin Almanya ile tüm ticari ve diplomatik ilişkilerini kesmesini istemeye başlamıştır. Bu dönemde Türkiye için ise savaş sonrası SSCB ile ilişkilerin belirsizliği konusunda endişeler artmıştır. Yıl sonuna doğru SSCB’nin Bulgaristan’ı işgal etmesi Türkiye’nin endişelerini daha da artırmıştır.

1945 Şubat ayında toplanan Yalta Konferansı’na kadar geçen sürede SSCB ve Türkiye arasında önemli bir gelişme yaşanmamıştır. Yalta Konferansı’nda SSCB lideri Stalin Boğazlar ve Montreaux Sözleşmesi’nin gözden geçirilmesini istemiştir (Özçelik, 2010, s.265). Türkiye’nin savaşa katılmama yönünde izlediği politika sonucunda SSCB’nin istekleri ABD ve İngiltere tarafından kabul edilmiştir. Ayrıca konferansta şubat ayı sonuna kadar Türkiye’nin Almanya ve Japonya’ya savaş açması şartıyla BM’nin kurulması amacıyla toplanacak San Francisco Konferansı’na davet edileceği belirtilmiştir. Türkiye, bu kapsamda Almanya ve Japonya’ya savaş açmış olup San Francisco Konferansı’na davet edilmiştir (Ertem, 2013, s.174) Türkiye’nin bu tutumu şüphesiz BM’ye katılım gereklerini yerine getirmek için atılmış bir adım olmuştur (Ünalp, 2020, s.216).

İkinci Dünya Savaşı sonrası SSCB, Türkiye’ye karşı tutumunu daha net bir şekilde göstermiş ve Rus Dışişleri Bakanı Molotov, boğazlar konusunda Türkiye ile ikili müzakere yapmak istediklerini Moskova Büyükelçisi Selim Sarper’e aktarmıştır (Dokuyan, 2013, s.121). Bu konuşmanın ardından SSCB Türkiye’ye verdiği notada;

“17 Aralık 1925’te akdedilen Türk-Sovyet Dostluk ve Bitaraflık Muahedesinin meriyet müddetinin hitamının yaklaşması münasebetiyle Sovyet Hükümeti Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti’ne aşağıdaki hususatı beyan şeref kesbeyler. Sovyet Hükümeti, Sovyet ittifadı ile Türkiye arasındaki dostane münasebetlerin idamesi işinde 17 Aralık 1925’te akdedilen Türk-Sovyet Muahedesi’nin kıymetini takdir etmekle beraber, bahusus II. Dünya Harbi esnasında vukua gelen derin değişiklikler münasebetiyle işbu Muahede’nin artık yeni şartlara uymadığını ve ciddi bir surette iyileştirilmeye muhtaç olduğu lüzumunu müşahade etmektedir. Yukarıdaki maruzata binaen Sovyet Hükümeti, mezkûr muahedenin ve merbutların feshi şeklini tespit eden 7 Kasım 1936 Protokolü ahkâmı mucibince işbu muahedeyi feshetmek arzusunda bulunduğunu Türkiye Cumhuriyeti

Hükümeti'ne beyan eder'' (Uzman, 2018, s.120-121). boğazlara ilişkin taleplerini

belirtmiştir.

SSCB, Boğazların durumuna ilişkin savaş sonrası durum göz önünde bulundurularak yeni bir antlaşma yapılmasını istemiştir. Türkiye ise durumdan İngiltere'yi haberdar etmiş ve konunun uluslararası bir konu olduğunu belirterek SSCB tehdidine karşı ittifak arayışında olmuştur. Türkiye'nin cevabı üzerine Sarper ile yeniden görüşen Molotov, boğazlar konusundaki taleplerine ilaveten Kars ve Ardahan'ın da SSCB'ye bırakılmasını talep etmiştir.

SSCB'nin talepleri artık Türkiye'nin egemenlik haklarını sınırlandırmaya yönelik olmuş ve bağımsızlığını tehdit eder duruma gelmiştir (Akın, 2017, s.128). Aralık 1945'te iki Gürcü profesör Giresun'a kadar uzanan Karadeniz kıyılarının ülkelerine ait olmasına yönelik propagandaya başlamıştır.

Türkiye, savaş sonrası ilk dönemde SSCB'nin taleplerine karşı dış politikada yalnız kalmıştır. SSCB'nin Türkiye'den toprak talepleri ve boğazlar konusunda da egemenlik talepleri karşısında Türkiye, yönünü Batıya çevirmek zorunda kalmıştır. İlk zamanlarda ABD, Türkiye'nin yanında tavır sergilemediği gibi SSCB ile olan ilişkilerinin de bozulmasını arzulamamış gerilimin tırmanmasını istemiştir. Fakat SSCB'nin artarak devam eden talepleri, kendisine bağlı komünist ülkeler oluşturma politikası, Doğu Almanya'da izlediği strateji, ABD'yi SSCB'ni dış politikasına ilişkin tedirgin hale getirmiştir.

Türkiye, SSCB tehdidine karşın ABD'nin askeri, siyasi ve ekonomik gücünden faydalanarak dengeleme politikası izlemiştir. Dış politikada yalnız kalan Türkiye, başta ABD ve İngiltere olmak üzere Batı bloku ile yakın ilişkiler kurmak istemiştir. Bu sayede egemenlik haklarını ve SSCB'den gelen tehditlere karşı boyun eğmekten kurtulmayı amaçlamıştır. SSCB ile yaşanan ilişkilerdeki sıkıntı Türkiye'nin dış politikasını temelden etkilemiştir.

3.1.1. Birleşmiş Milletlere Katılma, Truman Doktrini ve Marshall Planı Çerçevesinde Türkiye'nin Konumlanması

Savaş sonrası barış ve güvenliğin tesis edilmesi amacıyla yeni bir örgüt kurulması fikri ortaya atılmış ve Yalta Konferansı'nda alınan karar doğrultusunda 01

Mart 1945 tarihine kadar ortak düşmana savaş açan ülkeler BM kurucu üyelik statüsü kazanmıştır (Emiroğlu, 2006, s.120). Türkiye bu bağlamda BM üyeliği statüsü kazanabilmek için Almanya ve Japonya'ya savaş açmıştır.

BM'nin kurucu antlaşması özelliğine sahip BM Şartı, Türkiye'nin de dâhil olduğu 50 ülkenin katılımıyla 26 Haziran 1945 tarihinde San Francisco'da imzalanmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2024). Türkiye, BM üyeliği ile savaş sonrası düzende uluslararası örgüte katılarak hemen kuzeyindeki SSCB tehdidi karşısında yalnızlık politikasından kurtulmayı hedeflemiş ve diplomatik ilişkilerini artırmaya çalışmıştır. Türkiye açısından, BM Beyannamesi'nin imzalanması Batı ile ilişkilerin artmasına yol açmıştır. Bu yakınlaşmanın temelini ise Türkiye'nin güvenlik kaygıları oluşturmuştur.

İkinci Dünya Savaşı tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de büyük bir tahribat yaşatmıştır. Savaş süresince Türkiye dış politikada denge ve tarafsızlık ilkesini prensip edinmiştir. İç politikada yaşanan ekonomik sorunlar sebebiyle devlet, köylüler ve sermaye sahiplerine yönelik vergi yükünü artırmıştır. Denge tarafsızlık ilkesi Türkiye için dış politikada başarı sağlamıştır (Kutlutürk ve Yardımcı, 2019, s.48). Savaş bitiminde Türkiye ekonomik olarak para kaynağına ihtiyaç duymuş, ekonomik sıkıntılar beraberinde Türkiye'de ancak savaş süresince sınırları koruma politikası başarılı olmuştur.

SSCB'nin oluşturduğu güvenlik kaygıları karşısında Türkiye, Batının yeni lideri rolünün artık hissedilmeye başladığı ABD ile yakın ilişkiler kurmayı amaçlamıştır. Süper güç olan ABD ile kurulacak iyi ilişkiler yalnızca askeri anlamda değil ekonomik anlamda da Türkiye için bir gereklilik oluşturmuştur (Akkaya, 2012, s.4). SSCB'nin Avrupa güneydoğusunda etkinliğini kırmak ve SSCB'yi çevrelemek isteyen ABD, Türkiye ve Yunanistan'a 400 milyon dolar yardım kararı almıştır. Dolayısıyla ABD, Türkiye ile askeri ve ekonomik anlamda iş birliği yaptığını başta SSCB olmak üzere dünyaya göstermiştir. Türkiye, Truman Doktrini ile dış politikada kendisine destek olabilecek bir güç bulmuştur.

Truman Doktrini ile yapılan yardımlar içerisinde askeri yardımları da barındırmıştır. Gönderilen silah yardımları ile Türkiye'nin bölgede caydırıcılığı artmasına karşın silahların düzenli bakımı dar boğazda olan Türk ekonomisini de daha zorlamıştır. Silahların yıllık bakımı ve parça gereksinimleri Türkiye için yeni bir dolar

ihtiyacı doğurmuştur. Bu bağlamda Türkiye, savaş sonrası Avrupa'ya yapılacak ticaret ve kalkınma amaçlı yapılacak ekonomik yardım olan Marshall Planı'na dâhil edilmek istemiştir. Türk hükümeti, Truman Doktrini ile elde edilen askeri yardımların SSCB tehdidine karşı devamlı olarak kullanılabilmesi için ekonomik desteğe ihtiyaç duyduğunu belirtmiş bunun sonucunda Marshall Planı'na dâhil edilmiştir. Türkiye bu sayede, İkinci Dünya Savaşı nedeniyle ortaya çıkan ekonomik tahribatın izlerini silebilmek için gerekli ekonomik yardımlardan faydalanmıştır. Yaşanılan süreç Türkiye'nin savaş sonrası dış politikasının oluşmasında mihenk taşı niteliği taşımakta olup Türkiye bu sayede yönünü ABD ve Batıya çevirmiştir. Türkiye'nin BM üyeliği, Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde savaş sonrası oluşan yeni düzende ABD, bölgede Türkiye gibi önemli bir stratejik ortakla iş birliği içerisinde olma fırsatı yakalamış, Türkiye ise ekonomik ve askeri anlamda kendisine ihtiyaç duyduğu süper güç desteğini karşılamıştır.

3.2. Soğuk Savaşın Başlarında Türk-Amerikan İlişkileri

Türkiye ile ABD arasında İkinci Dünya Savaşı'na dek çok yakın ilişkiler kurulamamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından kuzey komşusu SSCB izlemiş olduğu yayılmacı ve sert politikalar Türkiye'den de bazı talepleri beraberinde getirmiştir. SSCB tarafından dile getirilen boğazlar ve toprak talepleri iki ülke arasındaki ilişkileri bozmuş ve Türkiye egemenlik haklarını korumak amacıyla bu gücü dengeleyecek bir ittifak arayışı içerisine girmiştir. Aslında Türkiye-ABD ilişkilerinin temelinde SSCB'nin uygulamış olduğu dış politika belirleyici olmuştur.

SSCB'nin, 1948 Berlin Krizi'ndeki yöntemleri ve devamındaki savaş sonrası yayılmacı politikaları karşısında endişelenen Batı Bloku ortak bir savunma sistemi kurmak, siyasi, ideolojik askeri tehditlere karşı mukavemet gösterebilmek amacıyla 4 Nisan 1949 tarihinde ABD öncülüğünde 12 ülkenin katılımıyla Kuzey Atlantik Antlaşması'nı imzalamış ve NATO kurulmuştur (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2024). ABD bu tarihten itibaren SSCB'ye yönelik politikasını değiştirmiş ve Batı Avrupa'nın savunulması prensibinden yola çıkarak SSCB'yi çevreleme yoluna gitmiştir.

Savaş sonrasında SSCB karşısında ABD desteğine ulaşmak için Türkiye olağanüstü çaba sarfetmiştir. Türkiye, tarih boyunca kuzeyden gelen Rus baskısına karşılık İngiliz ve Alman destekleri ile dengelemeye çalışmış, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise bu dengelemeyi yeni süper güç olan ABD ile yapmak istemiştir. Stalin

döneminde SSCB ile devam eden sert ilişkiler ışığında boğazlar ve toprak talepleri Türkiye'yi ABD ve liderliğindeki NATO'ya yöneltmiştir. Aslında Türkiye'nin ABD ile yakın ilişkiler kurması, kendi güvenliğini sağlaması açısından bir zorunluluk haline gelmiştir.

Türk yetkililer tarafından NATO'ya üye olmak, Cumhuriyetin ilanı ile zaten yönünü Batıya dönük dış politikanın bir gereksinimi olarak düşünülmüş ve 1949 yılı Avrupa Konseyi kurucu üyesi olan Türkiye, NATO üyeliğini de kendisinde bir hak olarak görmüştür (Erkmen, 2020, s.1030). Türkiye penceresinden NATO üyeliği, Batı'nın siyasi değerlerinin yanında askeri ve stratejik desteği ile güçlendirilmeli, ayrıca ülke içerisinde yeni geçilen çok partili hayat ile NATO'ya üyelik demokratikleşmenin tesisi anlamı taşımaktadır. Türkiye Truman Doktrini ve Marshall Planı'na dâhil olmanın ötesinde NATO'yu sürekli bir ittifak olarak görmüş, bu bağlamda ABD ile başlayan yakın ilişkileri daha da geliştirmeyi amaçlamıştır.

ABD'nin SSCB'yi çevreleme politikası açısından, Türkiye bulunduğu konum itibarıyla jeopolitik bir öneme sahip olmuştur. Yunanistan'ın savaş sonrası durumu da göz önünde bulundurulunca, Türkiye'nin Asya ve Avrupa arasında olmasının yanı sıra Arap Yarımadasına yakın olması dolayısıyla petrol kaynakları olan ülkelere olan yakınlığı sebebiyle önemi daha da artmıştır. ABD'nin yaşanması muhtemel bir kara savaşında Türkiye'nin SSCB ile komşu olması ayrıca dönem itibarıyla ABD'nin uzun menzilli silahlarının olmayışı orta ve kısa mesafeli uçaklarının sayısı da askeri strateji açısından Türkiye'yi kritik hale getirmiştir (Sönmezoğlu, 2016, s.55).

Türk yetkililer tarafından, NATO'ya üyelik için ABD nezdinde girişimlerde bulunulmuş hatta NATO'ya giremeyeceği takdirde Akdeniz Paketi oluşturulması aktarılmıştır (Duman, 2023, s.404). Bu pakitin hayata geçmeyeceğinin anlaşılmasından kısa süre sonra Türkiye'de seçim sonuçlarını kazanan Demokrat Parti'nin, özel girişimciliği özendirme sözü vermesi ABD'nin Türkiye'nin üyeliğini desteklemesinde belirleyici etkenlerden biri olmuştur.

Türkiye, Haziran 1950'de Kuzey Kore'nin Güney Kore topraklarına girmesiyle BM kararı kapsamında Kore'ye asker göndermiştir. Türkiye ile Yunanistan bu süreçte tekrar üyelik için NATO'ya başvuru yapmış ancak ret cevabı almıştır. ABD tarafından, Kore Savaşı komünizmin yayılmacı politikalarının ilk girişimi olarak algılanmış ve bu durumun Avrupa'ya da sirayet edeceğinden endişe duymuştur. Yugoslavya'nın

Kominform'dan atılmasının SSCB için Avrupa güneyinde bir bahane olacağından endişe duyulmuştur.

Kore Savaşı'nda Türk askerinin kendilerini feda etme pahasına Amerikan birliklerini imhadan kurtarmaları Türkiye'ye Amerikan kamuoyunda SSCB tehdidine karşı yalnız bırakılmaması yönünde taraftar oluşturmıştır. Bu durum ABD tarafından Türkiye'nin NATO üyeliğini kabul ettirmede önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Türkiye, üye ülkelerden özellikle İngiltere'nin karşı gelmesine rağmen Yunanistan ile 18 Şubat 1952'de resmen NATO üyesi olmuştur. Türkiye'nin NATO üyeliği Türk dış politikasının geleceği açısından da belirleyici olmuştur.

3.3. NATO Üyeliği Sonrası Türk-Amerikan İlişkileri

NATO üyeliği sonrası Türk-Amerikan ilişkileri evrimleşme göstermiş, 1950'li yılların başında Türkiye uluslararası alanda Batı ve ABD ile yakın dış politika izlemiştir. Türk yetkililer bu dönemde izledikleri politika sayesinde ABD'den daha fazla yardım alabileceğini düşünmüştür. Bu durum, ilk başlarda Türkiye açısından olumlu seyretmiştir. ABD, Türkiye'ye kurduğu üs ve tesislerle SSCB'yi çevreleme politikasını aktif bir biçimde devam ettirmiş, Türkiye'de bu ilişkide kazan-kazan politikası izlemiştir (Matiç, 2018, s.46). Türkiye üyeliğin ardından SSCB tehdidine karşı kendisini askeri güvence altına almıştır. Türk Ordusu, NATO bünyesinde kurulan üslerle modernleşmeye başlamış ve bölgesel etkinliğini artırmıştır.

ABD, Türkiye üzerinden yapılması muhtemel bir SSCB saldırısı üzerine NATO'nun korunmasını amaçlamış zayıf bir Türkiye'nin SSCB karşısında NATO'yu zor durumda bırakmasını engellemek istemiştir. Ayrıca kurulan üslerin korunmasını sağlamak, bölgesel nitelikte gelecekte oluşturulabilecek paktlara Türkiye'nin katılımı ABD açısından stratejik anlamda önem taşımıştır. Bu doğrultuda ABD'li yetkililer Türkiye'nin desteklenmesinin gerekli olduğu kanaati taşımıştır (Oran ed., 2022, s.552).

NATO üyeliğinin hemen ardından Türk-Amerikan ilişkileri dış politikada uyum içerisinde seyretmiştir. Türkiye, NATO üyeliği sayesinde kendisini güven altında hissetmeye başlamış, dış politikasını daha etkin bir hale getirmiştir. ABD yardımları, Türk yetkililer tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Bu dönemde NATO üyeliği sonrasında Türk-ABD ilişkileri dinamik bir hal almış ve ABD ile yapılan ikili anlaşmalar,

Ortadoğu ve Balkanlar'daki durum, Eisenhower Doktrini, Jüpiter Füzeleri Sorunu, U-2 uçak sorunu gibi konular Türk-Amerikan ilişkilerine yön vermiştir.

3.3.1. Türkiye-ABD Arasında Yapılan İkili Anlaşmalar

Türkiye-ABD arasında NATO üyeliğinin ardından ikili anlaşmalar çerçevesinde ilişkiler geliştirilmeye başlanmıştır. Bu antlaşmalar iki ülke arasındaki ilişkilerin doğal bir sonucu olarak gözükmekle beraber ilerleyen süreçte sorgulanmaya başlanmıştır.

17 Ekim 1951'de imzalanan Ortak Güvenlik Anlaşması kapsamında Türkiye henüz NATO üyesi değilken ABD'nin askeri girişimlerini yardım edeceğini kabul etmiş ayrıca Marshall Planı çerçevesinde ekonomik yardımlar ile gelen mallara sağlanan kolaylık askeri malzemelere de sağlanmıştır (Oran ed., 2022, s.555).

25 Ağustos 1952'de imzalanan NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi ile Türkiye, ABD'nin askeri üs ve tesisler kurmasına olanak sağlamıştır (Bölme, 2012, s.59). Bu anlaşma gelecekte Türkiye'de görev yapan ABD askeri personelini ile yaşanan sorunlar nedeniyle kamuoyunda sorgulanmıştır.

ABD, 1954'te Askeri Tesisler Anlaşmasının imzalanmasıyla Türkiye'deki askeri tesislerin durumunu düzenlemiş ayrıca Türkiye'de bu anlaşma çerçevesinde ilerleyen süreçte 90'ın üzerinde askeri ve sivil olmak üzere Amerikan tesisi kurulmuştur. Vergi Muafiyeti Anlaşmasıyla Amerikan personelinin vergi muafiyetiyle, askeri iş birliği neticesinde yapılacak harcamalarda ABD tarafından yapılan masraflarda vergi muafiyeti sağlanmıştır. 1955 yılında imzalanan Atom Enerjisi Anlaşması kapsamında Türkiye, ABD tarafından verilecek bilimsel yardımlar ile nükleer merkez açmasına olanak sağlanmıştır (Oran ed., 2022, s.558-559).

ABD askerine anlaşmalar ile uygulanan ayrıcalıklar kamuoyu tarafından eleştiri görmüş bu sorunlara aşmaya yönelik ilerleyen süreçte imzalanan yeni anlaşmalar ile bu sorun büyük oranda azaltılmıştır. Türkiye, NATO üyeliği ile dış politikada olduğu gibi ordu yapısında da ABD ile yakın ilişkiler içinde olmuş ve İkinci Dünya Savaşı öncesindeki ordu yapısı üniformaya kadar sirayet edecek şekilde ABD ordu yapısına benzetilmiştir.

3.3.2. Ortadoğu'da Türk-Amerikan İlişkileri

Ortadoğu'nun zengin petrol yataklarına sahip olması, İkinci Dünya Savaşı sonrasında bölgenin stratejik önemini artırmıştır. Batı Avrupa ve ABD açısından bölgedeki petrol kaynakları hayati önem kazanmış, ABD tarafınca bölgede SSCB'nin nüfuz etmesinin önüne geçilmek istenmiştir. SSCB, İsrail Devleti kurulurken ki destekleyen politikasını değiştirmiş, bu ülkeyle diplomatik ilişkilerini durdurarak Arap ülkeleriyle olan ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır.

Türkiye ise bulunduğu jeopolitik konum itibarıyla ABD'nin SSCB'ye karşı yürüttüğü Ortadoğu politikasında kilit taşı özelliği kazanmıştır. SSCB'nin Ortadoğu'da atmış olduğu adımlar, dönemin Türk yetkilileri tarafından Türkiye'ye yönelik bir tehdit olarak yorumlanmış, bu kapsamda Türkiye, ABD ile yakın ilişkiler kurmuştur. Türkiye komşu ülkelerde oluşabilecek komünist rejimleri kendisine bir tehdit olarak algılamış ve aktif bir dış politika izlemiştir.

ABD açısından SSCB dünya tehdidi olarak algılanmış bu nedenle ABD, Ortadoğu'da da nüfuz sağlama girişimlerine başlamıştır. ABD'nin üye olmamasına karşın, teşvikleri sayesinde 24 Şubat 1955 tarihinde Bağdat Paketi kurulmuştur. Irak ve Türkiye arasında imzalanan anlaşmaya daha sonra İngiltere, Pakistan ve İran dâhil olmuştur (Eşel, 2011, s.151).

SSCB'nin bu dönemde Suriye ile yakın ilişkiler kurması ve silah yardımlarını artırması Türkiye'nin Suriye üzerinden gelebilecek güvenlik kaygılarını artırmıştır. SSCB'nin bölgesel nüfuzunu artırması ve yaşanan Süveyş Kriziyle İngiltere prestij kaybına uğramış bu bağlamda bölgede dengeleyici güç olarak ABD'nin şekil alması gerekli olmuştur. Eisenhower Doktrini ile Ortadoğu stratejisine yeni bir bakış açısı kazandıran ABD, bölgedeki bazı ülkelerin bağımsızlıklarının korunmasında yardım edeceğini bildirmiştir. Türkiye, NATO üyelik, Bağdat Paketi ve Eisenhower Doktrini ile ABD'yi bölge içine çekmeyi başarmış ve askeri olarak kendisini güvence altına almıştır (Güzel, 2021, s.487).

Eisenhower Doktriniyle Türkiye, Suriye sınırındaki askeri güçlerini kuvvetlendirmeye başlamıştır. SSCB ve Bulgaristan ile sınır komşusu olan Türkiye'yi bu duruma iten faktörün arkasında SSCB ile Suriye arasında kurulan yakın ilişkiler olmuştur. Türkiye, Suriye sınırında komünist bir sistem olmasının aleyhine bir durum olarak

yorumlamış bu kapsamda ABD’de Türkiye’ye NATO dâhilinde güvenlik teminatı vermiştir. Türkiye’nin Suriye sınırındaki askeri manevraları SSCB ve Suriye tarafından tepkiyle karşılanmış, konu BM Genel Kurulu’nda görüşülerek taraflar arasında uzlaşmaya varılmıştır (Güzel, 2021, s.488-489).

Türkiye ve Irak arasında imzalanan Bağdat Paktı ile iki ülke arasındaki ilişkiler dostane olarak ilerlemiştir. Ancak Irak’ta yaşanan darbe sonucunda Kral Faysal’ın öldürülmesiyle Irak, Bağdat Paktı’nda ayrılmış ve bu durum Türkiye’de tedirginliğe yol açmıştır. İlerleyen süreçte Türkiye yeni rejimi tanımış iki ülke Merkezi Anlaşma Teşkilatı’na üye olmuştur.

Türkiye’nin bu dönemdeki aktif dış politikası ve ABD’nin bölge üzerindeki istekleri uyum içerisinde ilerlemiştir. Bu dönemde kurulan ittifaklara Türkiye’nin öncülük etmesi iki ülke arasındaki karşılıklı iyi ilişkilerin göstergesi olmuştur.

3.3.3. Balkanlar’da Türk-Amerikan İlişkileri

İkinci Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle SSCB’nin bölgedeki etkinliğinin artması Türkiye açısından düşündürücü olmuştur. Hemen sınırında bulunan Bulgaristan’ın Yugoslavya ile yakın ilişkiler kurmasıyla SSCB’nin sosyalist birlik kurulabileceği endişesi artmıştır. Bulgaristan, Türkiye açısından hem sınır komşusu olması hem de SSCB ile çok yakın ilişkiler kurması nedeniyle bölgede en çok endişe duyulan ülke olmuştur. Bulgaristan’ın ayrıca Ege Denizi’ndeki emelleri Yunanistan açısından da tehdit oluşturmıştır. Truman Doktrini ile ABD, Türkiye ve Yunanistan’a yardım yaparak yönünü Balkanlar’a çevirmiştir.

Bu gelişmeler yaşanırken Yugoslavya Devlet Başkanı Tito’nun Kominform’ dan çıkarılması, Yugoslavya’yı sosyalist lakin SSCB karşıtı bir ülke konumuna sürüklemiştir. Süreci yakından takip eden ABD, Yugoslavya’nın kendi tarafında bir ittifaka dâhil olmasını hedeflemiştir. Bu çerçevede 28 Şubat 1953 tarihinde Balkan Paktı Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında imzalanan Dostluk ve İşbirliği Antlaşmasıyla resmîyet kazanmıştır.

ABD, SSCB’yi çevreleme politikası gereği olarak bölgede bir ittifak kurulmasını memnuniyetle karşılamış (Coşkun, 2017, s.26), Türkiye açısından ise SSCB tehdidine karşılık olarak bölgesel anlamda güvenlik önlemleri alınmıştır.

3.3.4. Jüpter Füzeleri Sorunu

1957 yılında SSCB'nin Sputnik-I'i uzaya göndermeye başarmış, ABD ve NATO müttefikleri tarafından endişe verici bir durum yaşanmış, bu durum SSCB'nin uzun menzilli silahlara sahip olduğunu göstermiştir. Soğuk Savaş'ın ise nükleer savaşa evrimleşebileceğini haber vermiştir.

ABD, Sovyet teknolojisinin arkasında kaldığını fark ettiğinde, NATO ülkelerine orta menzilli Jüpter Füzelerini yerleştirmeyi önermiştir. Füzeler yerleştirildiği takdirde SSCB'nin açık hedefi olmak istemeyen NATO ülkeleri bu duruma pek yanaşmamış yalnızca Türkiye, İngiltere ve İtalya tarafından bu öneri kabul görmüştür. Bu kapsamda 1960 yılında füzelerin Türkiye'ye yerleşmesi tamamlanmıştır. 1962 yılında ABD keşif uçakları tarafından Küba'da Sovyet füzeleri tespit edilmiştir (İzmir, 2017, s.179).

ABD Başkanı John F. Kennedy ile SSCB lideri Kruşçev arasındaki gizli anlaşma ile Jüpter Füzeleri, Türkiye'nin fikri alınmadan sökülüştür. Böylece nükleer bir kriz yaşanmadan sorun çözülmüştür. Ancak Türkiye açısından, füzelerin sökülmesi güvenlik zaafı oluşturmuş ve ABD'ye karşı duyulan güven sarsılmıştır (Kıbaroğlu, 2012, s.192).

3.3.5. U-2 Uçak Sorunu

Mayıs 1960'ta ABD U-2 casus uçağının SSCB tarafından düşürülmesi Soğuk Savaş neredeyse sıcak çatışmaya dönüşecek bir hal almıştır. SSCB Devlet Başkanı yaşanan durum üzerine şu şekilde konuşmuştur:

“1 Mayıs günü saat 5.36'da bir Amerikan uçağı hududu geçerek topraklarımıza girmiştir. Müstevliyi düşürmek için ateş açılması emri verilmiştir. Emir yerine getirilmiş ve uçak düşürülmüştür. İşaretleri silinmiş olmakla beraber uçak bariz olarak Amerikan uçağıdır. Sert bir protestoda bulunulacaktır. Onlara, memleketimizi savunmak için gereken bütün tedbirleri almak hakkına sahip olduğumuzu söyleyeceğiz. Sulh istiyoruz. Fakat buna kavuşmak için yalvaracak, avuç açacak da değiliz” (Tercüman, 6 Mayıs 1960, s.1- 5).

Ayrıca SSCB'nin uçuşlara izin veren ülkeleri hedef alması Türkiye'yi güç duruma sokmuştur. Türkiye bu süreçte, ABD uçaklarının kendi sorumluluğunda olmadığını bildirmiş, ABD'nin de durumun bir istihbarat uçuşu olduğunu kabul etmesiyle SSCB, Türkiye aleyhine açıklama yapmamıştır. 1962 yılında füzelerin karşılıklı olarak sökülmesiyle gerginlik son bulmuştur.

3.4. Türk-Amerikan İlişkilerinde Uzaklaşma

1960 yılından itibaren Türk-Amerikan ilişkilerinin tam bir uyum göstermemiştir. 1960-1980 yılları arasında ilişkiler krizlerin yaşandığı, zaman zaman iniş ve çıkış gösteren sarsıntılı bir dönem olmuştur (Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 2022, s.618-619). Bu dönemde ABD Başkanı Johnson'un mektubu, Kıbrıs Sorunu, Afyon Sorunu, Türkiye'ye silah ambargosu uygulanması gibi konular iki ülke arasındaki ilişkileri ayrışmalara, zaman zaman krize sürüklemiştir. Yaşananlar sonucunda Türkiye ise SSCB ile olan ilişkilerini gözden geçirmiştir

Jüpiter Füzeri Sorunu ile Türkiye açısından ilişkilerde ABD hakkındaki kuşkuvarın temeli atılmıştır. ABD'nin Türkiye'yi desteklediğini simgeleyen füzelerin sökülmesiyle, ABD'nin karar alırken her zaman ortak hareket etmeyeceğini anlaşılmıştır. Kamuoyunda, ABD'nin kendi çıkarları doğrultusunda Türkiye'nin tehlike altında olmasından çekinmeyeceğini kanaati oluşmuştur.

5 Haziran 1964 tarihinde ABD Başkanı Johnson tarafından kaleme alınan mektubun, aslında Türkiye'ye verilen bir ultiatom olması bu nedenle kamuoyunda da Türkiye'nin Kıbrıs'a çıkarma yapmasına bu mektubun engel olduğu kanaati oluşması bu dönemde yaşanan önemli açmazlardan birisi olmuştur (İlhan, 2016, s.264-265). Johnson mektubu Türk-Amerikan ilişkilerinde derin bir iz bırakmıştır. Türkiye, ABD'nin tavrı nedeniyle Moskova ile yeniden ilişki kurmak zorunda kalmıştır. Türkiye'nin 1964'te Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin tarafından Moskova'ya yapılan ziyaretleri neticesinde Sovyetler, Kıbrıs'ta iki milletten oluşan bir toplum olduğunu kabul etmiştir. Bu ziyaret sonrasında Türkiye açısından SSCB ile olan ilişkiler ivme kazanmıştır (Canar, 2018, s.230-232).

ABD tarafınca NATO üyelerini kapsayan Çok Taraflı Nükleer Güç'e katılmayı Türkiye Johnson'un mektubunu ardından reddetmiştir. Türkiye, bu bağlamda ilerleyen dönemdeki dış politikasına yönelik ilk belirtileri göstermiştir.

NATO'ya üyelik ile ABD ile imzalanan ikili anlaşmaların sonuçlarından doğan anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Amerikan askeri personelinin Türkiye içerisinde sayısının fazla olması ve karışmış oldukları suçlar kamuoyunda yoğun tepkiye neden olmuştur. Türkiye bu doğrultuda, anlaşmaların yeniden revize edilmesi gerektiğini ABD'ye aktarmış ve karşılıklı mutabakat çerçevesinde yeniden düzenlemiştir. Yeniden

düzenlemeyle Türkiye’de görevli ABD askeri personel sayısında ciddi oranda azalma meydana gelmiş, halk arasında üniformaları ile seyahat etmelerinin önüne geçilmiş ve ayrı alanlarda topluca ikamet etmeleri düzenlemiştir (Armaoğlu, 2022, s.621).

1974 yılında yaşanan Afyon sorunu ve Kıbrıs Barış Harekatı sonrasında Türk-Amerikan ilişkilerinde bir kırılma gerçekleşmiştir. Türkiye’nin geçmişten gelen ekonomik yapısı nedeniyle kamuoyundan büyük tepki çeken afyon üretimi yasağının Temmuz 1974’te kaldırılmasıyla ilişkiler gerilmeye başlamıştır.

Kıbrıs’ta 15 Temmuz 1974 tarihinde yaşanan darbe sonucunda Türkiye’nin Ada’ya müdahale etmesiyle gerilim bir hayli tırmanmış ve akabinde ABD tarafından Türkiye’ye 3 yıl sürecek silah ambargosu uygulanmıştır.

12 Eylül 1980 tarihine kadar devam süreçte ABD, Türkiye’nin kendi içerisinde yaşadığı kargaşa ortamından endişe duymuştur. Bu endişenin kaynağı İran’da yaşanan devrimin Türkiye’ye de sıçramasından korkulması olmuştur. Aynı sene içerisinde SSCB’nin Afganistan’ı işgal etmesi, ABD’nin Ortadoğu’ya yönelik planlarının hüsrarla sonuçlanması endişesini artırmıştır. Fakat süreç ABD’nin endişe ettiği şekilde izlenmemiş ayrıca yeni ABD Başkanı Ronald Reagan ile Türkiye ABD arasında yeni bir yakınlaşma dönemi açılmıştır (Armaoğlu, 2022, s.621-622).

3.4.1. Kıbrıs Sorunu

Kıbrıs Adası; Doğu Akdeniz, Ege Denizi, Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarına yakınlığı sebebiyle çok önemli bir jeopolitik konuma sahiptir. Adayı Osmanlı Devleti, İngiltere’ye 1878 yılında fiilen kaybetmiş, Birinci Dünya Savaşı ile İngiltere, Kıbrıs’ı ilhak etmiştir (İlhan, 2016, s.260). 1923 Lozan Barış Antlaşması’nda adadaki İngiliz egemenliği resmi olarak tanınmıştır (Kasım, 2007, s.58). Cumhuriyet’in ilk yıllarında sorun yaşanmayan bölge olan Kıbrıs’a yönelik, Yunanistan’ın İkinci Dünya Savaşı’nın sonuyla izlediği politikalar sonucunda Kıbrıs Sorunu adı verilen ve etkilerinin günümüze kadar yansıdığı bir sürece girilmiştir.

1947 yılında Ege Denizi’ndeki On İki Ada’nın İtalya’dan Yunanistan’a devredilmesi, Yunan Megalo İdea’sının tetikleyicisi olmuştur. Bu bağlamda Yunanistan, Kıbrıs Ada’sını kendi sınırlarına katmak ve Yunanistan ile birleştirebilmek amacıyla Enosis politikasını izlemiştir. Yunanlıların emperyal politikalarına karşı hükümet nezdinde bir tehdit olmadığı vurgulanmış ancak kamuoyu duruma sessiz kalmamış, Türk

gençliği meseleye seyirci kalmamıştır. Örneğin, Yunanlıların yayılmacı planlarına karşılık Türkiye Milli Gençlik Komitesi'nin 16 Temmuz 1952 tarihli beyannamesinde Kıbrıs'ın Türkiye'ye ait olduğunu şöyle ifade edilmiştir:

“Bütün dünyaya ilân ediyoruz ki, bugün müttefikimiz olan İngiltere'nin işgalinde bulunan Kıbrıs adası bir Türk toprağıdır. Yunanlı dostlarımızın şu hakikatleri göz önünde bulundurmaları lazımdır. Kıbrıs, coğrafya itibarıyla küçük Asya'ya bağlıdır. Kıbrıs fetih hakkı itibarıyla Türk'tür. 1571'de Türk kanı ile sulanarak 307 sene Türk hükümlerine altında kalmıştır. Kıbrıs adası iktisaden Anadolu'ya bağlıdır. Kıbrıs, askeri ve stratejik bakımdan Türkiye için çok büyük bir önemi haizdir. Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını isteyenlerin ileri sürebildikleri esasa dayanmayan noktalardan biri de adadaki nüfus çoğunluğunun Yunanistan'ı istediği iddiasıdır. Küçük Asya'ya bağlı olan Kıbrıs'ta Rumlar, Ortadoğu'daki Türk-İslam alemi içindeki küçük bir ekalliyetten başka bir şey değildir. Türk gençliği Türk-Yunan dostluğunu müdriktir ve bugünkü dünya şartları içinde bu dostluğun zaruri olduğuna kanidir. Ancak dostluk icablarına riayetin iki taraflı olduğunu unutmamak ihtiza eder.” (Cumhuriyet Gazetesi, 17 Temmuz 1952, s.6)

İngiltere'nin Hindistan ve Filistin bölgelerinden çekilmesi Yunanistan açısından, aynı durumun Kıbrıs'ta da yaşanması için bir beklenti doğurmuştur. Bu amaçla Yunanistan, İngilizlerin adadan çekilmesine yönelik propaganda ve teşviklerini artırmış, Türk hükümeti ise Balkanlar'da SSCB'ye karşı önemli bir müttefiki olan Yunanistan ile ilişkilerin bozulmasını istememiş bu nedenle konu uluslararası alana taşınana kadar pasif bir tutum izlemiştir. Hatta 23 Ocak 1950 tarihli Meclis Oturumunda Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak “...Kıbrıs meselesi diye mesele yoktur...Gençlik beyhude bir heyecana kapılıyor...”(Cumhuriyet, 24 Ocak 1950, s.1) diyerek Türkiye'nin bu yıllardaki konu üzerindeki politikasını gözler önüne sermiştir.

Hükümetin, Balkan İttifakının bozulmamasına yönelik atmış olduğu adımlar fayda getirmedi ve Yunanistan 16 Ağustos 1954 tarihinde konuyu BM'ye taşıyarak self-determinasyon, yani ada halkının kendi kaderini kendisinin belirlemesi gerektiğini talep etmiştir. BM'nin aynı senenin aralık ayında Kıbrıs meselesinin görüşülmemesi kararını açıklaması üzerine dönemin başbakanı Adnan Menderes “Bu mesele tamamıyla kapandığı için artık müttefikimiz Yunanistan ile aramızdaki dostluğun gölgelenmemesine dikkat ve itina göstermek zamanı gelmiş bulunuyor” (Aydın Tarihi, Aralık 1954, No:253, s.109) diyerek konunun Türkiye açısından kapandığını vurgulamıştır.

Bu tarihten sonra olaylar Türk Hükümeti'nin umduğu şekilde gelişmemiş, Yunan tarafı ada içerisinde tedhişçiliği artırmış, artan olaylar ada içerisindeki sorunları taşma noktasına getirmiştir. Yaşananlar sonucunda İngiltere, 1955 yılı Ağustos ayında

Türk ve Yunan yetkilileri Londra ve Zürih konferanslarına davet etmiştir. İngiltere, konferansa Türkiye'yi Kıbrıs meselesinde yalnız kalmamak ve Yunan taleplerini dengeleyebilmek maksadıyla davet etmiştir. Türkiye ise pasif kaldığı Kıbrıs sürecinin içine İngiltere vasıtasıyla girmek mecburiyetinde kalmıştır.

Konferans'ta İngiltere, özerklik verilmesini talep etmiş fakat Yunanistan self determinasyonda, Türkiye ise var olan statükonun devam etmesinden yana olduğunu belirtmiş ve konferanstan herhangi bir sonuç alınamamıştır (Armaoğlu, Türk Siyasi Tarihi, 2022, s.227). Ancak ilerleyen süreçte Türkiye, kamuoyunun da desteğiyle Kıbrıs meselesinin çözümünü taksim üzerine götürmüştür. Türkiye'nin taksim ısrarının altında yatan sebep adada statükonun devamı yahut Türkiye'nin tarihten gelen süreçle adanın eski ve gerçek hâkimi olarak kendisini görmesi etkili olmuştur. Bu bağlamda Türkiye bütün kamuoyuyla 1958 yılına gelindiğinde adada Yunanlıların artan tedhişlerinin etkisiyle taksim tezini son çıkış olarak görmeye başlamıştır.

Rumlar ile Yunanlıların adadaki Enosis planına karşılık Kıbrıs Türkleri için taksim teziyle Türkiye Hükümeti artık Kıbrıs Türklerinin arkasında olduğunu uluslararası alanda da göstermeye başlamıştır. Ancak Rumlar EOKA (Ethniki Organosis Kyprion Agoniston) isimli tedhiş örgütü ile Enosis planını dayatmaya devam etmiştir. Yaşanan çatışmaların bir türlü son bulmaması üzerine Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'ın garantörlüğünde 19 Şubat 1959'da Londra Antlaşması imzalanmış ve 16 Ağustos 1960'da Kıbrıs Anayasası'nın yürürlüğe girmesi sonucunda resmi adıyla Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur (Vatansever, 2010, s.1498-1500).

Yapılan antlaşmalar ve kurulan anayasa çerçevesinde enosis ve taksim tezleri yasaklanmıştı fakat Kıbrıs Cumhuriyeti 21 Aralık 1963 tarihine kadar varlık gösterebilmiştir (Armaoğlu, 2022, s.408).

3.4.2. Türk-ABD İlişkilerinde Kıbrıs Sorunu ve Johnson Mektubu

1960 yılında kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nde cumhurbaşkanlığı görevini Makarios, cumhurbaşkanlığı yardımcılığı görevini ise Doktor Fazıl Küçük kazanmıştır (Kapucu, 2020, s.84). 1960-1963 yıllarını izleyen süreçte Makarios'un enosis planını uygulamaya devam etmesi, anayasada enosis ve Rumlar lehine değişiklikler talep etmesi ve EOKA tedhiş örgütünün Kıbrıslı Türklere uygulamış şiddet olaylarının artması üzerine Türkiye, Kıbrıs'taki Türklerin haklarını savunacağını bir kez daha vurgulamıştır. Ancak

Rumlar ve Yunanlılar adadaki tedhiş faaliyetlerini Akritas adı verilen Türkleri imha planıyla artırınca gerilim iyice tırmanmıştır. Başbakan İsmet İnönü Kıbrıs'ta yaşanan tedhiş olaylarına yönelik ;

“Yeni hükümetin Meclis'e arz olunduğu şu anda hepimizin zihinlerini Kıbrıs'ta cereyan etmekte olan facialar doldurmaktadır. Hükümet ilk iş olarak Kıbrıs'taki hadiseler hakkında gerekli ve tesirli olan tedbirleri süratle alacak, tatbik edecek ve Büyük Millet Meclisini gelişmelerden haberdar edecektir. İki üç günden beri Kıbrıs Devletini meydana getiren antlaşmalar ve muahedeler gereğince Kıbrıs'taki nizamı değiştirme teşebbüsü halinde garanti vermiş olan üç devlet; Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında bir müşterek müdahale müzakeresi yapılmaktadır. Dün akşam böyle bir müşterek müzakereyi ve müdahaleyi biz teklif ettik. Ve muhabere ile cereyan eden müzakereler neticesinde muahedenin verdiği münferit müdahale hakkını kullanmaya başladık. Garanti veren devletler; İngiltere, Yunanistan ve Türkiye, bu kanun dışı tecavüzlerin durdurulması için elbirliği ile ve ciddiyetle çalışmışlardır ve çalışmaktadırlar. Fakat, tecavüz edenleri yola getirmek mümkün olmuyor. Büyük Meclis emin olabilir ki, Kıbrıs'ta dökülen kanlar milletimizi ne kadar teessüre gark ediyorsa, buna karşı hissettiğimiz infial ve hiddet o kadar şiddetli ve kesindir. Türk Milleti, tarihinde çok zaman haksız tecavüzlere uğramıştır. Ancak Türk Milleti, hiçbir tecavüz karşısında yılmayan, gözünü kırpmayan bir millettir. Bütün Meclis ve bütün Millet, yekpare olarak vazifemizi yapacağız, vatandaşlarımıza karşı mükellef olduğumuz vecibeleri yerine getireceğiz. Bugün Türk uçakları, Kıbrıs'taki mücadele meydanına gitmiş, görünmüş ve ilk ihtarı yapmıştır. Devlet olarak her meselede, iç hayatta olduğu gibi dış münasebetlerde kanun nizamına bağlı olan bir devlet ve milletiz. Kanun nizamı haricinde bize muamele ve tecavüz yapmak isteyenlere karşı kuvvetimiz, irademiz sarsılmaz bir surette tesirini gösterecektir.”

(Kurt, Pehlivan & Korkmaz, 50'nci Yılında Kıbrıs Barış harekâtı ve Türk Hava Kuvvetleri, 2024, s.68) açıklamasında

bulunmuştur.

25 Aralık 1963 gecesı Kıbrıs Türk Toplumı Başkanı Rauf Denktaş yaşanan olaylara ilişkin basın mensuplarına;

"Türk toplumu haklarının elinden alınması için uğramış olduğu gayriinsani hücumu elinden gelen bütün imkânlarla Türk'e yaraşır bir şekilde, canını ve kanını vererek mukabele etmektedir. Mücadele had safhaya gelmiştir. Anavatanın fiili müdahalesi derhal yapılmalıdır. Bunun geciktirilmesi Türk toplumunu tamamen Rumların insafına terk etmek olacak ve Kıbrıs'ta Türk davası diye bir dava kalmayacaktır. Durum vahimdir. Fiili müdahale şarttır.”
(Kurt, Pehlivan & Korkmaz, 2024 s.68)

açıklamasında bulunarak durumun vahametini ortaya koymuştur. Ayrıca Kıbrıs Türklerinin yaşadığı sorunlara karşı, Türkiye'nin desteğine ihtiyacı olduğunu belirtmiştir.

Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay tarafından Kıbrıs'taki yaşanan gelişmelerle ilgili olarak;

"Kıbrıs'taki masum Türk cemaatine karşı girişilen ve 20'nci asrın medeniyet ve insan hakları anlayışı karşısında faillerine hicaptan başka hiçbir şey kazandıramayacağı tabii olan menfur tecavüz olayları münasebetiyle memleketimizin her köşesinden mektup ve telgraf almaktayım. Türk Milleti ve Kıbrıs'ta yaşayan Türk toplumu şuna kat'i olmalıdır ki, barışın bekçisi olan silahlı kuvvetlerimiz, milletin hak ve menfaatlerine gölge düşürmeden, bu görevin ifası için gereken fedakârlık bedelini ödemeye her an hazırdır" (Kurt, Pehlivan & Korkmaz, 2024 s.70) şeklinde mesaj yayınlanmıştır.

Orgeneral Cevdet Sunay'ın yayınladığı mesaj ile Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), Türk halkının haklarını koruyacağını bir kez daha dünya kamuoyuna göstermiştir (Kurt, Pehlivan & Korkmaz, 2024 s.71).

Akritas planı dâhilinde 25 Aralık 1963'te Türk köylerine saldıran Rumlara karşı Türk Hükümeti 25 Aralık 1963'te jet uçaklarıyla ikaz uçuşları yapmış ve ateşkes sağlanmıştır (Hiresoğlu, 2023, s.1269-1270).

Kanlı Noel adı verilen saldırılar yaşanırken Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, ABD Başkanı Johnson'a gönderdiği mektupla ateşkesin derhal sağlanması için Rum tarafına baskı yapılmasını talep etmiştir. Ancak 1964 yılının sonunda yapılacak seçimlerde Rum kökenli Amerikanların desteğini kaybetmemek için Başkan Johnson pasif bir tutum sergilemiştir (Oran ed., 2022, s.685).

1964 yılında Akritas Planını adada topyekun olarak uygulamak isteyen Rumlara karşı müdahale etmek Türkiye açısından zorunluluk haline gelmiştir. 13 Mart 1964'te Türkiye, Makarios'a gönderdiği mesajda Türklere yönelik saldırıların durmaması halinde güvenliğin, Türkiye tarafından sağlanacağı iletilmiştir. Makarios Hükümeti'nin 18-59 yaş aralığındaki Rum erkekler için askerliği zorunluğu hale getiren yasa değişikliği Türkiye için bardağı taşıran son damla olmuştur (Hiresoğlu, 2023, s.1271). Rumların hem Yunanistan ile birleşmeyi amaç edinmesi hem de Kıbrıslı Türklere yaptıkları şiddet olaylarını anayasaya dayandırmak istemeleri sonucunda Türkiye harekete geçmiş soydaşlarını uluslararası alanda yalnız kalmasını önlemek ve onları kurtarmak amacıyla adaya askeri müdahale kararı almıştır.

Türkiye'nin adaya askeri müdahale kararının almasıyla ABD Büyükelçisi Raymond Hare, Beyaz Saray'a bilgi vermiş ve Başkan Johnson'un mektubunu Türk yetkililere iletmiştir. Başkan Johnson'un;

"...Türkiye Hükümeti'nin Kıbrıs'ın bir kısmını askerî kuvvetle işgal etmek üzere müdahalede bulunmaya karar vermeyi tasarladığı hakkında Büyükelçi Hare aracılığıyla sizden ve Dışişleri Bakanınızdan aldığım haber beni ciddi surette

endişeye sevk etmektedir. En dostane ve açık şekilde belirtmek isterim ki, geniş çapta sonuçlar doğurabilecek böyle bir hareketin Türkiye tarafından izlenmesini, hükümetinizin bizimle önceden tam bir danışmada bulunmak yönündeki taahhüdü ile uzlaşır bulmuyorum. Büyükelçi görüşlerimi öğrenmek üzere kararınızı birkaç saat ertelemiş olduğunuzu bana bildirdi...” (Oran ed., 2022, s.686)

ifadesiyle başlayan mektubu aslında Türkiye’ye Kıbrıs’a müdahale etmemesi yönünde bir muhtıra olarak tarihe geçmiştir. ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı George Ball mektup için *“hayatımda gördüğüm en kaba diplomatik metin”* (Sönmezoğlu, 2017, s.87) ifadelerini kullanmıştır.

Başkan Johnson içeriği daha sonra açıklanacak mektubunda; Türkiye’nin ABD ile danışmadan Kıbrıs’a yönelik müdahalede bulunmamasını, NATO ülkesi olan Yunanistan ve Türkiye arasında çatışmaya sebep olacak bir kriz yaşanmamasını, SSCB’nin adaya olası müdahalesi karşısında Türkiye’ye verilecek desteğin gözden geçirileceğini ayrıca ABD tarafından verilen silah, teçhizatın Kıbrıs’a yönelik askeri müdahale kapsamında kullanılmasına müsaade edilmemesini vurgulamıştır.

İsmet İnönü ise 13 Haziran 1964 tarihinde mektuba cevaben;

“...Mesajınız gerek yazılış tarzı, gerek içeriği bakımından Amerika ile ittifak ilişkilerine her zaman ciddi bir dikkat göstermiş bulunan Türkiye gibi bir müttefikinize karşı hayal kırıcı olmuş, ittifak ilişkilerine değinen muhtelif konularda önemli görüş ayrılıkları belirtmiştir. Gerek bu ayrılıkların, gerek mesajın genel havasının sadece çok sıkışık bir zamanda acele toplanmış görüşlere dayanarak yapılmış iyiniyetli bir girişimin telâşından doğmuş konulardan ibaret olmasını yürekten dilerim...” (Oran ed., 2022, s.687)

ifadeleriyle başladığı mektubunda Türkiye’nin adaya hangi sebeplerle müdahale etmek zorunda kaldığını aktarmıştır.

Türk Hükümeti, ABD Başkanı Johnson’un mektubu sonrasında Kıbrıs’a askeri müdahaleyi askıya almıştır. Haziran ayının sonuna doğru Johnson-İnönü görüşmesinde çözüme yönelik görüş birliği ortaya konmuştur. Ancak Ağustos ayına gelindiğinde Rumlar tarafından artan şiddet olaylarına karşılık Türk jetleri tarafından 8 Ağustos 1964’te sınırlı bir kuvvetle hava hareketi yapılmıştır. Bahse konu sınırlı düzeyde yapılan harekate üsteğmen rütbesiyle katılmış olan Emekli Hava Korgeneral Uluer Eceral anılarında;

“8 Ağustos 1964 günü alınan bir özel keşif görevi için Yzb. Necmi SOYUPAK ile birlikte F-100F uçağı ile Girne bölgesindeki ve Limanındaki faaliyetlerin durumunu tespit maksadıyla tek uçak göreve

gönderildik. Güneşi arkamıza alarak, mümkün olduğu kadar geç görülmek için batı-doğu istikametinde yerden 100-150 feet irtifada Girne limanına yaklaştık. Limanda bir Şilep vardı. Şilebin bandırasını ve hatta mümkünse ismini alabilmek ve herhangi bir askeri yük boşaltıp boşaltmadığını kati anlayabilmek için aynı istikamette üç geçiş yaptık. Her seferinde daha alçaktan uçuyorduk. Sahilden üzerimize top atışları yapıyordu. Önümüzde, sağımızda, solumuzda siyah top mermi patlayışlarını görüyorduk. Üçüncü geçişimizde şilepten de beyaz huzmeler halinde uçaksavar ateşi açıldığını gördük. İrtifa alarak 10000 feet ten bir geçiş daha yaptıktan sonra Eskişehir'e üsse döndük. Şilep bir İtalyan Şilebi idi ve Yunan bayrağı çekmişti, büyük ahşap/madeni konteynırlar ile malzeme indiriyorlardı. Bütün bunlar dönüş rotasında ve inişi müteakip 1.Tak. Hv.Kv.K.ımız rahmetli o zamanki rütbesi ile Tümgeneral Muhsin Batur'a rapor edildi." (Kurt, Pehlivan & Korkmaz, 2024, s.82) şeklinde hareketin icrasından ve hatıralarından

bahsetmiştir.

Türk Hava Kuvvetleri tarafından garantörlük anlaşması çerçevesinde yapılan hareket Kıbrıs'ta yaşayan Türk halkı tarafından tarifi olmayan büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) kurucu Cumhurbaşkanı yaşanan sevinci şu dizeleriyle aktarmıştır:

*"Geliyorlar
Bir ses, bir haber...
Bir uyanış bir diriliş
Türk mevzilerinden ateş sıklaşıyor
Bitap düşenler ayakta
Sağa sola koşup, kucaklaşıyor... Geliyorlar.
Geliyorlar
Her dudakta bu söz var.
Her kulakta bu ses.
Son anını yaşayanlar
Anavatandan gelen haberle
Alıyorlar yeniden hayat, nefes.
Türk uçakları
Adalet kartalları başımızın üstünde!
Çılgın bir sevinç kaplıyor bizleri
Hiçkırarak ağlayanlar var.
Nineler, yere yatmış Türk kartallarına dua ediyorlar."*
(Kurt, Pehlivan & Korkmaz, 2024, s.92)

Johnson mektubundan sonra Kıbrıs olaylarının çözümüne yönelik Dean Acheson tarafından ortaya konulan plan, Rum kesimi ve Yunanlılar tarafından Türkiye'ye verilecek bölgenin bir askerî üs için fazlasıyla büyük olduğu iddiasıyla reddedilmiştir. Rauf Denktaş; *"Acheson Planının Rumlar tarafından kabul edilmeyişi bizim için bir talih eseri olmuştur. Fakat tekrar kötü bir pazarlığa girişmekten kaçınmak ve Kıbrıs Türk'ünün davasının, iki karışlık üs davası olmadığını bütün ilgililere önceden*

bildirmek lazımdır. " (Kurt, Pehlivan & Korkmaz, 2024, s.109) şeklinde konuya ilişkin görüşlerini aktarmıştır.

Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler neticesinde ABD Başkanı Johnson tarafından kaleme alınan mektup, Türkiye açısından dış politikada önemli tesir bırakmıştır. Mektupta belirtildiği üzere SSCB tehdidine karşı Türkiye'nin desteklenmeyeceği vurgusu, Jüpiter Füzelere ve U-2 Uçak Sorunuyla gelen ABD'nin kendi çıkarları doğrultusunda Türkiye'yi gözden çıkarabileceği düşüncesini pekiştirmiştir. Bu durum ABD dış politikasının Türkiye ile gösterdiği uyumun sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. Türkiye'nin ABD'ye duyduğu güvenin sarsılmasıyla SSCB ve diğer dünya ülkeleriyle ekonomik ve siyasi ilişkilerin geliştirilmesine gayret gösterilmiştir. Kamuoyunda ABD karşıtı oluşan akımlar neticesinde Türkiye geçmişteki ikili anlaşmaların gözden geçirilmesini talep etmiş bu bağlamda, ABD askeri personeline sınırlamalar getiren Ortak Savunma İşbirliği Anlaşması (OSİA) 1969 yılında imzalanmıştır. Ayrıca Türkiye penceresinden Johnson Mektubunun ikili ilişkilere bir başka yansıması Çok Taraflı Nükleer Kuvvet'e (MLF) katılmaktan vazgeçmek olmuştur. Sonuçlarına bakıldığında zaman Türkiye, bahse konu mektup sonrasında ABD ile ilişkilerini gözden geçirmiş ikili ilişkilerdeki geçmişteki güven ortamı sarsılmıştır.

3.4.3. Afyon Sorunu

ABD'de İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaygınlaşmaya başlayan uyuşturucu madde kullanımı, Vietnam Savaşı sonrası iyice artış göstermiştir. Uyuşturucu maddelerinin küçük yaşlarda kullanımının artması ABD kamuoyunda baskıya neden olmuştur. Yaşanan gelişmeler neticesinde Richard Nixon, 1968 ABD Başkanlık seçimlerine yönelik kampanyasını uyuşturucu madde kullanımının önlenmesi ve Vietnam Savaşı'nın sona ermesi konularına ağırlık vererek yürütmüştür.

Başkanlık seçimlerini kazanıp iktidara gelen Nixon yönetimi uyuşturucu maddeyle etkin bir mücadele yapmaya başlamıştır. Nixon yönetimi ABD'ye gelen uyuşturucu maddelerin kaynağı olarak Türkiye'yi görmüştür. Ancak Türkiye'de üretilen yıllık afyon miktarı ABD'de tüketilen bir aylık uyuşturucu maddeyi karşılamaya tam manasıyla yetmemiştir (Oran ed., 2022, s.702) Ayrıca o dönemde ABD'ye gelen uyuşturucu maddelerin büyük kısmını Vietnam, Burma, Laos, Tayland'ı kapsayan ülkelerden temin edilmiştir (Erhan, Beyaz Savaş: Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu, 1996, s.96-98). Nixon yönetimi gerçeklere rağmen Türkiye'den haşhaş üretimini

sonlamasını talep etmiştir. Nixon yönetimini bu duruma iten sebepler ise Türkiye'nin NATO üyesi olması nedeniyle hem askeri hem ekonomik olarak ABD'ye bağlı olması, uyuşturucu ticareti yapılan gerillaların ABD tarafından muhatap alınmak istenmemesi ve Türkiye'de haşhaş üretimin durdurulmasıyla elde edilecek somut bir zaferin ABD kamuoyunda Nixon yönetimine olan baskıyı azaltacak olması şeklinde özetlenmiştir.

Dönemin başbakanı Demirel, haşhaş üretiminin köylülerin temel geçim kaynağı olması nedeniyle ABD'nin haşhaş ekinin yasaklanması kapsamında Türkiye'ye yapmayı taahhüt ettiği 5 milyon dolarlık yardım teklifini geri çevirmiştir. Ancak ABD'li yetkililerin Türk Hükümeti'ne yaptığı baskılar sonucunda haşhaş ekimi yapılan il sayısı 7'ye düşürülmüştür. Türk Hükümeti böylece köylünün geçim kaynağını oluşturan haşhaş ekimini sonlandırmamış fakat ABD'nin taleplerine karşılık afyon üretimi denetimi sıkılaştırmış ve haşhaş ekim alanlarını azaltmıştır. (Örmeci, 2020, s.70-71). Ancak bu karar da Amerikan Hükümetini tam anlamıyla memnun etmemiştir. Türk Hükümeti, kırsal alanda yaşayan geniş coğrafyadaki bir nüfusun temel geçim kaynağının durdurulmasının doğuracağı ekonomik ve siyasi sonuçları göz önünde bulundurarak “haşhaş ekinin sonlandırılması” kararını vermemiştir.

12 Mart 1971 sonrası Türkiye'de Nihat Erim başbakan olmuş ve ABD yönetimi tekrardan afyon sorunu üzerindeki baskılarını artırmaya başlamıştır. Artan baskılar neticesinde Erim Hükümeti haşhaş sorunun ABD ile çözülmesine yönelik haşhaş ekim alanlarında tarımsal sanayi faaliyetlerin desteklenmesi ve haşhaşa alternatif tarımsal üretimin desteklenmesini içeren bir teklifte bulunmuştur (Başlamışlı, 2018, 371). Bu öneri ABD nezdinde kabul görmüş haşhaş üreticilerinin zararın karşılanması amacıyla 30 milyon dolar yardım teklifi yapılmıştır. Türk yetkililerin yardım teklifini kabul etmesi üzerine Haziran 1971'de Türkiye'de haşhaş ekimi ve afyon üretimi yasaklanmıştır.

1973 yılına gelindiğinde ise Bülent Ecevit Türkiye'de Başbakan olmuş Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Millî Selamet Partisi (MSP) koalisyon hükümeti kurulmuştur. Kurulan koalisyon hükümeti haşhaş üreticilerinin ekonomik sıkıntıları, Kıbrıs Türklerine yardım edilmesinin gerekliliği ve ABD karşıtlığı konularında ortak bir zemine oturmayı başarmıştır (Örmeci, 2020, s.72). Ecevit Hükümeti haşhaş üreticilerinin ekonomik sıkıntılarından oluşan kamuoyu gücünü de arkasına alarak 1 Temmuz 1974'te haşhaş ekimine yeniden izin vermiştir. Ecevit'in afyon yasağını kaldırması Türk kamuoyunda büyük bir sevinç kaynağı oluşturmıştır.

Şekil 2. Haşhaş Ekimi Yasağının Kaldırılması (Cumhuriyet, 2 Temmuz 1974)

Ecevit afyon yasağının kaldırılmasına ilişkin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) ;

“Demokratik bir ülkenin yurttaşlarına, ‘Sen yüzyıllardan beri dedelerinden, atalarından görerek alıştığın bir yaşam yolunu, hayat yolunu bırak, sen bu yolu bıraktıktan sonra biz ileride sana başka yaşam yolları arayacağız’ denemez. Fakat Türkiye’de böyle yapılmıştır. Bir alternatif geçiş yolu gösterilmeksizin, belli yörelerin köylüsü, adeta boşlukta ve çaresiz bırakılmıştır. Onun için hükümetimiz programına uygun olarak haşhaş ekimine yeniden izin verme kararı almıştır.” (Ecevit, Dış Politika ve Kıbrıs Dosyası, 2015, s.430)

şeklinde konuşma yapmıştır.

Afyon yasağının kaldırılması ABD tarafından büyük bir tepkiye yol açmıştır. ABD’nin süreç sonucunda izlediği sert tepkiler neticesinde Türkiye’ye verilen borçların azaltılması, ekonomik askeri yardımların kesilmesine yönelik bir takım kararlar alınmıştır. Türk yetkililer tarafından afyon kaçakçılığına yönelik denetimlerin artırıldığı belirtilmiş ancak bu dönemde Kıbrıs’ta yaşanan gelişmeler de eklenince iki ülke arasında gerilim tırmanmıştır. Bu dönemdeki ilişkileri, afyon sorununu ve Kıbrıs’ta yaşanan gelişmeler neticesinde ABD tarafından uygulanacak silah ambargosu izlemiştir.

3.4.4. Kıbrıs Barış Harekâtı

1963 yılının sonunda Kıbrıs’ta yaşanan gelişmeler çerçevesinde Türkiye garantörlük anlaşması kapsamında adaya müdahale yapma hazırlıklarına başlamış ancak ABD Başkanı Johnson tarafından kaleme alınan mektupla bu müdahale askıya alınmıştır. Sürecin ilerleyen zamanlarında Türkiye ihtar amaçlı sınırlı kapasitede 1964 ve 1967 yılında hava hareketleri düzenlemiştir.

Afyon yasağının Türkiye’de kaldırılmasının hemen ardından 15 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs’ta Nikos Sampson önderliğinde EOKA tarafından darbe yapılmış ve Makarios görevden uzaklaştırılmıştır. Gerçekleşen darbe sonrası adada şiddet olayları

yeniden tırmanmış ve Türkiye, Kıbrıs'taki Türklerin haklarını müdafaa edebilmek için adaya müdahale kararı almıştır. Türkiye'nin müdahale girişiminin farkında olan ABD yönetimi, Dışişleri Bakan Yardımcısı Sisco aracılığıyla Londra'da Başbakan Ecevit ile görüşmek istemiş ancak Ecevit bu teklifi kabul etmemiştir. Ecevit 18 Temmuz'da Londra'da bulunan büyükelçilik binasında Joseph Sisco ile görüşmüş, ABD yetkilileri Türkiye'nin adaya müdahale etmesini engellemeye çalışmış fakat 1964 Johnson Mektubu'ndaki bir üslup kullanılmamıştır. Türkiye'nin garantör ülkeler ve ABD ile yapmış olduğu görüşmeler neticesiz kalmıştır.

Artan şiddet olaylarına karşı 20 Temmuz 1974'te Londra ve Zürih Anlaşmaları'ndan doğan garantör ülke olma sıfatıyla Türkiye, adaya askeri müdahale kararı almıştır. Başbakan Ecevit hareketin başlamasıyla;

"Türk Silahlı Kuvvetlerimiz Kıbrıs'ta indirme ve çıkarma harekâtına başlamış bulunuyor. Allah milletimize, bütün Kıbrıslılara ve insanlığa hayırlı etsin. Bu şekilde insanlığa ve barışa büyük bir hizmette bulunmuş olacağımıza inanıyoruz. Öyle umarım ki, kuvvetlerimize ateş açılmaz, kanlı bir çatışmaya yol açmaz. Biz aslında savaş için değil, barış için ve yalnız Türklere değil Rumlara da barış getirmek için Ada'ya gidiyoruz. Bu karara ancak bütün politik, diplomatik yolları denedikten sonra mecbur kalarak vardık." (Kurt, Pehlivan & Korkmaz, 2024, s.134) açıklamasında

bulunmuştur.

Şekil 3. Kıbrıs Barış Harekâtı (Cumhuriyet, 20 Temmuz 1974)

Harekatın başarıya ulaşmasıyla Türkiye, adada bulunan Türklerin hayatlarını kurtarmıştır. Artan şiddet olaylarına karşı Kıbrıslı Türkler'in yalnız olmadığı uluslararası alanda tüm dünya kamuoyuna gösterilmiştir. Kıbrıs Barış Harekatı'nın başarıya ulaşmasıyla Başbakan Ecevit, 24 Temmuz 1974 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı'na göndermiş olduğu mesajla Türk Ordusu'nun hareket tarzını da belirlemiştir:

"Kıbrıs'ta antlaşmalarla güvence altına alınmış anayasal düzen çerçevesinde sivil otorite tam olarak yeniden kuruluncaya kadar Türk Silahlı Kuvvetlerince kurtarılmış bölgelerde, genel asayiş ve güvenliğin sağlanması, zorunlu ihtiyaç maddelerinin dağıtım ve denetimi, günlük yaşantı ve çalışmanın düzenlenmesi, barındırma, sağlık, ulaşım, haberleşme vb. tüm kamu hizmetlerinin aksaksız ve kesintisiz yerine getirilmesinin anayasal düzene ve genel hukuk kurallarına uygun biçimde sağlanması, Türk Barış Kuvvetleri Komutanlığının doğal görev ve yetkisi içerisinde. Bu görev yerine getirilirken Kıbrıs'taki uygulamalarımızın bundan sonraki siyasal girişimlerin başarısına etkisinin takdir olacağı tabiidir. Yapılacak uygulamada, Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası, Kıbrıs Türk Yönetimince yürürlükte oldukları kabul edilen Kanunlar, bu yönetim tarafından çıkartılmış ve çıkartılacak kararlar esastır. Ayrıca Türk bölgelerinin yönetiminin, yürürlükteki esaslara göre Kıbrıs Türk yönetimine ait olması tabii bulunduğundan, Türk Barış Kuvvetleri Komutanlığının güvenliğin gerektirdiği ve bu bakımdan doğrudan doğruya askeri görevin kapsamı içinde değerlendirilebilecek tasarruflar dışındaki uygulamaları, Kıbrıs Türk yönetimi aracılığı ile gerçekleştirilmesine özen gösterilmelidir. Kıbrıs Türk Barış Kuvvetleri Komutanlığınca durumun gerektireceği tedbirlerin en uygun biçimde alınacağına Hükümetimizin inancı tam ve kesindir. Gereğini rica ederim." (Kurt, Pehlivan & Korkmaz, 2024, s.150)

ABD, Türkiye'nin adaya müdahale etmesini bu harekatta haklı bulmuş ve BM'nin çağrısıyla, 25 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs'ta ateşkesin sağlanması amacıyla Cenevre'de bir konferans toplanmıştır. Rum tarafı ise Türklerin adaya müdahalesinin bir işgal planı olduğunu savunmuştur. Cenevre Konferansı'nın sonunda imzalanan Cenevre Sözleşmesi ile adadaki Türkler'in hakları meşruiyet kazanmıştır.

Adadaki anayasal düzenin korunmasına maksadıyla ikinci kez Cenevre'de toplanılmıştır. Türkiye, Rum kesiminin ateşkesi bozması, Türk köylerine saldırması nedeniyle federal bir yönetimin şart olduğunu savunmuştur. Ancak, Türkiye bu konferansta beklediği sonuçları alınamaması ve Türklere uygulanan şiddetin yeniden artması nedeniyle İkinci Kıbrıs Barış Harekatı'nı uygulamıştır. İkinci hareket sonrası TSK'nın ulaşmış olduğu hedefler doğrultusunda Kıbrıs'ın günümüz sınırları belirlenmiştir.

ABD, Türkiye'nin yapmış olduğu ikinci harekate sert tepki göstermiş ve afyon sorunuyla ilk kez gündeme gelen silah ambargosu bu kez uygulanmaya başlamıştır. Türkiye'nin haklı olduğu ve kırmızı çizgisi olarak nitelendirilecek Kıbrıs meselesinde,

Türkiye'nin Kıbrıs Türklerinin haklarını savunmaya yönelik uluslararası hukuka uygun müdahalesine karşın Amerikan yönetiminin silah ambargosu uygulaması iki ülke açısından ilerleyen dönemlerdeki ilişkilerde de şüpheli yaklaşımı etkileyen önemli bir kriz olmuştur.

3.4.5. Türkiye'ye Silah Ambargosu Uygulanması

Afyon sorunuyla ilk kez gündeme gelen silah ambargosu konusu Kıbrıs Barış Harekatı sonrası harekete geçen Yunan Lobileri tarafından tekrar gündeme getirilmiştir. Yunan lobileri Türkiye'nin barış harekatı esnasında ABD silahlarını kullandığını ve ABD ile yapılan savunma anlaşmalarının ihlal edildiğine dair kampanya başlatmıştır.

Watergate skandalı nedeniyle ABD yönetimi değişmiş, yeni Başkan Gerald Ford ve Dışişleri Bakanı Henry Kissenger yönetimi Türkiye'ye uygulanması önerilen silah ambargosunun ağır bir karar olacağı düşüncesini taşımıştır. Ancak kongre üyeleri Kasım ayında yapılacak Kongre seçimlerinde, Yunan ve Rum lobisine karşı bir tutum sergileyememiştir (Oran ed., 2022, s.704-705). Kongre üyeleri ilettikleri görüş özetle Türkiye'nin adadan askeri birliklerini çekmez ise Türkiye'ye silah ambargosu uygulanması gerektiği yönünde olmuştur (Sızan, 2021, s.118).

Kongre üyelerinin Türkiye'ye silah ambargosu yönündeki tekliflerini ilk başlarda geri çeviren Başkan Ford, kamuoyunun baskılarına daha fazla dayanamamıştır. Böylece Yunan ve Rum lobilerinin yoğun çabaları sonucunda 5 Şubat 1975 tarihi itibarıyla Türkiye'ye silah ambargosu uygulanmaya başlamıştır (Dolanbay, 2019, s.855).

Türkiye'de 19 Eylül 1974'te Hükümetin istifa etmesi ve iç siyasetteki karışıklık ortamı silah ambargosu kararına karşı yeterince müdahale edilememesinin altında yatan en önemli etken olmuştur.

Türkiye ambargo kararının gözden geçirilmesine ilişkin ABD yönetimine görüşlerini özetle; NATO ülkesine yapılan bir silah ambargosunun birliği zayıflatacağı, Kıbrıs'taki harekatın bir işgal değil hakları savunmaya yönelik olduğu, Kıbrıs sorununun Türk-ABD arasında bir sorun olmaması gerektiği şeklinde belirtmiştir. Ancak ambargo kararının değişmemesi üzerine Türk yetkililer OSİA'yı tek taraflı olarak fesh ettiğini ve Amerikan üslerinin faaliyetlerinin süresiz durdurulduğunu bildirmiştir. ABD, Türkiye'yi ambargo kararıyla istediği şekle sokmaya çalışmış olsa da, ABD'nin Türkiye'yi sindirme

politikası sonuç vermemiştir (Özlü, Türkiye Cumhuriyeti'nin Yükselen Gücü Türk Savunma Sanayii, 2023, s.288).

Ambargo kararı sonrasında Türkiye, savunma sanayinde dışa bağımlılığı azaltmaya girişimlerinde bulunmuştur. Türkiye bu dönemde askeri silah, teçhizat ve teknolojinin geliştirilmesi amacıyla; Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı'nın yardım ve teşvikleriyle 1973 yılında Türk Uçak Sanayii Anonim Ortaklığı (TUSAŞ)'nın kurulmasına yönelik mecliste yasa çıkarılmış ve ambargo kararına müteakip 1976 yılında TUSAŞ faaliyetlerine başlamıştır. Yine bu dönemde Askerî Elektronik Sanayii Ticaret Anonim Şirketi (ASELSAN), Askerî Pil Sanayii (ASPİLSAN), İŞBİR Jeneratör Fabrikası, 1982 yılında kurulan Hava Elektronik Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi (HAVELSAN) kurulmuş ve askeri sanayii de ambargonun etkileri azaltılmaya çalışılmıştır (Özlü, 2023, s.289).

Türkiye ambargo kararına karşılık siyasi açıdan 1975 yılında Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin kurulmasıyla cevap vermiş, Kıbrıs konusunda ambargoya rağmen taviz vermeyeceğini belirtmiştir.

Türkiye'ye uygulanan ambargo süreci üçüncü yılın sonunda 26 Eylül 1978'de ABD yönetimi tarafından kaldırılmıştır. Ambargo kararının kalkması Türkiye'yi memnun etmiş fakat Türkiye ve Yunanistan arasında uygulanacak olan 7/10 oranı ilişkilerin hemen eski yakınlığı kazanmasına engel olmuştur. Türkiye bu süreçte bölgesindeki diğer ülkelerle ilişkilerini artırarak çok boyutlu dış politikaya yönelmiştir. NATO üye ülkeleri arasında yalnızca Türkiye'ye uygulanan silah ambargosu kararıyla, Türkiye tarafından ABD'ye duyulan güvensizlik, ilerleyen süreçte Türk dış politikasında belirleyici olmuştur.

3.5. Türkiye-SSCB Yakınlaşması ve Sovyet Teknolojisinin Türkiye'ye Gelmesi

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle SSCB'nin boğazlar ve toprak taleplerini içeren istekleri nedeniyle Türkiye'nin güvenlik kaygıları artmış bu durum beraberinde Türkiye'nin Batı Bloğu ve ABD ile yakın ilişkiler içerisinde olmasını getirmiştir. 1950-1960 yılları arasında SSCB'den gelen güvenlik kaygıları gerekçisiyle Türkiye, NATO'ya üye olmuş ve kendisi askeri anlamda da güvence altına almıştır.

NATO üyesi olmasıyla Türkiye, 1960'lı yıllara girerken yaşanan Jüpiter Füzeleri ve U-2 Uçak Sorunu konuları sebebiyle ABD'den dış politikada uyum konusunda şüphe etmeye başlamış, 1964'te Kıbrıs sorunuyla ABD Başkanı Johnson'un mektubuyla Türkiye ABD ile güven problemi yaşamaya başlamıştır. ABD ile yaşanan güven problemi neticesinde Türkiye dış politikada çok boyutlu bir tutum sergilemiş ve SSCB ile diplomatik ilişkiler yeniden hız kazanmaya başlamıştır.

SSCB ile kurulan işbirliğinin siyasi olaylar dışında başka bir nedeni de SSCB'nin krom fiyatını indirmesiyle ABD'nin Türkiye yerine SSCB'den krom alması da ekonomik sebeplerden birisi olmuştur. 1960 yıllarda Türkiye'de yaşanan sosyo-ekonomik sıkıntılar Türkiye'nin yeni ekonomik kaynaklara yönelmesine sebep olmuş bu bağlamda SSCB ile ilişkilerin geliştirilmesi hedeflenmiştir (Gençalp, 2019, s.63).

Kıbrıs sorunu nedeniyle 30 Ekim 1964 tarihine ertelenen Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in SSCB ziyareti, Soğuk Savaş dönemindeki Türk-Sovyet ilişkilerinin yakınlaşması açısından önemli bir nitelik taşımıştır. Bu ziyarette geçmişte yaşanan sorunlar masaya yatırılmış ve NATO üyesi olmanın iki ülke arasındaki münasebetleri geliştirme yönünde atılacak adımlara engel olmadığı ortaya konmuştur.

Türkiye 1967 yılına gelindiğinde SSCB ile yapılan görüşmeler neticesinde Ekonomik-Teknik İşbirliği Anlaşması imzalamış bu sayede iki ülke arasındaki ekonomik alanda temeller atılmaya başlamıştır. Bu anlaşma Aliğa Petrol Rafinerisi, Seydişehir Alüminyum Fabrikası, İskenderun Demir-Çelik Fabrikası gibi önemli 7 kompleksin kurulmasına olanak sağlamıştır. 1975'te imzalanan İkinci Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması'nda termik santrallerin kurulması, İskenderun ve Seydişehir'deki fabrikaların genişletilmesini kapsayan 700 milyon dolarlık yatırım teşviki sağlanmıştır (Oran ed., 2022, s.783). Ayrıca SSCB'ye yapılan geri ödemelerin büyük çoğunluğunun mal karşılığında olması ekonomik olarak Türkiye açısından daha cazip hale gelmiştir. Ayrıca Soğuk Savaş'ın bu döneminde yaşanan yumuşama dönemi iki ülke arasındaki ilişkilerin artmasına neden olmuştur.

Türkiye özellikle ekonomik anlamda SSCB ile bu dönemde yakın ilişkiler kurmuştur. SSCB ile gerçekleştirilen yakın ilişkiler sayesinde kurulan fabrika ve tesisler Türkiye'nin sanayi alanında kalkınmasında önemli bir pay sahibi olmuştur.

SSCB'nin 1979 yılında Afganistan'ı işgal etmesi Türk-Sovyet ilişkilerini yeniden sekteye uğratmıştır. SSCB'nin Afganistan işgali sonrası Türkiye'de artan güvenlik kaygıları, İran'da yaşanan devrim gibi olaylar ve bölgede yaşanan istikrarsızlık ülkelerin yeniden konumlanmasını beraberinde getirmiştir.

3.6. Türkiye'nin ABD ile Yeniden Yakınlaşması

1970'lerin sonlarına gelirken İran'da Humeyni önderliğinde yaşanan İslam Devrimi ve SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesiyle Soğuk Savaş içindeki yumuşama dönemi sona ermiştir. Türkiye'de bu dönemde SSCB'nin yayılmacı politikalar izlemesi ve İran'da yaşanan devrimin Türkiye'ye de sıçraması tehlikesi, güvenlik konusundaki endişeleri artmıştır. Ambargo kararının 1978'de son bulmasının ardından yaşanan süreçte güvenlik kaygıları Türkiye'nin 1980'lere girerken ki dış politikadaki hedeflerinde belirleyici olmuştur.

Türkiye, ambargo kararının yürürlükten kalkmasıyla ABD ile yeni bir Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması (SEİA) çalışmalarına başlamıştır. Türkiye silah ambargosu kararı bir kararın yeniden alınmaması yönünde teminat aldığı, Türkiye'ye verilecek askeri, silah ve teçhizatın miktarının belirlendiği, ambargo süreciyle doğan ekonomik sorunların çözümlendiği ve kapsamı geniş olan SEİA'yı 12 Eylül 1980 sonrası 18 Kasım 1980'de yürürlüğe koymuştur. Bu doğrultuda, ABD ile ilişkilerin bu dönemde normalleşmesi ve geliştirilmesi ivme kazanmıştır (Oran ed., 2022, s.712).

Türkiye'nin SEİA ile başlayan ilişkilerdeki normalleşme süreci, bu dönemde ABD açısından da hayati öneme sahip olmuştur. İran'ın Batı Blok'undan ayrılıp Sovyetler'e yakınlaşması, Türkiye açısından güvenlik kaygısı oluşturduğu gibi ABD açısından da Ortadoğu'daki petrollerin transferi konusunda kritik bir hal almıştır. ABD ve Batı Bloğu petrol yataklarından mahrum kalmamalıydı. Ayrıca 1981 yılında Yunanistan'da iktidarın değişmesi ve yeni gelen hükümetin ilk zamanlarında Batı karşıtı bir politika izlemesi karşısında ABD'nin dış politikada hedeflerinde Türkiye ile ittifak halinin sürdürülmesi zorunluluk haline gelmiştir (Sönmezoğlu, 2016, s.440).

Bu dönemde ikili ilişkilerdeki güvenlik kaygılarının neticesinde gelişen ikili ilişkiler çerçevesinde ABD, Türkiye'de F-16 uçaklarının üretimi konusunda anlaşmış öte yandan Türkiye'de bulunan üs ve tesislerin modernizasyonu konusunda mutabakat sağlanmıştır (Sönmezoğlu, 2016, s.444).

1970'lerde gerilimin iyice tırmandığı Türk-Amerikan ilişkileri silah ambargosunun kalkması, Sovyetlerin yayılmacı politikalar izlemesi, İran Devrimi'nin Türkiye'ye sıçrama tehlikesi gibi nedenler ekseninde yeniden normalleşmeye ve işbirliğine başlamış, bu süreçte iki ülkenin dış politikadaki hedefleri, temelde yatan güvenlik sorunu nedeniyle uyum göstermiştir.

3.6.1. İran Devrimi

1979 yılının Şubat ayında İran'da şah rejiminin devrilip yerine Humeyni önderliğindeki yeni rejimin geçmesi, Soğuk Savaş'ın o yıllarından başlayıp etkisini günümüzde dahi hissettiğimiz önemli bir değişiklik olmuştur. Şah rejimindeyken Batı'ya yakın olan İran'da, İslamcı bir rejim kuran Humeyni'nin gelmesiyle önceki rejime ait bütün anlaşmaları fesh edilmiş ve İran'ın eski dostu ABD karşıtı politikalar izlenmeye başlamıştır. ABD ve Ortadoğu'daki en önemli müttefiki İsrail için yeni rejim bir tehdit oluşturmuş, bölgedeki taşları yerinden oynatan köklü bir değişim yaşanmıştır (Ekren, 2017, s.147).

1973 yılında artan petrol fiyatları, ekonominin temel kaynağı petrol olan İran'da zenginleşmeye neden olmuştur. Zenginleşme sonucunda halk kırsal alanı terk edip şehirlere yerleşmiş ve artan lüks tüketim ihtiyacı enflasyonu doğurmuştur. Artan enflasyon aynı zamanda şah rejimin yakınlarına sağlamış olduğu ayrıcalıklarla gelir adaletsizliğine dönüşmüş böylece ülkede rüşvet ve iltimas artış göstermiştir. Devrimin arka planında yatan diğer bir gelişme ise şahın özel istihbarat birimi olan SAVAK tarafından yakalananların şah karşıtı olması nedeniyle acımasızca cezalandırılması olmuş ve ülke korku devleti haline bürünmüştür. Yaşanan gelir adaletsizliği ve SAVAK faaliyetleri; ülke içerisindeki muhalif grupların birleşmesine bunun sonucunda şah rejimin devrilmesine giden sonun başlangıcı olmuştur (Armaoğlu, 2022, s.564-565).

Humeyni'nin Şubat 1979'da iktidarı ele geçirmesiyle İran dış politikasında Sünni Arap ülkeleri ile ilişkiler bozulmaya başlamış olup Suriye, Libya gibi ülkelere destek görmüştür. Irak ve Suudi Arabistan'ın başını çektiği ülkelerdeyse İran devrimi tepkiyle karşılanmıştır. Irak'ta bulunan Şii nüfusun ve monarşiyle yönetilen Suudi Arabistan devrimin kendi ülkelerine sıçramasından çekinmiştir.

Humeyni'nin oluşturduğu etki, taraftarları arasında giderek yayılmaya başlamış ve 4 Kasım 1979'da Tahran ABD büyükelçiliğini basan Humeyni taraftarları 63

Amerikan vatandaşını rehin tutmuştur. Yaşanan bu olay Rehine Krizi olarak tarihteki yerini almıştır. ABD, İran'ın rejim değişikliği sonrası Sovyetlere yanaşmasını önlemek amacıyla askeri müdahalede bulunmamış fakat bu ülkeyle diplomatik ilişkilerini kesmiştir. Ayrıca BM'de kınama kararı alınmış ve Avrupa ülkelerinin bu ülkeyle ticaretine sınırlandırma getirmesini istemiştir. (Armaoğlu, 2022, s.571). Aynı dönemde ABD, Türkiye'den İran ile ilişkilerini askıya alınmasını talep etmiş ancak petrol ticaretinin önemli bir kısmını İran ile yapan Türkiye ekonomik alanda bu adımdan olumsuz etkileneceğini düşünerek bu adımı atmamıştır.

Tahran'daki büyükelçiliğin kapatılmasını talep eden ABD'ye karşı Türkiye en az bir NATO üyesi ülkenin diyalog halinde kalmasını ve Türkiye'nin bu şartlara en fazla uyan devlet olacağı görüşü belirtilmiştir. Türkiye bunun yerine ABD'ye rehine krizinde arabuluculuk teklif etmiş ancak bu teklif ABD tarafından kabul görmemiştir. Türkiye'nin bu süreçte İran'a yaptırımlar uygulamaması ve diplomatik ilişkilerini askıya almaması nedeniyle ABD, Türkiye'nin güvenilir olup olmadığını sorgulamıştır.

3.6.2. Afganistan'ın İşgali

27 Nisan 1978 tarihinde General Davud hükümeti darbe sonucu görevden uzaklaştırılmış yerine Nur Muhammed Terakki önderliğinde Demokratik Halk Partisi hükümeti kurulmuştur. Terakki hükümeti, Sovyetler ile yakın ilişkiler kurmak istemiş bu kapsamda Sovyet desteğiyle alınan yardımlarla ülkede yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Ancak yapılanma dönemi halk tarafında karşılık bulmamış ve yapılanma süreci Afganistan açısından oldukça sancılı geçmiştir (Kaygusuz, 2019, s.113-115). Terakki iktidara gelince öncelikle parti içerisindeki rakiplerini ardından askeri kanadı etkisiz hale getirmiş sırada ise Sovyetler'den aldığı destekle uygulamak istediği yapılanma sürecine gelmiştir. Ancak Afgan milliyetçilerinin yapılanma sürecini benimsememeleri ve komünist rejime direnmeleri Terakki iktidarının sonunu getirmiştir. Terakki artan direnişlere daha fazla dayanamamış ve Hafızullah Amin 16 Eylül 1979'da iktidarı ele geçirmiştir. Hafızullah Amin iktidarı süresince Afgan milliyetçilerinin direnişlerini kırmaya çalışmış ancak Sovyetler Amin'den ümidini kesince Afganistan'a askeri müdahale kararı almıştır.

Bu dönemde, İran'ın iç karışıklık sebebiyle zayıflamış olması ve Afganistan'ı işgal edilmesi; Sovyetler'in güneye Basra Körfezi'nden Ortadoğu petrollerine inmesi ve Hint Okyanus'una açılması anlamı taşımaktaydı. Bu durum Türkiye açısından doğu ve

güney sınırı boyunca Sovyet tehdidi anlamına gelmiş ve ABD açısından ise çok büyük önem taşıyan petrol transfer merkezlerinin el değiştirmesi ve Sovyetler'e geçmesi anlamına gelmekteydi. Bu durum iki ülkenin 1970'li yıllarda yaşanan gerilimlerinin bir kenara bırakılmasını ve yeniden yakınlaşmalarını sağlamıştır.

SSCB açısından Afganistan'ın işgali ise tam bir hüsrana sonuçlanmış, Sovyetler'in Afganistan işgali zaman, para ve insan kaybı getirerek sonuçlanmış, amacına ulaşılmamış bir hareket olarak tarihe geçmiştir (Yılmaz, 2023, s.3312).

3.6.3. 1980'li Yılların Başında Türk-Amerikan İlişkileri

Türkiye'de 1980'li yıllara gelmeden önce iç ve dış politikada yaşanan sorunlar ABD ile ilişkileri gerginleştirmiştir. Ancak 12 Eylül 1980 sonrası Türk-Amerikan ilişkileri yeniden hızla normalleşme kazanmış yakın bir müttefiklik yaşanmıştır.

İran Devrimi ve Afganistan'ın işgaliyle Türkiye'nin stratejik önemini artırmış, Türkiye radikal İslamcı akımların genişlemesine karşı bir bariyer olma görevini üstlenmiş, ekonomik açıdan ise 24 Ocak kararları ile kapitalizme eklemlenmeye girerek ABD ile ilişkilerini geliştirmiştir (Dursun, 2008, s.423).

1980'lere gelirken ABD'de ekonomik ve siyasal üstünlüğün SSCB'ye kaybedilmesi endişesi oluşmuştur. ABD'nin müttefikleri üzerindeki tesirinin azalması ayrıca kapitalizmin durgunlaşması sonucunda oluşan ekonomik durgunluk beraberinde Ronald Reagan liderliğinde tarafından tepkisel bir siyasal anlayış ortaya çıkarmıştır. Reagan yönetimi bu dönemde ABD'nin yeniden yükselişini ve SSCB'nin yıkılmasını hedeflemiş, ekonomik alanda ise sıkı para politikası benimsemiştir.

ABD'nin yeniden yükselmesi ve SSCB'nin yıkılması hedefine giden amaçta silahlanma artış göstermiş, ABD'nin silahlanmaya olan ilgisinin zor durumda olan SSCB ekonomisine büyük bir darbe indirmesi hedeflenmiş ve askeri harcamalar artış göstermiştir.

ABD, Reagan yönetimiyle Yeşil Kuşak fikrini ortaya atmış, radikal İslam'ın geniş bir alana sıçramasını engellemek amacıyla kendi açısında daha ılımlı bulduğu rejimlerle işbirliği yapmıştır. İslam'ın desteklenmesi ABD açısından, SSCB'nin körfeze ve güneye inmesini engellemek için önem kazanmıştır (Oran, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar, 2022, c.2, s.36).

12 Eylül 1980 ile gelen askeri yönetimle beraber ABD ile çok yakın ilişkiler kurulmaya başlanmış, Türkiye yönünü ABD'ye çevirmiştir. Kenan Evren'in başkanlığında Milli Güvenlik Konseyi (MGK) kurulmuş ve ittifak halinde olunan devletlerle tüm anlaşmaların yürürlükte olduğu bildirilmiştir. Bu dönemin en önemli gelişmesi; Ulusu başbakanlığında kurulan hükümet tarafında 18 Kasım 1980 SEİA onaylanmış ve 1985'e kadar savunma, ekonomi alanında yapılacak yardımların kapsamları belirlenmesi olmuştur. Bu dönemde kayda değer bir diğer gelişme ise Yunanistan'ın NATO askeri kanadına dönmesine veto kullanılmamış bu sayede ABD'nin de talebi üzerine Yunanistan'ın SSCB ile ilişkilerini geliştirilmesine fırsat verilmemiştir.

Uluslu Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı İlter Türkmen, Fahir Armaoğlu ile katıldığı açık oturumda;

“... gerek uluslararası gerek bölgedeki durumdaki bozulmaya mukabil Türkiye'nin daha istikrarlı ve daha tutarlı bir dış siyaset gütmek imkanına kavuştuğu izlenmektedir. Bunun nedeni, doğrudan doğruya yeni yönetimin, memleket içinde istikrar ve sükûneti sağlamış olmasıdır. Bu durum bir yandan bizim kendi içimizdeki çelişkileri bertaraf etmemize imkan vermiş, diğer taraftan da dünyada Türkiye hakkında imajı değiştirmiştir. Böylece Türkiye'nin kendi iç meseleleri ile bocalayan bir devlet olmaktan çıktığı kanaati yaygınlaşmış ve Türkiye'nin istikrarlı bir denge unsuru olduğu fikri aşılmıştır...” (Armaoğlu, Türk Dış Politikası Tarihi, 2022, s.278).

açıklamasıyla Türkiye'nin bu dönemde yaşanan istikrarsız ortamdaki denge unsuru olacağını ortaya koymuştur.

Reagen yönetimi petrol bölgelerine dikkat çekmiş ve Körfez ülkelerini kapsayan “Çevik Kuvvet” adında altında hızlı bir askeri birlik oluşturmak istemiştir. Türkiye, Arap ülkeleriyle ekonomik anlamda sorun oluşturacağını ve Çevik Kuvvet'in kapsamının tam olarak ne olduğu hakkındaki belirsizlik nedeniyle bu oluşuma çekimser yaklaşmıştır. Ancak tüm çekincelere karşın, kısıtlamalar dâhilinde Çevik Kuvvet'in tesislerden faydalanmasını içeren anlaşma sağlanmıştır.

Türkiye ile ABD arasında 29 Kasım 1982'de imzalanan Mutabakat Muhtırasıyla 200 milyon dolar yardım sağlanmış, Çevik Kuvvet'in acil durumlarda kısıtlanmış bir şekilde faydalanmasını içeren anlaşmayla, Türkiye içerisinde yeni savunma sistemlerine modernizasyonu ve askeri tesis sayısının artırılması sağlanmıştır (Karaca, s.15).

Bu dönemde Türk-Amerikan ilişkileri uyum göstermiş ve iki ülkenin dış politikasındaki paralellik; Türkiye'deki askeri yönetim sonrası siyasal istikrarın

sağlanması, Yunanistan'ın NATO askeri kanadına tekrar katılımı, Çevik Kuvvet'in kurulması ve Türkiye'nin savunma gücünün artırılmasıyla gerçekleşmiştir.

3.6.4. Turgut Özal Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri

1983 yılına gelindiğinde Türkiye'de yapılan seçimleri kazanan Anavatan Partisi (ANAP) birinci olmuş ve Turgut Özal Başbakan olmuştur. Özal, dış politikadaki başarılı olmanın temelinde yatan etkeni, ekonomik ilişkilerin artmasına bağlamış bu durum Türkiye'nin dış politikasında belirleyici olmuştur. Bu dönemde, İktisadi liberalizm dış politikanın merkezine oturmuştur.

1983-1989 yılları arası dönemde Türkiye ve ABD'nin ikili ilişkilerde birbirine duyduğu ihtiyaç artmış, ilişkilerde yakınlaşmalar zirve noktasına ulaşmıştır. Türkiye ABD'den yardım yapılmasının yerine ticaret hacminin artırılmasına yönelik girişimlerde bulunmuştur. Bu süreçte Türkiye iktisadi ve askeri anlamda ABD ile tam bir yakınlaşma dönemi yaşamıştır. Türkiye, ABD ile tek boyutlu devam eden ilişkisini ekonomik ve stratejik ortaklıkları kapsayan çok boyutlu bir konuma getirmeyi amaçlamıştır (Oran ed., 2022, s.48).

ABD'nin tüketim alışkanları göz önüne alındığında dünyadaki en büyük pazarı oluşturması, iki ülke arasında yaşanan siyasi-stratejik müttefikliğin artırılmak istenmesi, Türkiye'nin ihracat kapasitesinin artırılmasının hedeflenmesi, yardımların yerine ticaret yapılarak elde edilen gelirler sayesinde uluslararası kuruluşlardan daha az yardım talep edilmesi bu dönemdeki iktisadi gelişmelerin hedefi çizilmiştir.

Tablo 2.
1980'li Yıllarda Türkiye-ABD Ticareti

Yıllar	İthalat	İhracat
1980	442 milyon dolar	127 milyon dolar
1981	589 milyon dolar	267 milyon dolar
1982	813 milyon dolar	251 milyon dolar
1983	695 milyon dolar	231 milyon dolar
1984	1 milyar 73 milyon dolar	368 milyon dolar
1985	1 milyar 150 milyon dolar	506 milyon dolar
1986	1 milyar 176 milyon dolar	549 milyon dolar
1987	1 milyar 365 milyon dolar	713 milyon dolar
1988	1 milyar 519 milyon dolar	760 milyon dolar
1989	2 milyar 94 milyon dolar	971 milyon dolar

Kaynak: (Oran, Kurtuluş Savaşından Bugüne Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar, 2022, c.2, s.69).

Özal döneminde Türkiye-ABD ticaret hacmi genişlemiş, yardım yerine ticaret sloganı sonuç vermiştir. Ancak Türkiye'nin, ABD'ye kıyasla az üreten konumda olması ithalat-ihracat farkını artırmış bu nedenle dış borçlanmada artış gözlemlenmiştir.

Türkiye ile ABD arasında bu dönemde yaşanan önemli bir gelişme olarak; savunma sanayinin geliştirilmesi amacıyla F-16 uçaklarının üretimini birlikte yapması hem iki ülke arasındaki işbirliğini artırmış hem de Türkiye'de askeri sanayi sektörünün gelişmesine katkı sağlamıştır (Sönmezoğlu, 2016, s.438).

Bu dönemde yaşanan önemli bir diğer gelişme SEİA'nın süresinin dolması olmuştur. Türkiye, bu konu görüşülürken masaya Yunanistan ile arada yaşanan 7/10 sorunun düzeltilmesini yatırmış ancak beklenen sonuç alınamamıştır. Bu nedenle SEİA'nın onaylanması süreci uzamıştır (Sönmezoğlu, 2016, s.447). SEİA'nın imzalanma süreci Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler doğrultusunda uzamıştır. 15 Kasım 1983'te KKTC'nin ilan edilmesiyle Kıbrıs sorunu yeniden gündeme gelmiş ancak ABD bu sefer geçmişteki gibi sert önlemler almaktan çekinmiştir. ABD'yi bu duruma iten sebep ise Ortadoğu'da yaşanan istikrarsız ortamın müttefik iki ülke arasında çatışmaya dönüşmesine fırsat vermemektir. ABD, geçmişteki silah ambargosu gibi sert yaptırımlar yerine yapılması tasarlanan 120 milyon dolarlık ekonomik yardımı keserek Rumları yatıştırma yoluna gitmiştir. ABD'nin Türkiye'den kısıtlı talepleri, bu dönemde ihtiyaç duyduğu Türkiye ile kriz yaşanmamasını sağlamıştır. Özal bu dönemde Kongre'yi saf dışı bırakarak ilişkileri farklı bir zemine oturtmaya çalışmış ancak bu duruma muvaffak olamamıştır (Oran ed., 2022, s.60-61).

İki ülke arasında bu dönemde yaşanan Kıbrıs sorunu dışında yaşanan diğer sorunlar ise Ermeni ve Kürt Sorunu olmuştur. Ermenilerin sözde soykırım iddiaları iki ülke arasında gündemi bir süre meşgul etmiş hatta etkisi günümüze bile yansımıştır. Ermeniler'in Kongre'ye sundurdukları sözde soykırım yasa tasarıları karşısında Türkiye, ABD'nin İncirlik Üssü'nde F-16 uçuşu yapmasına izin vermemiş ve süresi dolmak üzere olan SEİA'nın yerine farklı bir anlaşma yapacağını ortaya koymasıyla sorun bir süre gündemden düşmüştür.

İran'da yaşanan devrimi müteakiben Irak-İran Savaşı'nın başlaması ve PKK terör örgütünün eylemlerinin faaliyet göstermesiyle ABD, Türkiye'ye karşı bir koz olarak Kürt Sorunu'nu kullanmaya başlamıştır. ABD tarafından Irak-İran Savaşı'nın sona ereceğinin anlaşılması üzerine bölgedeki güç boşluğunu Kürtler üzerinden dengelemeye

çalışmıştır. Bu çalışmalar kapsamında Nisan 1988’de Celal Talabani’nin ABD Dışışleri yetkilileri ile görüşmelerde bulunması Türkiye tarafından tepkiyle karşılanmıştır. ABD, bu dönemde Kürtleri siyasal gelişmelerde bir denge unsuru olmasını sağlayan araç olarak kullanmış ve Türkiye ile ABD arasında bu dönemde hem Ermeni hem Kürt Sorunu yaşanmıştır.

Özal dönemindeki gelişmeler Türkiye-ABD ilişkilerinin artık eskisi gibi siyasal ve stratejik boyutta olmadığı, ekonomik, teknolojik gelişmeler ile sanayi alanında yapılan yatırımları da kapsayan çok boyutlu bir hale dönüşmüştür. İki ülke arasında bu dönemde siyasal konularda yaşanan sorunlara rağmen ticaret hacminin artarak devam etmesi bu görüşü desteklemiştir. 1970’lerin sonunda Türkiye ve ABD’nin Ortadoğu’da yaşanan güvenlik sorunları iki ülke arasındaki münasebetlerin normalleşme sürecini başlatmıştır. 1980’lerde yaşanan siyasal sorunlarda geçmiş yıllardakine benzer şekilde sert politikalar izlenmemesi bu dönemin ikili ilişkilerinin başlıca belirleyicisi olmuştur.

3.6.5. Soğuk Savaş’ın Sona Ermesiyle Türkiye’nin Yeniden Konumlanması

Aralık 1991’de SSCB’nin dağılmasıyla iki kutupluluk sona ermiş ve ABD tek süper güç olarak uluslararası alanda hegemonya kurmuştur. Türkiye, Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle tek hegemon güç olan ABD ile yakın ilişkiler içerisine girmek istemiştir. Ancak, Türkiye’nin 1960’lı ve 1970’li yıllarda ABD’ye karşı uyguladığı uluslararası alanda izlediği çok boyutlu diplomasine yeni düzen fırsat vermemiştir. Bu dönemde ABD tek süper güç olarak, müttefik ülkelere ve diğer ülkeler karşı süper güç olmanın avantajını kullanmış, dengeleyici unsurları da kendisi belirlemiştir.

Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle Türkiye’nin jeopolitik önemi sorgulanmaya başlamıştır. SSCB’nin dağılmasıyla, Türkiye açısından ABD’nin desteğini alabileceği bir düşman olmaması bu durumun sebebi olmuştur. Türkiye bu pencereden bakıldığında ABD merkezli bir uluslararası politika izlemiştir.

1980’li yıllarda ABD’de artan insan haklarına saygı gösterme hususları Türkiye’ye taşınmıştır. Bu demokratikleşmenin ABD tarafından istenmesinde yatan iki önemli sebepten birincisi; küreselleşmeyle gelen yeni dünya düzeninde mihenk taşının insan haklarıyla demokratikleşme konularının oluşturmasıdır. İkinci sebep ise Kafkasya ve Orta Asya’da SSCB’den ayrılan ve bağımsızlıklarını ilan eden sosyalist ülkelere tarihi

ve kültürel bağları nedeniyle Türkiye'nin bir rol model olarak sunulması hedeflenmiştir (Oran ed., 2022, s.252).

İki ülke arasında; bölgesel işbirliği, savunma ve güvenlik işbirliği, ekonomi ve ticaret, enerji, Kıbrıs konularını kapsayan çok boyutlu ve yoğun bir ilişki dönemine geçilmiştir. Ancak ilişkilerin özünde ve temelinde köklü değişimler yaşanmamış “Güçlendirilmiş Ortaklık” ismiyle Türkiye, Soğuk Savaş sonrası konumunu ABD merkezli bir dış politikayla sürdürmüştür.

4. BÖLÜM

TÜRK-ABD İLİŞKİLERİNDE NEOREALİZM VE DÜNYA SİSTEMLERİ ANALİZİ

4.1. Türkiye-ABD İlişkilerinin Neorealist Açıdan Değerlendirilmesi

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle uluslararası sistem ABD ve SSCB'nin merkezde olduğu iki kutuplu bir hale bürünmüştür. Bu iki kutuplu sistemde dünya doğu ve batı olmak üzere iki bloka ayrılmıştır. Uluslararası düzen bu iki ülkenin arasındaki ilişkilere bağlı olarak gelişen bloklar arası mücadeleye dönüşmüştür.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde tarafsızlık politikasının etkisiyle uluslararası alanda yalnız kalmıştır. SSCB'ye sınır komşusu olması ve bu ülkenin yayılmacı politikalar izlemesi, Türkiye'nin güvenlik kaygılarını artırmıştır. Yine bu dönemde SSCB'nin Türkiye'den boğazlar ve toprak talepleri Türkiye'nin endişelerini haklı çıkarmıştır.

SSCB'nin izlemiş olduğu yayılmacı politika savaş sonrası düzenin dengeleyicisi başat olarak ABD'yi doğurmuştur. SSCB'nin Ortadoğu, Doğu Avrupa üzerinde komünist devletler oluşturma girişimlerine karşılık verebilecek güce ABD sahip olmuş ve sistem bu iki devletin etrafında şekil almaya başlamıştır.

ABD, bölgedeki artan SSCB tehdidine karşılık olarak Truman Doktrini ve Marshall Planı'nı açıklamıştır. Türkiye, bahse konu askeri ve ekonomik yardımlardan faydalanmış bu sayede uluslararası sistemdeki yalnızlığına son vermiştir. Türkiye'nin güvenlik endişelerini azaltabilmesi için iki kutuplu sistemde kendisine bir konum belirlemesi gerekmiştir. Türkiye'nin sistemdeki konumu belirleyen ana faktör; SSCB'nin talepleri karşısında Türk yetkililerde oluşan güvenlik kaygılarının en üst noktaya ulaşması olmuştur. SSCB'nin bu talepleri asla egemen bir devlet tarafından kabul edilemeyecek istekler olmuştur. Ayrıca Türkiye'nin geçmişten gelen Batılılaşma çabaları sonucunda kendisini batıya ait hissetmesi de önemli bir diğer etken olma özelliğine sahiptir.

1949 yılında ABD, kendisine yakın ilişkiler içerisindeki ülkelerin savunmasını meşru kılmak amacıyla NATO'yu kurmuştur. Üye ülkelerin SSCB tehdidi karşısındaki güvenlik kaygılarını, süper güç olan ABD askeri bir ittifakla koruma altına almıştır.

Türkiye, Truman Doktrini ve Marshall Planı ile yalnızlaşmadan kurtulduğu uluslararası ortamda, kendisini askeri güvence altına almak istemiştir. BM üyeliğinin etkisiyle, Kore’de başlayan savaşa askeri destek sağlamanın NATO’ya üyelik kapısını açacağını düşünen Türkiye, ABD’nin desteğini arkasına almayı başarmış ve 1952 yılında NATO’ya üye olmuştur. NATO’nun kuruluş anlaşmasının 5’inci maddesi Türkiye’nin SSCB tehdidine karşı güvenlik endişelerini azaltmış ve Türkiye, ABD merkezli Batı yönlü dış politikasını daha da olgunlaştırmıştır.

Türkiye, NATO üyeliğinin ardından ABD’nin yönlendirmesiyle bölgesel paktlar yapmak suretiyle askeri ittifaklarını artırmış, Türkiye’nin NATO üyesi olmayan Ortadoğu ülkeleriyle kurduğu paktlar sayesinde ABD, SSCB ile mücadelesini yeni coğrafyalara taşımıştır. Süper güç ABD böylece diğer ülkelerin birbiriyle olan ilişkilerini de belirlemeye başlamış, Eisenhower Doktrini ile Ortadoğu politikasını çizmiştir.

Soğuk Savaş süresince iki süper gücün silahlanma yarışı, karşı tarafa üstünlük kurma çabası beraberinde diğer ülkeleri de etkisi altına almıştır. Jüpiter Füzeri sorunu bunun en tipik örneği olmuştur. ABD, SSCB’ye karşı orta menzilli füzeri olan Jüpiter Füzerini Türkiye’ye yerleştirmiş, SSCB ise buna karşılık Küba’ya füzeri yerleştirmiştir. İki ülkenin kendi arasındaki anlaşmaya binaen ABD’nin, Türkiye’ye danışmadan Jüpiter Füzerini sökme kararı Türkiye açısından ABD ile ilişkilerde şüphe uyandırmıştır. Ancak Neorealist yaklaşımla konuya yaklaşıldığına ABD’nin süper güç olması ve Türkiye hakkında danışmadan karar alması, ayrıca U-2 Uçak Sorunu konusunda da olduğu üzere Türkiye’yi tehlikeyi atması pek de şaşırtıcı olmamıştır.

Neorealist açıdan Kıbrıs Sorunu’nda Türk-Amerikan ilişkilerine bakıldığında ise ABD’nin büyük devlet olma özelliğini bu sürece yansıttığı gözlemlenmiştir. Rumların, Kıbrıs’taki Türklere uygulamış olduğu tedhiş ortamı iyice germiş, adada bulunan Türklerin can ve mal güvenliği kalmamıştı. Türkiye adadaki Türklerin yaşam haklarını korumak amacıyla uluslararası anlaşmaların vermiş olduğu garantörlük sıfatıyla, adaya askeri müdahalesi haklı gerekçelerle hareket düzenlemek istemiştir. Ancak ABD Başkanı Johnson’dan gelen mektup Türkiye’nin müdahalesini askıya almasına sebep olmuştur. ABD, bir başka NATO ülkesi Yunanistan’ın bölgedeki çıkarlarını korumaya gitmiş, bu durum Türkiye-ABD ilişkilerinde derin bir etki bırakmıştır.

Türkiye, ABD ile yaşanan kriz sonrası SSCB ile diplomatik ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Türkiye açısından SSCB ile ilişkiler, aslında bir ittifak

kurmaktan ziyade ABD'nin bölgedeki politikalarıyla oluşan zıtlığa bir mesaj amacı taşımıştır. Neorealist pencereden ifade edilecek olursa; Johnson Mektubu'ndan sonra Türkiye kendi çıkarlarını korumak için denge unsuru olarak SSCB ile 1979 yılına kadar diplomasisini geliştirmeyi hedeflemiştir. SSCB ile ilişkilerin geliştirilmesi ayrıca Türkiye açısından sanayileşmenin teşvik edilmesini sağlamıştır.

1970'li yıllarda yaşanan Afyon Sorunu ve tekrar gündeme gelen Kıbrıs Sorunu'nun ardından ABD, Türkiye'ye silah ambargosu uygulamış ve Yunanistan ile Türkiye arasında yardımlarda 7/10 kuralını uygulamıştır. Bu durum iki ülke arasında telafi edilmesi güç derin yaralar bırakmıştır. Afyon sorununda ABD, Türk halkının sosyo-ekonomik durumunu görmezden gelmiş, haşhaş üreticilerinin geçim sıkıntısını önemsememiştir. Türkiye'nin afyon ekimi yasağını kaldırmasıyla ABD Kongresi'nde Türkiye'ye silah ambargosu uygulanması gündeme gelmiştir. Aynı dönemde yaşanan İkinci Kıbrıs Barış Harekatı'nın ardından ABD, Türkiye'ye silah ambargosunu uygulamaya koymuş, müteakiben Yunanistan ile Türkiye arasındaki güç dengesini kendi isteklerine yönelik uygulamıştır. ABD, bu tavrıyla neorealizmin temel taşı olan denge unsurunu yine kendi istekleri doğrultusunda uygulamaktan geri durmamış ve gücün getirmiş olduğu etkiyle bölgeyi kendi istekleri doğrultusunda dizayn etmiştir.

1979 yılında İran'da yaşanan devrim ile SSCB tarafından Afganistan'ın işgal edilmesiyle Soğuk Savaş'ın detant yani yumuşama dönemi sona ermiştir. Ortadoğu ve Asya'da yaşanan gelişmeler ülkelerin yeniden konumlanmasını ve ittifaklar içerisinde yer almasını gerekli kılmıştır. Yaşanan olaylar sebebiyle Türkiye'nin bölgedeki stratejik önemi artmış ve bu yıllarda Türkiye-ABD ilişkileri yeniden yakınlaşmaya başlamıştır. SSCB'nin petrol zengini Arap ülkelerine kadar inmesini önlemek için ABD, Türkiye'yle ilişkilerini yakınlaştırmaya başlamıştır.

Türkiye'de 12 Eylül 1980 sonrası gelen askeri yönetim ile ABD Başkanı Reagan'ın politikalarındaki uyum sayesinde iki ülke arasındaki ilişkiler gelişim göstermiştir. Bu dönemde ABD, tarafında Çevik Kuvvet'in kurulup buna Türkiye'nin dâhil edilmesine yönelik girişimler, Türkiye'nin ABD açısından önemini bir kez daha göstermiştir. Ayrıca yürürlükten kaldırılan silah ambargosunun ardından, Türkiye'nin savunma gücünü artırmaya yönelik yardımlar ikili ilişkilerin normalleşmesini beraberinde getirmiştir. Yunanistan'ın bu dönemde yaşamış olduğu iç sorunlar ve 1979 sonunda yaşanan gelişmeler doğrultusunda iki ülkenin dış politikasındaki menfaatleri uyum göstermiş ve ilişkiler hız kazanmıştır.

Turgut Özal'ın seçimleri kazanmasıyla Türkiye, dış politikada ABD ile altın dönemini yaşamıştır. Geçmiş dönemde kazanılan hız, ivme kazanmış ve iki ülke münasebetler gelişmiştir. Yapılan yardımların yerine ticaret hacminin geliştirilmesi, SEİA'nın uzatılması, F-16 üretimi gibi savunma sanayinin geliştirilmesine yönelik adımlar atılmasıyla, Türkiye'nin bölgede caydırıcı bir güç olmasının temeli atılmıştır. SSCB'nin bu dönem sonunda dağılmasıyla Soğuk Savaş'ın sonuna gelinmiştir.

Neorealist açıdan Soğuk Savaş süresince; iki kutuplu ortamda iki süper güç belirmiştir. ABD ve SSCB'den oluşan bu süper güç ikilisi, büyük devlet olmanın gereğiyle devletler arası ilişkide belirleyici olmuştur. SSCB'nin oluşturduğu güvenlik tehdidine karşı ABD ile kurulan müttefiklik sayesinde Türkiye kendini güvence altına almayı başarmıştır. Soğuk Savaş süresince iki ülke arasındaki ilişkiler, bölgesel ve uluslararası alanda yaşanan gelişmeler doğrultusunda şekillenmiş, ABD'nin kendi bloğundaki ülkeler arasındaki güç dengesini belirleyici etkisi gözlemlenmiştir. ABD tarafından bu denge sağlanırken, Türkiye ve diğer ülkelerin potansiyeli de önemli bir etken olmuştur. Dönem içerisinde yaşanan olaylara tarihsel süreçte bakıldığında ikili ilişkilerde inişli çıkışlı dinamik bir süreç gözlemlenmiştir. Sistemin anarşik yapısının bu durumun temelinde yatan sebep olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca neorealizmin liberal bir nitelikte olduğu varsayımından hareketle; Özal döneminde Türkiye'nin kapitalizme eklemlenmesinin Türkiye için sistemde istikrarını sağlaması anlamında bir zorunluk olarak karşımıza çıktığı değerlendirilmesi yapılabilecektir.

4.2. Türkiye-ABD İlişkilerinin Dünya Sistemleri Analizi Açısından Değerlendirilmesi

Dünya Sistemler Analizini genel anlamda; devletlerin ekonomik ve teknolojik kapasitelerine göre merkez-yarı-çevre-çevre ülke olarak kategorize edildiği, ekonomik yapısının kapitalist olduğu, askeri ve siyasi olayların sistemin istikrarını saptadığı bir teori olarak tanımlayabilmekteyiz.

Soğuk Savaş'ın başlamasıyla sistem kapitalist ABD'nin hegemonya olmasına yol açmıştır. ABD, ekonomik yapısı, askeri ve siyasi gücüyle uluslararası alanın en etkin devleti rolünü taşımış ayrıca kullandığı dilin dünya genelinde yaygın dil olarak kullanılan İngilizce olması nedeniyle kültürel anlamda da ön plana çıkmayı başarmıştır. Soğuk Savaş sürecinin ABD haricindeki en önemli aktörü SSCB ise komünist bir ülkeydi ve uluslararası sistem kapitalizmin devamını sağlamak üzere inşa edilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından merkez devlet olan ABD, Truman Doktrini ile Türkiye ve Yunanistan olmak üzere iki yarı çevre ülkeyi yapmış olduğu askeri yardım sayesinde yanına çekmeyi başarmıştır. Soğuk Savaş'ta Türkiye-ABD ilişkilerinin başlangıç noktasını oluşturan bu yardım, askeri alanda yapılmış ve ilk olarak Türkiye'nin güvenlik endişelerini giderici bu adımla ilişkilerin temeli oluşturulmuştur.

Truman Doktrini sayesinde gelen askeri yardımların ancak ekonomik destek verildiği takdirde süreklilik kazanacağını iki devletin yetkililerin kabul etmesiyle Türkiye, ABD tarafından Marshall Planı'na dâhil edilmiştir. Marshall Planı'nın ABD açısından son derece önemli olduğu değerlendirilmektedir. ABD'nin savaş sonrası dünya genelinde bozulan ekonomik sistemde kendisine pazar bulması gerekli olmuştu ve ürettiği malları satın alacak bir ekonomik güç bulunmamaktaydı. ABD, bu pazarı komünist SSCB ve etkisi altındaki Doğu Blokuyla yapamayacağından emin olmuş ve siyasi anlamda yakın ilişkiler kurduğu ülkelerin kalkınmasını sağlamayı hedeflemiştir.

ABD'nin Marshall Planı'yla kurmuş olduğu pazarı koruma altına almak istemesi sonucu NATO yeni bir askeri ittifak olarak kurulmuştur. ABD ile ilişkilerini geliştirmek isteyen ve SSCB tehdidine karşı askeri güvence isteyen Türkiye, Kore Savaşı'na asker göndermek suretiyle 1952 yılında ABD tarafından kurulan askeri ittifaka katılmayı başarmıştır. Türkiye NATO üyeliği sonrasında ABD ile yapmış olduğu ikili anlaşmalar çerçevesinde askeri işbirliğini artırmaya yönelik adımlar atmıştır. Türkiye-ABD ilişkileri, NATO üyeliği sonrasında 1964 Johnson Mektubu'na kadar tam bir uyum göstermiştir. Hegemon güç olan ABD, Türkiye'nin bölgedeki ülkeler ile yeni anlaşmalar yapmasını teşvik etmiş Balkan Paktı, Bağdat Paktı ve Eisenhower Doktrini sayesinde ABD çevre ülkeler ile dolaylı olarak ittifak kurmayı başarmıştır.

Dönemin teknolojik gelişmelerde öncüsü olan ABD, SSCB ile nükleer silahlanma yarışı içerisine girmiştir. Türkiye-ABD ilişkilerini ilgilendiren kısım ise Jüpiter Füzeri sorunu SSCB ve ABD'nin bir nükleer savaş eşiğine gelmiş olmasıdır. ABD'nin Türkiye'ye yerleştirdiği Jüpiter füzelerine karşılık SSCB, ABD'nin hemen yakınına Küba'ya füzeler yerleştirerek karşılık vermiştir. Türkiye'ye Jüpiter Füzerininin yerleştirilmesi Türk kamuoyunu memnun etmiş olsa da hegemon güç olan ABD'nin Türkiye ile diyalog halinde olmadan SSCB ile anlaşarak füzeleri sökme kararı alması Türk kamuoyunda tepki oluşturmuştur. Hegemon güç ABD'nin dış politikadaki Türkiye ile uyumu, Jüpiter Füzerininin sökülmesi ve U-2 Uçak Sorunuyla şüphe oluşturmuş, Johnson Mektubu ile derin yaralar bırakmıştır. ABD, Kıbrıs Sorununda Türkiye'ye

mektup üzerinden verdiği mesajla dünya sisteminin hegemonu olduğunu Türkiye'ye hissettirmiş ve kendi dış politikadaki isteklerini dayattığı gözlemlenmiştir.

1970'li yıllarda afyon sorunun gündeme gelmesi ilişkileri çok boyutlu olarak etkilemiştir. Türkiye halkın geçim kaynağı olan haşhaş ekiminin yasaklanmasını ilk başlarda ekonomik gerekçelerle kabul etmemiş, afyon denetimini artırmaya yönelik tedbirler almıştır. Denetimlerin artırılmasına yönelik narkotik biriminin kurulması ve ABD'den eğitici personel gelmesi olayın bir başka boyutunu yansıtmıştır. Türk halkının kültürel yapısında önemli bir yer tutan haşhaş ekiminin yasaklanması da duruma başka bir daha kazandırdığı değerlendirilmiştir. İlerleyen süreçte yaşanan iki ülke arasında yaşanan Afyon Sorunu ve Kıbrıs Soruna ABD, Türkiye'ye silah ambargosu uygulayarak isteklerini dayatmayı hedeflemiştir. Ancak Soğuk Savaş'ın yumuşama evresinin yaşandığı bu dönemde Türkiye çok boyutlu bir dış politika izlemiş ve ABD'den askeri ve ekonomik yardımların kesilmesiyle SSCB ile ekonomik ilişkileri geliştirme gayreti göstermiştir. Askeri savunma sanayisine yatırım yapılmasının temeli de bu dönemde atılmıştır.

İran Devrimi ve Afganistan işgaliyle SSCB'nin petrol ülkelerine yaklaşma tehdidi baş göstermiştir. ABD açısından ticari, stratejik ve askeri açıdan çok büyük önem taşıyan petrolün SSCB'nin eline geçebilme tehlikesi Türkiye ile ABD'yi yeniden yakınlaştırmıştır. SSCB'nin yayılmacı politikaları sebebiyle güvenlik kaygısı artan Türkiye'de ABD'ye yönelmiştir. Dönemin hemen öncesinde silah ambargosunun kalkmasıyla ilişkiler normalleşme zemini yakalamıştır. ABD'nin Reagan yönetiminde silahlanmayı artırması, Türkiye'nin savunma yönünü kuvvetlendirme ekseninde ilişkiler hız kazanmıştır.

Özal dönemine gelindiğinde ise Türkiye-ABD ilişkileri dünya sistemleri analizi açısından her alanda kendini tamamlamaya başlamıştır. Özal'ın yardım yerine ticaret sloganıyla şekillenen Türkiye-ABD ilişkilerinde ekonomik anlamda hatırı sayılır bir büyüme kat edildiği görülmüştür. Özal, ABD'nin merkez ülke olması itibarıyla ilişkilerin siyasi ve askeri olarak sınırlı kalmamasını hedeflemiştir. Ekonomide liberal bir tarz düşünen Özal döneminde iki ülke arasında iktisadi anlaşmalar yapılmış bunun sonucunda Türkiye, kapitalizme entegre olmuştur. İlişkiler teknoloji alanında da gelişim göstermiş F-16'ların Türkiye'de üretimi konusunda yapılan anlaşmayla, Türkiye'nin merkez ülkenin teknolojisinden de fayda sağladığı görülmüştür. SEİA'ların uzatılmasıyla savunma, ekonomi alanlarında işbirliği artırılmıştır. Ayrıca bu dönemde yaşanan Kürt ve

Ermeni Sorunlarının, ABD tarafından gündemde tutulması da Türkiye'ye siyasi baskı oluşturmuştur.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle jeopolitik önemi sorgulanan Türkiye'yi, Orta Asya'daki SSCB'den ayrılan devletlere tarihi ve kültürel bağları nedeniyle rol model olarak gösteren ABD ilişkilere farklı bir boyut kazandırmıştır. ABD, Türkiye'deki insan haklarının ve demokratikleşmenin geliştirilmesini kapitalizmin devamını sağlamak maksadıyla istemiş aynı zamanda komünist rejimden ayrılan bu ülkelerinde kapitalist düzene eklenilebilmesini hedeflemiştir.

Soğuk Savaş süresince Türkiye-ABD ilişkileri siyasi gelişmeler doğrultusunda şekillenmiş ancak sistemin getirdiği zorunluluklar ve tarihsel süreç ilişkilerin gidişatını etkilemiştir. Örneğin Kıbrıs konusundaki Türkiye'nin tarihi ve kültürel bağları, Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki gelişmelere kayıtsız kalmasını engellemiştir. Yine sistemin kapitalist olması nedeniyle, Türkiye'nin 1980'li yıllarda liberal politikalar izlemesi ve dünya sistemlerinde kendini yeniden konumlandırması şaşırtıcı olmamıştır.

SONUÇ

Sonuç olarak; Türkiye Sovyetler'in boğazlar ve toprak talepleri doğrultusunda güvenlik kaygılarını gidermek amacıyla ABD ile yakınlaşma sürecine girmiştir. Soğuk Savaş süresince Türkiye-ABD ilişkilerini kapsayan bu çalışmada Truman Doktrini ve Marshall Planı ile ikili ilişkilerde yakınlaşma sürecine girilmiştir. Türkiye'nin dış politikası bu yakınlaşma çerçevesinde belirginleşmiştir.

1952 yılında NATO'ya üyelik süreciyle 1964 yılı Kıbrıs Sorunu'na kadar Türkiye-ABD ilişkileri tam bir uyum göstermiştir. Kıbrıs Sorunu'nda ABD'nin almış olduğu tavır ve Başkan Johnson'un Mektubu iki ülke arasındaki ilişkilerde krize neden olmuştur. Bu kriz Türkiye'nin dış politikada çok boyutlu bir yol izlemesine neden olmuş ve SSCB'yle ilişkiler geliştirilmiştir. 1974 yılında yaşanan Afyon sorunu ve Kıbrıs Barış Harekatı'nın sonucu olarak ABD, Türkiye'ye silah ambargosu uygulamaya başlamıştır.

Silah ambargosunun kaldırılmasının ardından İran'da yaşanan devrim ile SSCB'nin yayılcı politikalar izlemesi neticesinde Afganistan'ı işgal etmesi sonucunda Türkiye-ABD ilişkileri yeniden normalleşmeye başlamış ve Turgut Özal döneminde ilişkiler en üst noktaya ulaşmıştır.

Türk-ABD ilişkileri, Soğuk Savaş süresince inişli çıkışlı bir ilişki içerisinde olmasına rağmen Türkiye, coğrafi konumu, nüfusu, askeri ve siyasi gücü, ekonomik ve teknolojik kaynaklarıyla ABD ve NATO için vazgeçilmez bir müttefik olmuştur. İki ülke arasında zaman zaman yaşanan sorunlara rağmen ilişkiler dinamik bir şekilde kesintisiz olarak sürdürülmüştür.

Neorealizm penceresinden Türk-ABD ilişkilerinin seyri; SSCB tehdidi sonrası Türkiye'nin güvenlik kaygıları ile iki kutuplu dünyanın süper gücü ABD'nin SSCB ile güç dengesi mücadelesi üzerine şekillenmiştir.

Dünya sistemleri analizinde Türk-ABD ilişkilerinin gelişimi ise; hegemon güç ABD'nin askeri, siyasi, teknolojik ve kültürel anlamda merkez ülke konumunda olması ve Türkiye'nin yarı çevre olarak ABD'ye göre konumlanması şeklinde seyretmiştir.

Büyük güçlerin ve merkez ülkelerin hegemonyası devletler arası sistemin belirleyicisi konumundadır. ABD, kendi menfaatleri söz konusu olduğunda müttefiki Türkiye ile sorun yaşamaktan çekinmemiştir. Türkiye, büyük güç ve hegemon ABD'nin

geçmişte yaşadığı sorunları göz önünde bulundurmalıdır. ABD ile ilişkilerini kesintisiz bir şekilde sürdürmeye devam eden Türkiye, devletler arası sistemde çok boyutlu dış bir politika izlemelidir. Türkiye'nin aktif bir dış politika izlemesi hem bölgesel etkinliğini artıracak hem de ABD ile ilişkilerinde elinin güçlenmesini sağlayacaktır. Türkiye, ABD ile olan ilişkilerinde kendi ulusal çıkarlarını ön plana alan bir dış politikayı sürdürmeli ve millî menfaatlerimizden ödün vermemelidir.

KAYNAKÇA

(1947, 13 Mart). Ulus Gazetesi.

(1950, 24 Ocak). Cumhuriyet Gazetesi.

(1952, 17 Temmuz). Cumhuriyet Gazetesi.

(1954, Aralık). Ayın Tarihi Dergisi. No:253.

(1960, 6 Mayıs). Tercüman Gazetesi.

(1967, Ocak 31). Dışışleri Bakanlığı Belleteni(28), s. 100.

(1967, Ocak 31). Dışışleri Bakanlığı Belleteni(28). s.103.

(1974, 20 Temmuz). Cumhuriyet Gazetesi.

Akın, F. (2017). İkinci Dünya Savaşı Sonrası Yenidünya Düzeni ve Türkiye. İş ve Hayat, 3(5), 119-135.

Akkaya, B. (2012). Türkiye'nin NATO Üyeliği ve Kore Savaşı. Akademik Bakış Dergisi, (28).

Akyol, S., & Ulutürk, S. (2007). Küresel Kamu Malları: Hegemonya ve İstikrarın Küresel Ekonomi Politikası. Akdeniz İİBF Dergisi, 7(13), 62-85.

Armaoğlu, F. (2022). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, İstanbul: Kronik Kitap.

Armaoğlu, F. (2022). Türk-Amerikan İlişkileri, İstanbul: Kronik Kitap.

Armaoğlu, F. (2022). Türk Dış Politikası Tarihi. İstanbul: Kronik Kitap.

Armaoğlu, F. (2022). Türk Siyasi Tarihi. İstanbul: Kronik Kitap.

Aslanlı, A., & Memmedov, A. (2016). Neo-Realizm Kuramı Çerçevesinde Azerbaycan-İran İlişkilerinin Analizi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 5(6), 1520-1532.

Avcıoğlu, Ş. (2015). Immanuel Wallerstein'in Dünya Sistemi, Jeopolitik ve Jeokültür Kuramı. Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, (31), 97-110.

Balkaya, İ. S. (2019). İkinci Dünya Savaşı Sonrası Kurulan Dünya Düzeni ve Türkiye. The Journal of Academic Social Science Studies, 6(6 Issue 2), 149-164.

Başlamışlı, M. (2018). Amerikan Belgelerine Göre 12 Mart Muhtırası'na Giden Yolda Haşhaş Sorunu. Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 5(14), 351-376.

Burchill, S., Linklater A., Devetak, R., Donnely J., Nardin, T., Paterson, M., Reus-Smit, C., True, J., (2019). Uluslararası İlişkiler Teorileri. (Çev. Ağcan, M., Aslan, A.). 7.baskı, İstanbul: Küre Yayınları.

Bölme, S. M. (2022). Nato-Türkiye İlişkileri: Vazgeçilmez Ortaktan Şüpheli Müttefike.

- Canar, B. (2018). SSCB-Türkiye İlişkilerinde Kıbrıs Sorunu (1964-1979). *ViraVerita E-Dergi*, (8), 223-246.
- Coşkun, Y. (2017). Amerikan Belgelerine Göre Eisenhower Dönemi'nin İlk Yıllarında ABD'nin Türkiye Politikası (1953-1955). *History Studies*, 9(4), 19-32.
- Çetinkaya, G. (2019). Soğuk Savaş Döneminde Türkiye ve Eisenhower Doktrini. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 1-14.
- Dışişleri Bakanlığı., (2024). <https://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-teskilati-ve-turkiye.tr.mfa>
- Dışişleri Bakanlığı., (2024). <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-nato-60-yildir-birlikte.tr.mfa>
- Dokuyan, S. (2013). İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den İstekleri. *CTAD: Journal of Modern Turkish History Studies*, 9(18).
- Dolanbay, H. (2019). 1975-1984 Arası Gündem: Kıbrıs Barış Harekâtı ve Türkiye'nin Dış Politikası. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 5(3), 851-862.
- Duman, M. (2023). 70. Yılında Türkiye-Nato İlişkilerinin Tarihsel Boyutu. *Akademik Hassasiyetler*, 10(21), 400-429.
- Dursun, S. (2008). Türkiye'nin güvenlik algılamasındaki değişim: 12 Eylül 1980 askerî müdahalesi sonrası dönem. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 7(16), 421-433.
- Düzgün, D. M. (2020). Realizm Teorisinin Ortaya Çıkışı ve Gelişme Evreleri. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (47), 256-276. <https://doi.org/10.17498/kdeniz.759320>
- Ecevit, B. (2015). Dış Politika ve Kıbrıs Dosyası (1. b.). Ankara: Rahşan Ecevit-Bülent Ecevit Bilim Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları.
- Ekren, A. (2017). 1979-1995 İran-ABD İlişkileri. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 146-155.
- Emiroğlu, H. (2006). Uluslararası Siyasal Örgütlenme Modeli Oluşumunun Tarihsel Süreci ve Birleşmiş Milletler Örgütü (1941-1990). *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2(04), 103-136.
- Ereker, F. A., & Özer, U. (2020). Jeokültür ve Dünya sistemi: Wallerstein'ı yanlış mı anladık?. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(4), 133-150.
- Erhan, Ç. (2018). Beyaz Savaş Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu (2. b.). Ankara: Altınbaş Üniversitesi Yayınları.
- Erhan, Ç. (2022). ABD ve NATO'yla İlişkiler. Oran, B. (ed.). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. c (1). 25. Baskı, (s.681-715). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Erhan, Ç. (2022). ABD ve NATO'yla İlişkiler. Oran, B. (ed.). Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar. c (1). 25. Baskı, (s.522-576.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erkmen, A. (2020). Türkiye'nin NATO Üyeliği ve Üyeliğin TBMM'de Kabulü. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17(2), 1024-1049.
- Ertem, B. (2009). Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(21), 377-397.
- Ertem, B. (2013). İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri ve Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri İle Yakınlaşmasına Etkileri. Electronic Turkish Studies, 8(7).
- Eşel, O. G. (2011). Demokrat Parti Dönemi Türk-Amerikan İlişkilerinde Basın Sansürü ve Pulliam Davası. Türklük Bilimi Araştırmaları, (29), 145-162.
- Evered, K. (2010). The Truman Doctrine in Greece and Turkey: America's Cold War fusion of development and security. The Arab World Geographer, 13(1), 50-66.
- Gençalp, E. (2019). Sovyet Başbakanı Kosigin'in Türkiye Ziyaretinin Basında Değerlendirilmesi. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (Hütad), (30), 55-77.
- Güdek-Gölçek, Ş. (2023). Immanuel Wallerstein'in Dünya-Sistemleri Analizinin Epistemolojik Yaklaşımı ve Özdeşünü. Fiscoeconomia, 7(1), 885-910.-885-990. <https://doi.org/10.25295/fsecon.1180282>
- Güzel, M. V. (2021). Eisenhower Doktrininin Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikasına Etkileri. Atatürk Yolu Dergisi, (69), 471-494.
- Hiresoğlu, F. (2023). Kıbrıs Barış Harekâtında Türk Hava Kuvvetleri (1974). Turkish Academic Research Review, 8(3), 1267-1279.
- İlhan, M. (2016). Kıbrıs Sorununun Türk-Amerikan İlişkilerine Yansıması (1958-1974). Journal Of Turkology, 25(2), 255-280.
- İzmir, B. (2017). İki Müttefik, Bir Kriz: Türk-Amerikan İlişkilerinde Jüpiter Füzeleri Krizi. Humanıtas-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 5(10), 177-192.
- Kapucu, D. (2020). 1974 Kıbrıs Hava Harekâtı. Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, 4(2), 82-104.
- Karaca, (2015). H. Zoraki Müttefik: Türk-Amerikan İlişkileri 1945-2020.
- Karadeli, C. (2019). Stalin ve Kruşçov dönemlerinde Doğu Avrupa'da Sovyetler ve Krizler. Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(15), 239-253.
- Karadeli, C. (2020). Soğuk Savaş'ın İlk Aşamasında Doğu Avrupa: Sosyalizm ve Başkaldırı. Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi , 4 (1), 43-73.

- Kasım, K. (2007). Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Kıbrıs Sorunu. Gazi Akademik Bakış, (01), 57-73.
- Kaygusuz, C. (2019). 40. Yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a Askeri Müdahalesinin Temel Sebepleri Üzerine Bir Değerlendirme. Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi, 4(2), 110-121.
- Keyik, M., & Erol, M. S. (2019). Realizme Göre Güç ve Güç Dengesi Kavramları. Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, 3(1), 12-49.
- Kılınçkaya, M. D. (2013). Marshall Planı ve Milli Prodüktivite Merkezi'nin Kuruluşu. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD), 18(18), 131-146.
- Kıbaroğlu, M. (2012). NATO'nun Balistik Füze Savunma Sistemi ve Türkiye. Uluslararası İlişkiler Dergisi, 9(34), 183-204.
- Kolasi, K. (2013). Soğuk Savaş'ın Barışçıl Olarak Sona Ermesi ve Uluslararası İlişkiler Teorileri. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 68(02), 149-179.
- Kozal, Ö. E. (2020). Wallerstein ve Dünya-Sistem Yaklaşımı: Bir Yeniden Değerlendirme. Ekonomi-Tek, 9(2), 101-127.
- Kurt D., Pehlivan Y. & Korkmaz E. (2024). 50'nci Yılında Kıbrıs Barış Harekâtı ve Türk Hava Kuvvetleri, Hava Basımevi ve Neşriyat Komutanlığı
- Küçükvatan, M. (2011). Soğuk Savaşın Türk Dış Politikasına Etkileri ve 1957 Türkiye-Suriye Bunalımı. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 11(23), 73-91.
- Lebow, R.,N. (2021). Klasik Realizm. Dunne, T., Kurki M., & Smith, S. (ed.). Uluslararası İlişkiler Teorileri. (Çev. Ceylan, M.). (s.67-88). Ankara: Felix Kitap.
- Matiç, U. (2018). Türk Dış Politikasının Batı Yönelimi: NATO Üyeliği. Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi, 9(16), 35-52.
- Mearsheimer, J., J. (2021). Yapısal Realizm. Dunne, T., Kurki M., & Smith, S. (ed.). Uluslararası İlişkiler Teorileri. (Çev. Ceylan, M.). (s.89-110). Ankara: Felix Kitap.
- Oran, B. (2022). Dönemin Bilançosu. Oran, B. (ed.). Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar. c (1). 25. Baskı, (s.479-498). İstanbul: İletişim Yayınları
- Örmeci, O. (2020). Türk-Amerikan İlişkilerinde 8 Büyük Kriz.
- Özçelik, M. (2010). İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 29, 256-257.
- Özdoğan, M. (2019). Realizm ve Neorealizm Bağlamında Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Anlayışının Değerlendirilmesi. Güvenlik Bilimleri Dergisi, 8(1), 1-24. <https://doi.org/10.28956/gbd.562934>

- Özhazinedar, T. (2021). Soğuk Savaş Döneminin 68 Olaylarına Etkisi. Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi, (6), 151-179.
- Özlu, H. (2023). Türkiye Cumhuriyeti'nin Yükselen Gücü Türk Savunma Sanayii (1922-2022). Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları 535.
- Serdar, İ. (2015). Neorealizm, Neoliberalizm, Konstruktivizm ve İngiliz Okulu Modellerinde Uluslararası Sistemsel Değişikliklere Bakış. The Journal of Europe-Middle East Social Science Studies, 1(1), 14-38.
- Seval, H. F. (2017). Soğuk Savaş'tan Günümüze İnsani Müdahale: Neo-Realist Perspektif-Humanitarian Intervention From Cold War Era To The Present: Neo-Realist Perspective. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(22), 469-481. <https://doi.org/10.20875/makusobed.357069>
- Sızan, B. (2021). Afyon Sorunundan Silah Ambargosuna Türk-Amerikan İlişkileri (1971-1978). Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10(20), 107-121.
- Sızan, B. (2022). Türk-Amerikan İlişkilerinin Kuruluş ve Gelişme Sürecine Bir Bakış (1947-1954). Anadolu Strateji Dergisi, 4(1), 7-16.
- Sönmezoğlu F. (2015). İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası 1914-1945, İstanbul: Der Yayınları.
- Sönmezoğlu, F. (2016). Soğuk Savaş: Döneminde Türk Dış Politikası 1945-1991. İstanbul: Der Yayınları.
- Tellal, E. (2022). SSCB'yle İlişkiler. Oran, B. (ed.). Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar. c (1). 25. Baskı, (s.769-784). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tokatlı, S. G. (2022). Soğuk Savaş Dönemi Güvenlik Algısında Yaşanan Değişim ve Uluslararası Sistemin Değişen Dinamikleri. Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, 7(1), 376-406.
- Tokatlı, S. G. (2022). Klasik Realizm ve Neorealizm Kuramının İncelenmesi: Devlet Kavramına Yönelik Analiz. Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11(21), 122-141.
- Uzgel, İ. (2022). ABD ve NATO'yla İlişkiler. Oran, B. (ed.). Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar. c (2). 18. Baskı, (s.34-82, 243-325). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Uzman, N. (2018). II. Dünya Savaşı Sonrasında Sovyet Talepleri ve Türkiye'nin Tepkisi. Gazi Akademik Bakış, 11(22), 117-142.
- Ünalp, F. R. (2020). İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Savaş Dışı Kalma Politikaları ve Sonuçları. Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, (45), 201-221.
- Wallerstein, I. (2018). Dünya-Sistemleri Analizi. (Çev. Abadoğlu, E. & Ersoy, N.). İstanbul: bgst Yayınları.

- Varlık, A. B., & Demir, S. (Tarihsiz). Uluslararası İlişkilerde Realist ve Liberalist Kuramların Güç Kavramına Yaklaşımı.
- Vatansever, A. G. M. (2010). Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 12, 1487-1530.
- Yalvaç, F. (2018). Tarihsel Sosyoloji ve Uluslararası İlişkiler.
- Yardımcı, M. E., & Kutlutürk, D. (2019). İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin Ekonomik Kısıtları. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (37), 47-67.
- Yılmaz, H. (2023). Soğuk Savaş Dönemi'nde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Yayılmacılık Politikası: Afganistan Örneği. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 13(3), 3299-3316.

EKLER

EK-1. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna İlişkin Temel Antlaşma (1960)

1. KURULUŞ ANTLAŞMASI

Bir tarafta Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı, Yunanistan Krallığı ve Türkiye Cumhuriyeti ve diğer tarafta Kıbrıs Cumhuriyeti:

Birleşik Krallık Hükümeti tarafından 17 Şubat'ta yapılan Deklarasyonun yürürlüğe girmesi için hükümler koymayı arzulayarak, 1959 yılında, Londra'daki Konferans sırasında, Konferans'ta Yunanistan ve Türkiye Dışişleri Bakanı, Kıbrıs Rum Toplumunu Temsilcisi ve Kıbrıs Türk Toplumunu Temsilcisi tarafından yapılan müteakip beyanlar uyarınca;

Bu Antlaşmanın taraflarınca bugün imzalanan Garanti Antlaşması'nın şartlarını dikkate alarak;

Aşağıdaki şekilde anlaştık;

Madde 1

Kıbrıs Cumhuriyeti toprakları, bu Antlaşma'nın Ek A'sında tanımlanan iki bölge hariç olmak üzere, kıyılarında kalan adalarla birlikte Kıbrıs adasını da kapsayacaktır ve bu bölgeler Birleşik Krallık'ın egemenliği altında kalacaktır. Bu alanlar, bu Antlaşma ve Eklerinde Aktöriri Egemen Üs Bölgesi ve Dikelya Egemen Üs Bölgesi olarak anılacaktır.

Madde 2

(1) Kıbrıs Cumhuriyeti

(2) Kıbrıs Cumhuriyeti, Aktöriri Egemen Üs Bölgesi ve Dikelya Egemen Üs Bölgesi'nde bulunan askeri üslerin güvenliğini ve etkin bir şekilde işletilmesini ve Birleşik Krallık'ın bu Antlaşma ile verilen haklardan yararlanmasını sağlamak için Birleşik Krallık ile tam iş birliği yapacaktır.

Madde 3

Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan, Türkiye ve Birleşik Krallık, Kıbrıs'ın ortak savunmasında danışma ve iş birliği yapmayı taahhüt ederler.

Madde 4

Kıbrıs Adası'ndaki kuvvetlerin statüsüne ilişkin düzenlemeler, bu Antlaşma'nın Ek C'sinde yer alan düzenlemeler olacaktır.

Madde 5

Kıbrıs Cumhuriyeti, yargı yetkisi altındaki herkese, 4 Kasım 1950'de Roma'da imzalanan Avrupa İnsan Haklarının ve Temellerinin Korunması Sözleşmesi'nin I. Bölümünde ve 20 Mart'ta Paris'te imzalanan Protokol'de belirtilenlerle karşılaştırılabilir insan hakları ve temel özgürlükleri güvence altına alır.

Madde 6

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşundan etkilenen kişilerin uyrukluğuna ilişkin düzenlemeler, bu Antlaşma'nın Ek D'sinde yer alan düzenlemelerdir.

Madde 7

Kıbrıs Cumhuriyeti ve Birleşik Krallık, Kıbrıs Cumhuriyeti topraklarında İngiliz yönetiminin sona ermesinden doğan sorunları çözmek için mali ve idari düzenlemeleri kabul ve taahhüt eder. Bu düzenlemeler, bu Antlaşma'nın Ek E'sinde belirtilmiştir.

Madde 8

(1) Birleşik Krallık Hükümetinin tüm uluslararası yükümlülükleri ve sorumlulukları, bundan böyle, Kıbrıs Cumhuriyeti'ne uygulanabilecekleri ölçüde, Kıbrıs Cumhuriyeti Hükümeti tarafından üstlenilecektir.

(2) Birleşik Krallık Hükümeti'nin Kıbrıs Cumhuriyeti topraklarına uygulanması nedeniyle şimdiye kadar yararlandığı uluslararası haklardan ve yararlardan bundan böyle Kıbrıs Cumhuriyeti Hükümeti yararlanacaktır.

Madde 9

Bu Antlaşmanın tarafları, ticaret ve bu Antlaşma'nın Ek F'sinde belirtilen konularla ilgili düzenlemeleri yapmayı kabul ve taahhüt eder.

Madde 10

Bu Antlaşma hükümlerinin yorumlanması ile ilgili herhangi bir sorun veya güçlük aşağıdaki şekilde çözülecektir:

(a) Birleşik Krallık'ın gereksinimlerinin yerine getirilmesi veya bu Antlaşma'nın hükümleri ile ilgili olarak, Birleşik Krallık kuvvetlerinin veya bu Antlaşma hükümleri uyarınca bunlarla ilişkili diğer kuvvetlerin statüsünü, haklarını ve yükümlülüklerini etkilediği ölçüde ortaya çıkabilecek herhangi bir sorun veya zorluk, veya Rum, Türk ve Kıbrıs kuvvetlerinin anlaşması, normal olarak Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan ve Türkiye'nin üçlü Karargahı ile Birleşik Krallık silahlı kuvvetlerinin yetkilileri arasında müzakere yoluyla çözülecektir.

(2) Bu Antlaşma hükümlerinin yorumlanması ile ilgili olarak, yukarıda açıklanan durumlarda askerî makamlar arasında müzakere yoluyla veya diğer durumlarda ilgili taraflar arasında anlaşmaya varılamayan herhangi bir sorun veya güçlük, her biri Birleşik Krallık Hükümeti tarafından atanacak dört temsilciden oluşacaktır. Yunanistan Hükümeti, Türkiye Hükümeti ve Kıbrıs Cumhuriyeti Hükümeti, Uluslararası Adalet Divanı Başkanı tarafından atanan bağımsız bir başkan ile birlikte. Başkan, Birleşik Krallık ve Sömürgeler veya Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan veya Türkiye vatandaşı ise Başkan Yardımcısından harekete geçmesi istenir ve eğer o da böyle bir vatandaşa, mahkemenin bir sonraki kıdemli Yargıcı.

Madde 11

Bu Antlaşmanın Ekleri, bu Antlaşmanın ayrılmaz parçaları olarak yürürlükte ve yürürlükte olacaktır.

Madde 12

Bu Antlaşma, tüm Taraflarca imzalanmak suretiyle yürürlüğe girecektir.

2. GARANTİ ANTLAŞMASI

Bir tarafta Kıbrıs Cumhuriyeti, diğer tarafta Yunanistan, Türkiye ve Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı.

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının, toprak bütünlüğünün ve Anayasasının temel maddeleri ile tesis edildiği ve düzenlendiği şekliyle tanınması ve sürdürülmesi, ortak çıkarları için,

Bu Anayasa tarafından yaratılan işlerin durumuna saygı gösterilmesini sağlamak için iş birliği yapmayı arzu etmek.

Aşağıdaki gibi anlaştılar.

Madde I

Kıbrıs Cumhuriyeti, bağımsızlığının, toprak bütünlüğünün ve güvenliğinin korunmasını ve Anayasasına saygı gösterilmesini sağlamayı taahhüt eder.

Herhangi bir devletle herhangi bir siyasi veya ekonomik birliğe tamamen veya kısmen katılmamayı taahhüt eder. Buna göre, doğrudan veya dolaylı olarak, başka bir Devletle birleşmeyi veya Ada'nın bölünmesini teşvik edebilecek herhangi bir faaliyeti yasakladığını ilan eder.

Madde II

Yunanistan, Türkiye ve Birleşik Krallık, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin işbu Antlaşma'nın I. Maddesinde belirtilen taahhütlerini dikkate alarak, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve güvenliğini ve ayrıca Anayasasının temel maddeleri ile belirlenen durumu tanıır ve garanti eder.

Yunanistan, Türkiye ve Birleşik Krallık da aynı şekilde, kendilerini ilgilendirdiği ölçüde, aşağıdakilere yönelik her türlü faaliyeti yasaklamayı taahhüt ederler: doğrudan veya dolaylı olarak, Kıbrıs'ın başka bir devletle birleşmesini veya Ada'nın bölünmesini teşvik etmek.

Madde III

Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan ve Türkiye, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulduğu sırada Birleşik Krallık' ın egemenliği altında bulunan bölgelerin bütünlüğüne saygı göstermeyi ve bugün Lefkoşa'da imzalanan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna İlişkin Antlaşma uyarınca Kıbrıs Cumhuriyeti tarafından kendisine sağlanacak hakların Birleşik Krallık tarafından kullanılmasını ve yararlanılmasını garanti etmeyi taahhüt ederler.

Madde IV

Bu Antlaşma hükümlerinin ihlali halinde, Yunanistan, Türkiye ve Birleşik Krallık, bu hükümlere uyulmasını sağlamak için gerekli beyanlar veya tedbirler konusunda birlikte istişarede bulunmayı taahhüt ederler.

Ortak veya uyumlu eylemin mümkün olmadığı ölçüde, üç garantör devletten her biri, yalnızca bu Antlaşma ile yaratılan durumu yeniden kurmak amacıyla harekete geçmek hakkını saklı tutar.

Madde V

Bu Antlaşma imza tarihinde yürürlüğe girecektir. Bu Antlaşmanın orijinal metinleri Lefkoşa’da tevdi edilecektir.

Yüksek Sözleşmeci Taraflar, Birleşmiş Milletler Antlaşması’nın 102. maddesine uygun olarak, bu Antlaşma’nın Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği’ne tescili için mümkün olan en kısa sürede hareket geçeceklerdir.

3. İTTİFAK ANTLAŞMASI

Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan ve Türkiye,

I. Barışı korumak ve her birinin güvenliğini korumak için ortak arzularında,

II. Barış ve güvenliğin korunması için gösterdikleri çabaların Birleşmiş Milletler Şartı’nın amaç ve ilkelerine uygun olduğunu düşünerek.

Aşağıdaki şekilde anlaşmışlardır:

Madde I

Yüksek Sözleşmeci Taraflar, ortak savunmaları için iş birliği yapmayı ve bu savunmanın ortaya çıkardığı sorunlar hakkında birlikte danışmayı taahhüt ederler.

Madde II

Yüksek Sözleşmeci Taraflar, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin bağımsızlığına veya toprak bütünlüğüne karşı doğrudan veya dolaylı her türlü saldırı veya saldırıya karşı koymayı taahhüt ederler.

Madde III

Bu ittifakın amacı ve yukarıda belirtilen amacın gerçekleştirilmesi için, Kıbrıs Cumhuriyeti'nde Üçlü Karargâh kurulacaktır.

Madde IV

Yunanistan ve Türkiye, bu Antlaşma'nın ekinde yer alan I. Nolu Ek Protokol'de belirtilen askeri birliklerle birlikte kurulan Üçlü Karargah' a katılacaklardır.

Söz konusu birlikler, Kıbrıs Cumhuriyeti ordusunun eğitimini sağlayacaklardır.

Madde V

Üçlü Karargâhın Komutası, her biri bir yıllık süre için sırasıyla Yunanistan ve Türkiye Hükümetleri ile Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı ve Başkan Yardımcısı tarafından atanacak bir Kıbrıslı, Rum ve Türk genel Memur tarafından dönüşümlü olarak üstlenilecektir.

Madde VI

Bu Antlaşma imzalandığı tarihte yürürlüğe girecektir.

Yüksek Sözleşmeci Taraflar, işbu Antlaşmanın uygulanmasının gerekli kıldığı takdirde ek anlaşmalar yapacaklardır.

Yüksek Sözleşmeci Taraflar, mümkün olan en kısa sürede harekete geçeceklerdir. Bu Antlaşma'nın Birleşmiş Milletler Şartı'nın 102. maddesine uygun olarak Birleşmiş Milletler Sekreterliği'ne tescil edilmesi.

EK PROTOKOL

No. I

I. Üçlü Karargâha katılacak olan Yunan ve Türk birlikleri sırasıyla 950 Yunan subay, astsubay ve erleri ile 650 Türk subay, astsubay ve erinden oluşacaktır.

II. Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı ve Başbakan Yardımcı, mutabık kalarak, Yunan ve Türk Hükümetlerinden Yunan ve Türk birliklerini artırmalarını veya azaltmalarını isteyebilirler.

III. Üçlü Karargâha katılan Rum ve Türk birlikleri için kantonların yerlerinin, bunların hukuki statülerinin, gümrük ve vergilere ilişkin kolaylıklarının ve muafiyetlerinin, ayrıca diğer dokunulmazlık ve ayrıcalıkların ve yukarıda belirtilen Karargâhın örgütlenmesi ve işletilmesine ilişkin diğer askeri ve teknik sorunların, Antlaşmadan sonra yürürlüğe girecek olan Özel Sözleşme ile belirleneceği kabul edilmiştir.

IV. Aynı şekilde, Üçlü Karargâhın, Karma Karargâhın görevlerinin tamamlanmasından sonra en geç üç ay içinde kurulması kararlaştırılmıştır. Kıbrıs Anayasası Komisyonu ve ilk dönemde, Kıbrıs Cumhuriyeti silahlı kuvvetlerinin eğitiminde sorumlu sınırlı sayıda subaydan oluşacaktır. yukarıda adı geçen Rum ve Türk birlikleri, İttifak Antlaşması'nın imzalandığı tarihte Kıbrıs'a varacaklardır.

EK PROTOKOL

No. II

Madde I

Kıbrıs, Yunanistan ve Türkiye Dışışleri Bakanlarından oluşan bir Komite kurulacak, bu komite Üçlü İttifak'ın en yüksek siyasi organını oluşturacak ve İttifak ile ilgili üç Müttefik ülkenin Hükümetlerinin kendisine sunmayı kabul edecekleri herhangi bir sorunu ele alabileceklerdir.

Madde II

Bakanlar Komitesi, İttifak üyelerinden birinin talebi üzerine Başkanı tarafından olağan toplantıda toplanır.

Bakanlar Komitesinin kararları oybirliği ile alınır.

Madde III

Bakanlar Komitesi' ne dönüşümlü olarak ve bir yıllık bir süre için üç Dışışleri Bakanı'nın her biri başkanlık eder. olağan oturumlarını, aksi kararlaştırılmadıkça, başkanın ülkesinin başkentinde yapacaktır. Başkan, görev yaptığı yıl boyunca, Bakanlar Komitesi'nin olağan ve özel oturumlarına başkanlık eder.

Komite, görevinin yerine getirilmesi için gerekli olduğuna karar verdiğinde yardımcı organlar kurulabilir.

Madde IV

İttifak Antlaşması ile kurulan Üçlü Karargâh, görevlerini yerine getirirken Bakanlar Komitesi'ne karşı sorumludur. Komite, Komite'nin olağan toplantısı sırasında, genel Merkez' in faaliyetlerini ayrıntılı bir açıklamasını içeren yıllık bir rapor sunar.

Kaynak: Kurt, Pehlivan & Korkmaz, 50'nci Yılında Kıbrıs Barış harekâtı ve Türk Hava Kuvvetleri, 2024

EK-2. ABD Başkanı Johnson'un Mektubu

5 Haziran 1964

Sayın Bay Başbakan,

Türkiye Hükümetinin, Kıbrıs'ın bir kısmını askeri kuvvetle işgal etmek üzere müdahalede bulunmaya karar vermeyi tasarladığı hakkında Büyükelçi Hare vasıtası ile sizden ve Dışişleri Bakanınızdan aldığım haber beni ciddi surette endişeye sevk etmektedir. En dostane ve açık şekilde belirtmek isterim ki, geniş çapta neticeler tevhit edebilecek böyle bir hareketin Türkiye tarafından takip edilmesini, Hükümetinizin bizimle evvelden tam bir istişarede bulunmak hususundaki taahhüdü ile kabili telif addetmiyorum. Büyükelçi Hare, görüşlerimi öğrenmek üzere kararınızı birkaç saat tehir etmiş olduğunuzu bana bildirdi.

Yıllar boyunca Türkiye'yi en sağlam şekilde desteklediğini ispat etmiş olan Amerika gibi bir müttefikin, bu şekilde neticeleri olan tek taraflı bir kararla karşı karşıya bırakılmasının, Hükümetiniz bakımından doğru olduğuna hakikaten inanıp inanmadığınızı sizden sorarım. Binaenaleyh, böyle bir harekete tevessül etmeden önce Birleşik Amerika Devletleri ile tam istişarede bulunmak mesuliyetini kabul etmenizi hassaten rica etmek mecburiyetindeyim.

1960 tarihli Garanti Anlaşması ahkamı gereğince böyle bir müdahalenin caiz olduğu kanaatinde bulunduğunuz intibaindayım. Bununla beraber, Türkiye'nin mutasavver müdahalesinin, Garanti Anlaşması tarafından sarahaten menedilen bir hal sureti olan taksimi gerçekleştirme gayesine matuf olacağı yolundaki anlayışımıza dikkatinizi çekmek zorundayım. Ayrıca, söz konusu Anlaşma, teminatçı devletler arasında istişareyi gerektirmektedir. Birleşik Amerika, bu durumda, bilcümle istişare imkanlarının hiçbir şekilde tüketilmediği ve dolayısı ile, tek taraflı harekete geçme hakkının henüz kabili istimal olmadığı kanaatindedir.

Diğer taraftan, Bay Başbakan, NATO vecibelerine de dikkat nazarınızı celbetmek mecburiyetindeyim. Kıbrıs'a vaki olacak Türk müdahalesinin, Türk-Yunan kuvvetleri arasında askeri bir çatışmaya müncer olacağı hususunda zihninizde en ufak bir tereddüt olmamalıdır. Dışişleri Bakanı Rusk Lahey'de yapılan son NATO Bakanlar Konseyi toplantısında, Türkiye ile Yunanistan arasında bir harbin ''kelimenin tam manasıyla düşünülemez'' olarak telakki edilmesi gerektiğini beyan etmişti. NATO'ya

iltihak, esas icabı olarak, NATO memleketlerinin birbirleriyle harp etmeyeceklerini kabul etmek demektir. Almanya ve Fransa, NATO’da müttefik olmakla yüzyıllık husumet ve düşmanlıklarını gömmüşlerdir; aynı şeyin Yunanistan ve Türkiye den de beklenmesi gerekir. Ayrıca, Türkiye tarafından Kıbrıs’a yapılacak bir askeri müdahale Sovyetler Birliğinin meseleye doğrudan doğruya karışmasına yol açabilir. NATO müttefiklerinizin tam rıza ve muvafakatları olmadan Türkiye’nin girişeceği bir hareket neticesinde ortaya çıkacak bir Sovyet müdahalesine karşı Türkiye’yi müdafaa etmek mükellefiyetleri olup olmadığını müzakere etmek fırsatını bulmamış olduklarını takdir buyuracağınız kanaatindeyim.

Diğer taraftan, Bay Başbakan bir Birleşmiş Milletler üyesi olarak Türkiye’nin vecibeleri dolayısıyla de endişe duymaktayım. Birleşmiş Milletler Ada’da sulhü korumak için kuvvet temin etmiştir. Bu kuvvetlerin vazifesi zor olmuştur, fakat geçen son birkaç hafta zarfında, Ada’daki şiddet hareketlerinin azaltılmasında tedrici bir şekilde muvaffak olmuşlardır. Birleşmiş Milletler Arabulucusu henüz işini bitirmemiştir. Hiç şüphem yok ki, Birleşmiş Milletler üyelerinin çoğunluğu, Birleşmiş Milletler gayretlerini baltalayacak olan ve bu zor meseleye Birleşmiş Milletler tarafından makul ve barışçı bir hal tarzı bulunmasına yardım edebilecek herhangi bir ümidi yıkacak olan Türkiye’nin tek taraflı hareketine en sert şekilde tepki gösterilecektir.

Aynı zamanda, Bay Başbakan, askeri yardım sahasında Türkiye ve Birleşik Devletler arasında mevcut iki taraflı Anlaşmaya dikkatinizi çekmek isterim. Türkiye ile aramızda mevcut Temmuz 1947 tarihli Anlaşmanın 4. Maddesi mucibince, askeri yardımın, veriliş maksatlarından gayrı gayelerde kullanılması için, Hükümetinizin, Birleşik Devletlerin muvafakatini alması icap etmektedir. Hükümetiniz, bu şartı tamamen anlamış bulunduğunu muhtelif vesilelerle Birleşik Devletlere bildirmiştir. Mevcut şartlar tahtında Türkiye’nin Kıbrıs’a yapacağı bir müdahalede Amerika tarafından temin edilmiş olan askeri malzemelerin kullanılmasına Birleşik Devletlerin muvafakat edemeyeceğini size bütün samimiyetimle ifade etmek isterim.

Mutasavver Türk hareketinin fiili neticelerine gelince, böyle bir hareketin Kıbrıs adası üzerinde on binlerce Kıbrıslı Türkün katletilmesine yol açabileceği keyfiyetine en dostane bir şekilde dikkatinizi çekmek mecburiyetini hissediyorum. Tarafınızdan böyle bir harekete tevessül edilmesi, infiali mucip olacak ve girişeceğiniz askeri hareketin, himaye etmeye çalıştığınız kimselerin pek çoğunun toptan imhasını önlemeye yeter

derecede müessir olması imkansız olacaktır. Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin mevcudiyeti böyle bir faciayı önleyemez.

Sözlerimi pek fazla sert bulabilir ve bizim , Kıbrıs meselesinde Türkiye'nin ilgisine karşı bigane olduğumuzu düşünebilirsiniz. Durumun böyle olmadığını size temin etmek isterim. Gerek alenen, gerek hususi olarak, Kıbrıs Türklerinin emniyetini sağlamakta ve Kıbrıs meselesinin nihai hal tarzının, konuyla doğrudan doğruya ilgili tarafların rızasına dayanması hususu üzerinde ısrar etmekte gayret gösterdik. Amerika Birleşik Devletlerinin sizin lehinize yeter derecede faaliyet sarfetmediği hissini taşımanız mümkündür.

Fakat herhalde bilirsiniz ki, politikamız Atina'da en sert şekilde infiale yol açmış (bizim aleyhimize orada nümayişler yapılmış) ve Amerika Birleşik Devletleri ile Başpiskopos Makarios arasında esaslı bir uzaklaşma husule getirmiştir. Daha birkaç hafta önce yaptığımız görüşme sırasında Dışişleri Bakanımıza da söylediğim gibi, Türkiye ile olan münasebetlerimize çok büyük bir değer veriyoruz. Sizi, kendisiyle temel ortak menfaatlerimiz olan büyük bir müttefik telakki etmişizdir. Sizin güvenlik ve refahınız Amerika halkı için ciddi bir alaka mevzuu olagelmiş ve bu alakamız en pratik şekillerde ifadesini bulmuştur. Biz ve Siz, komünist dünyasının ihtiraslarına karşı koymak üzere birlikte dövüştük. Bu tesanüt bizim için büyük bir mana taşımaktadır ve bunun, Hükümetiniz ve halkınız için de aynı derecede bir mana taşıdığını ümit ederim. Kıbrısla ilgili olarak, Türk cemaatını tehlikeye maruz bırakacak herhangi bir hal tarzını desteklemeyi düşünmüyoruz. Nihai bir çözüm yolu bulmaya muvaffak olamadık, zira bunun dünyadaki en girift meselelerden biri olduğu aşikardır. Fakat Türkiye ve Kıbrıslı Türklerin menfaatleri konusunda ciddi şekilde alakadar olduğumuz ve alakadar kalacağımız hususunda sizi temin etmek isterim.

Nihayet, Bay Başbakan, en ciddi meseleyi, harp mı sulh mu meselesini vazetmiş bulunuyorsunuz. Bu meseleler Türkiye ve Birleşik Amerika arasındaki iki taraflı münasebetlerin çok ötesine giden meselelerdir. Bunlar, sadece Türkiye ve Yunanistan arasında bir harbi muhakkak olarak tevhit etmekle kalmayacak, fakat Kıbrıs'a tek taraflı bir müdahalenin doğuracağı, önceden kestirilemeyen neticeler sebebiyle, daha geniş çapta muhasemata yol açabilecektir. Sizin Türkiye hükümetinin Başbakanı olarak mesuliyetleriniz var, benim de Birleşik Amerika Başkanı olarak mesuliyetlerim mevcuttur. Bu sebeple, en dostane şekilde size şunu bildirmek isterim ki , bizimle yeniden ve en geniş ölçüde istişare etmeksizin böyle bir harekete tevessül etmeyeceğinize dair

bana teminat vermediğiniz takdirde, meselenin gizli tutulması hususunda Büyükelçi Hare'e vaki talebinizi kabul etmeyecek ve NATO Konseyi ile Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin acilen toplantıya çağrılmasını istemek mecburiyetinde kalacağım.

Bu mesele hakkında sizinle şahsen görüşebilmemizin mümkün olmasını isterdi. Maateessüf, mevcut Anayasa hükümlerimizin icabı dolayısıyla, Birleşik Amerika'dan ayrılamamaktayım.

Teferruatlı müzakereler için siz buraya gelebilerseniz bunu memnuniyetle karşılarım. Genel barış ve Kıbrıs meselesinin aklı selim ve sulh yoluyla halli hususlarında sizinle benim çok ağır bir mesuliyet taşımakta olduğumuzu hissediyorum. Bu itibarla, aramızda en geniş ve en samimi istişarelerde bulununcaya kadar sizin ve meslektaşlarınızın tasarladığınız her türlü kararı geri bırakmanızı rica ederim.

Hürmetlerimle.

Lyndon B. Johnson

Kaynak: Dışişleri Bakanlığı Belleteni, 31 Ocak 1966, 16. Sayı.

EK-3. İsmet İNÖNÜ'nün ABD Başkanı Johnson'a Cevabi Mektubu

13 Haziran 1964

Sayın Bay Başkan,

5 Haziran tarihli mesajınızı Büyükelçi Hare'in delaletiyle almış bulunuyorum. Kıbrıs'ta Garanti Anlaşması gereğince ferdi hareket hakkını kullanma kararını arzunuz veçhile talik ettik. Mesajınıza hakim olduğunu buyurduğunuz açık kalplilik ve dostluk hislerine dayanarak, ben de size cevabımda durumu ve düşündüklerimizi tam bir samimiyetle izaha çalışacağım.

Bay Başkan,

Mesajınız gerek yazılış tarzı, gerekse muhtevası bakımından Amerika ile ittifak münasebetlerinde daima ciddi bir dikkat göstermiş olan Türkiye gibi gir müttefikinize karşı hayal kırıcı olmuş, ittifak münasebetlerine değinen muhtelif konularda önemli görüş ayrılıkları belirmiştir. Gerek bu ayrılıkların, gerek mesajın umumi havasının sadece çok sıkışık bir zamanda acele toplanmış mutalara dayanarak yapılmış iyi niyetli bir teşebbüsün telaşından ibaret olmasını yürekten dilerim.

İlk önce, Garanti Anlaşması icabı olarak Kıbrıs'a bir askeri müdahale zarureti görüldüğü zaman Birleşik Amerika ile istişare etmekte kusur ettiğimiz önemle belirtilmektedir. 1963 sonundan beri Kıbrıs'ta askeri müdahale ihtiyacı, bu seferle beraber, dördüncü oluyor. Başından beri bu konuda Amerika ile istişare ettik. 25 Aralık 1963'te ilk buhran patladığı vakit, Garantör Devletlerle temasa geçtiğimizde, derhal Amerika'yı haberdar ettik ve Amerika bize bu meselede kendisinin bir taraf teşkil etmediği cevabını verdi. Ondan sonra müdahale müzakeresini İngiltere ve Yunanistan'la ile yaptık ve bildiğiniz gibi 26 Aralık'ta İngiliz komutası altında üçlü bir askeri idare kuruldu. Londra Konferansının ve İngiliz-Amerikan müşterek tekliflerinin Makarios' un tutumu yüzünden akamete uğraması ve Ada'da Türklere tecavüzlerin devamı dolayısıyla Şubat ayında çok buhranlı günler geçirdik ve durumun vehametinden Amerika'yı Ankara'yı ziyaret etmiş olan Mr. Ball vasıtasile haberdar ettik. İngiliz-Amerikan tekliflerinin reddi ile hasıl olan boşluk dolayısıyla Ada'da nizamı tesis için müdahalenin zaruretinin anlattık ve her an müdahale mecburiyetinde kalacağımızı size bildirdik. Hatta sizden muayyen meseleler için teminatlar istedik. Buna rağmen, bizden müdahale etmememizi istediniz ve Makarios'a Birleşmiş Milletlerde lüzümlü dersin verileceğini ve

Türk hak ve menfaatlerinin tamamiyle korunmasını sağlayan bir plan hazırladığınızı beyan ettiniz.

Bu talebinize uyduk; fakat Birleşmiş Milletlerde arzu edilen netice sağlanamadı. Üstelik, Güvenlik Konseyinin kurulmasına karar verdiği Birleşmiş Milletler Kuvvetinin teşkili birinci mesele halini aldı. İşte üçüncü defa müdahale ihtiyacı, 4 Mart Güvenlik Konseyi kararından sonra, Birleşmiş Milletler Kuvvetlerinin teşekkül edip etmeyeceği hakikaten tereddüt uyandırdığı günlerde, Kıbrıs'ta ki tedhişçilerin cesareti artınca, tecavüzlerine karşı Türk cemaatini korumak için yeniden ortaya çıktı. Fakat, Birleşmiş Milletler Kuvvetinin en kısa zamanda teşkil edileceğini bize temin ederek, Güvenlik Konseyi kararından sonra müdahale yapmamamızda ısrar ettiniz. Teşebbüsümüzü tekrar tehir ederek, Birleşmiş Milletler Kuvvetlerinin vazife almasını bekledik.

Sayın Başkan,

Kıbrıs'taki mezalim devrinin, bütün tedbirleri tesirsiz kılan hususi bir karakteri vardır. Başından beri emniyeti korumak için yapılan müzakereler ve geçirilen muvakkat devreler, hepsi yalnız Makarios İdaresinin tecavüzünü ve tahribatını artırmağa hizmet etmiştir.

Son defa Kıbrıs Hükümeti açıktan silahlanmaya başladı ve Birleşmiş Milletleri kendi zulmünü ve anayasa dışı idaresini takviye edecek yardımcı bir vasıta gibi farzettii. Birleşmiş Milletlerin Anayasa nizamını iade ve tecavüzlerini durdurmak için selahiyetlerinin ve müdahale niyetlerinin eksik olduğu aşikar bir gerçek halini almıştır. Yunan Hükümetinin Kıbrıs idaresini nasıl teşvik ettiğini biliyorsunuz. Bu ahval içinde Kıbrıs'ta mezalimi durdurmak için bir müdahaleye mecbur olacağımızı Amerika'da sizin huzurunuzda konuşurken söyledik. La Haye'deki Hariciye Nazırınıza böyle bir ihtimal için Amerika'nın bizi destekleyip desteklemeyeceğini sorduk. Bir cevap vermediniz. Kıbrıs'ta muhtelif vesilelerle müdahale istirarını kaç defa, ne suretle geçtiğini hikayet etmiş oluyorum. Her defasında sizi haberdar ettik ve sizin iyice bildiğinizi tahmin ediyorum. Birleşik Amerika'nın ittifak manzumesi içinde hususi sorumluluğunu ve ittfak manzumesini mütesanit bir surette yürütebilmesi için ona ayrıca dikkatli ve yardımcı olmak lazım geldiğini takdir ettiğimizi yüksek derecede yetkili memurlarınıza defaatle söylediğimi iyice hatırlatırım.

Görüyorsunuz ki, sizi tek taraflı bir kararla karşı karşıya bırakmak istidadı bizde yoktur. Bizim şikayetimiz, aylardan beri had bir surette ıstırapı içinde yaşadığımız bir meseleyi size anlatamamış olmamız ve Yunanistan’la iki müttefik arasında husule gelen haklı ve haksız durumda samimi ve ciddi bir vaziyet almamış olmanızdandır.

Sayın Başkan,

Yine mesajınızda, Türkiye’nin münferiden harekete geçmeden önce, Anlaşma hükümleri mucibince diğer teminatçı iki devletle istişare etmek vecibesini tebarüz ettiriyorsunuz. Türkiye, bu vecibesini tamamiyle müdriktir. Fakat, Kıbrıslı Rum sorumlularının, Milletlerarası Antlaşmaları ayaklar altına almaları karşısında Türkiye’nin bu gidişe son verme çarelerinin müştereken araştırılması için Yunanistan’a yaptığı teşebbüsleri bu devlet neticesiz bırakmakla kalmayıp, bilakis Kıbrıslı Rum sorumluların hukuk ve insanlık dışı fiillerini savunmuş ve hatta onları teşvik etmiştir.

Yunanistan Hükümeti bizzat kendisi dahi, imzaladığı Milletlerarası Antlaşmaların artık mer’iyette olmadığını resmen beyan eylemekten çekinmemiştir. Bu husustaki çeşitli misaller, zamanında Dışişleri Bakanlığına yazılı ve şifahi olarak tafsilatı ile bildirilmiştir.

Teminatçı devletlerden İngiltere Hükümeti ile de devamlı istişare ve gerektiğinde müşterek hareket etme imkanlarını ciddiyetle aramıştır. Bu durumda, Türkiye’nin münferiden harekete geçmeden evvel diğer teminatçı iki devlet ile istişare etmek vecibesini yerine getirmediği iddia edilebilir mi?

Türkiye’ye samimiyetle ve sadakatle yerine getirdiği istişare vecibesini hatırlatmaya lüzum hisseden Amerika Birleşik Devletleri Hükümetinin, imzaladığı Antlaşmaları reddeden Yunanistan’a Milletlerarası Hukukun temeli olan ‘pacta sunt servanda’ kaidesine riayet zaruretinin hatırlatması icap etmez mi?. 15 gün evvel bizzat Sayın Dışişleri Bakanınız tarafından ‘American Law Institute’ da irat edilen nutukta en beliğ bir tarzda ‘bekaın temeli’ olarak vasıflandırılan bu kaide bugün maalesef NATO müttefikimiz Yunanistan ve Kıbrıs’taki Rum sorumlular tarafından hiçe sayılmaktadır.

Sayın Başkan,

Mesajınızda zımnen belirttiğiniz gibi, Garanti Antlaşmasının 4 üncü maddesi hükümleri, üç teminatçı devlete, antlaşma hükümlerinin ihlali halinde, antlaşma ile ihdas

edilen düzeni tekrar kurmak münhasır maksadile, müştereken, bu mümkün olmadığı takdirde de, münferiden harekete geçmek hakkını vermektedir. Garanti Antlaşması, bu anlayış bütün mümzi taraflarca paylaşılarak imzalanmıştır. Nitekim, Türkiye ve Yunanistan'ın o zamanki Dışişleri Bakanları arasında 19 Şubat 1959 tarihinde Londra'da imzalanmış olan ‘‘ Gentlemen's Agreement’’ da bu müşterek anlayışın bir delilidir.

Diğer taraftan Birleşmiş Milletler teşkilatına Kıbrıs Cumhuriyeti, bütün milletler arası taahhüt ve vecibeleri Teşkilatın üyelerince bilinerek ve hiçbir itiraza uğramadan kabul edilmiştir. Buna ilaveten Kıbrıs hakkında 4 Mart 1964 tarihli müncer olan Güvenlik Konseyi müzakereleri sırasında birçok temsilciler arasında Amerika Birleşik Devletleri temsilcisi de , Birleşmiş Milletlerin, Milletlerarası Antlaşmaları iptal veya tadil yetkisi bulunmadığını açıkça beyan etmiştir.

Mesajınızın, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi Ada'yı taksim gayesi ile vuku bulacağı kanaatinde olduğuna dair ifadeleri büyük bir hayret ve derin bir üzüntüyle karşıladım. Hayretim, Türkiye'nin niyetleri ile ilgili olarak size temin edilen mütalaanın defaatle tarafımızdan ilan edilmiş olan gerçeklerden nasıl bu kadar uzak kalabilmiş bulunmasından doğmaktadır. Üzüntümün sebebi ise, şimdiye kadar milletlerarası hukuka, taahhütlerine ve vecibelerine mutlak sadakatini, ABD Hükümetinin yakinen bildiği çeşitli ahvalde fiili deliller ile ispat etmiş bulunan Türkiye'nin dış siyasetinin temelini teşkil eden bu prensipten ayrılabilceğinin müttefik ABD Hükümetince düşünülebilmiş olmasıdır.

Sizi en kesin ve açık surette temin etmek isterim ki, eğer Türkiye, Kıbrıs'a askeri müdahale ızdırarında bırakılırsa, bu tamamen Milletlerarası Antlaşmaların hükümlerine ve gayelerine uygun olarak yapılacaktır.

Bu münasebetle, Bay Başkan, kararımızın tehirinin tabiatıyla Garanti Antlaşması 4. Maddesinin Türkiye'ye verdiği haklara hiçbir surette hanel getirmedeğini belirtmememe müsaade buyurunuz.

Bay Başkan,

Mesajınızda NATO taahhütlerine temas ederek, NATO müttefiklerinin birbirlerine karşı harp etmemelerinin NATO'nun ruhunu teşkil ettiğini, Kıbrıs'a bir Türk müdahalesinin Türk-Yunan silahlı kuvvetleri arasında çarpışmalara müncer olacağını ifade ediyorsunuz.

İfadelerinizin birinci kısmı ile tam mutabakat halindeyim. Fakat, NATO müttefiklerinin birbirleriyle imzaladıkları Milletlerarası Antlaşmalara, yekdiğerinin ahdi haklarına, karşılıklı vecibelerine riayet mükellefiyetleri de, ittifakın aynı derecede hayati önemde bir icabıdır. Yekdiğerine karşı, akdi vecibelerini, taahhütlerini istediği zaman reddeden devletler arasında bir ittifak tasavvur edilebilir mi ?

Türkiye'nin milletlerarası antlaşmalarda tasrih edilmiş ve hak ve vecibelerine uygun olarak Kıbrıs'a müdahalesi halinde bir Türk-Yunan harbinin çıkacağı hakkında izhar eylediğiniz endişeye gelince, Türkiye Kıbrıs'a karşı 'askeri harekete' münhasıran antlaşmaların tasrih ettiği şartlar ve gayeler için tevessül edecektir. Bu itibarla Sayın Dean Rusk'un gayet yerinde olarak 'gayri kabili tasavvur' (diye) tavsif ettiği Türk-Yunan harbi ancak, Yunanistan'ın Türkiye'ye tecavüzü halinde vuku bulabilir. Müdahale halinde bizim düşüncemiz, teminatçı devletler sıfatıyla Yunanistan ve İngiltere'yi Kıbrıs'ta anayasa düzenini ihya amacıyla fiili işbirliğine davet etmektir. Davetimize ve ahdi taahhütlerimize rağmen Yunanistan, Türkiye'ye tecavüz ederse, hasıl olacak neticelerin sorumluluğu Türkiye'ye atfedilebilir mi? Ümit etmek isterim ki, bu hususlara Yunan hükümetinin dikkatini ehemmiyetle çekmiş bulunuyorsunuz.

Mesajınızın, Kıbrıs'ta girişeceği bir hareket neticesinde Sovyetlerin müdahalesine maruz kaldığı takdirde, NATO müttefiklerinin Türkiye'yi müdafaa mükellefiyetleri hususunda tereddüt izhar eden kısmı, NATO ittifakının mahiyet, ve temel prensipleri bakımından aramızda büyük görüş farkı olduğu intibasını vermektedir. İtiraf edeyim ki, bu bizim için büyük bir teessür ve ciddi bir endişe kaynağı olmuştur. NATO müttefiklerinin herhangi birine yapılacak tecavüz, tecavüz eden tarafından tabiatıyla daima haklı gösterilmeye çalışılacaktır. NATO'nun bünyesi, mütecavizin iddialarına kapılacak kadar zayıfsa, hakikaten tedaviye muhtaç demektir.

Bizim anlayışımıza göre, Atlantik Antlaşması, üye devletlere taarruza uğrayan üyeye derhal yardım etmek vecibesini yüklemektedir. Her üye devletin takdirine bırakılmış olan bu husus, bu yardımın sadece mahiyet ve vüs'atidir. Şayet, diğer üyeler, Sovyet müdahalesine maruz kalan NATO üyesinin haklı olup olmadığı, müdahaleyi kendi hareketi ile tahrik edip etmediği gibi hususları münakaşaya kalkışır ve münakaşa neticesine göre yardım mükellefiyetleri olup olmadığının tespiti cihetine giderlerse, NATO ittifakının temel direkleri sarsılmış ve manası kalmamış olur. Yardım vecibesinin manası olabilmesi için, bu vecibenin maruz kalınan tecavüze birlikte derhal doğması gerekir. Bunun içindir ki, Kuzey Atlantik Antlaşmasının 5.maddesi, bir üyeye karşı

girişilen tecavüzü bütün üye devletlere karşı girişilen tecavüzü bütün üye devletlere karşı girişilmiş addetmekte ve lüzumlu görecekları harekete hemen tevessül etmek suretiyle kendilerine tecavüze uğrayan tarafa yardım etmek vecibesini yüklemektedir.

Bu münasebetle şu noktayı da belirtmekte fayda görüyorum: Kıbrıs'la ilgili antlaşmalar, değil 1963 Aralık ayı olaylarının patlak vermesinden sonra, hatta Kıbrıs devletinin kurulmasından evvelki devreden de önce, daha Birleşmiş Milletler'de mesele müzakere safhasında iken, bu müzakerelere muvazi olarak NATO Konseyinin tasvibinden geçmiştir. Hatırlanacağı üzere, Ada'daki durum ve Kıbrıs'ın statüsü bakımından Antlaşmaların meşruiyete mesnet olmaya devam ettiği, bundan 3 sene evvel La Haye'de NATO Bakanlar Konseyi toplantısında da teslim edilmişti. Hal böyle iken taraflardan birinin aşıkâr surette Ada'da hukuk dışı hareketleri neticesi bu antlaşmalar ihlal edilince, sanki mer'iyetten düşmüşler gibi, Türkiye'nin mezkur anlaşmaya dayanan haklarından ve vecibelerinden tegafül edilmek manası çıkmaktadır. Yani, bu temayüle göre, hadise çıkmadığı müddetçe Antlaşmalar mer'idir, aksi halde hükümden düşmüş sayılmaktadır. Böyle bir hukuki anlayışın benimsenmemesi gerektiğinde benimle birleşeceğinize ve Türkiye'nin hiçbir surette indi addedilmeyecek bir hareketi dolayısıyla hasıl olacak durumda onun, NATO ittifakı çerçevesinde korunması hususunun bir şüphe konusu olabileceği görüşüne katılmayacağınıza inanıyorum. Aksi bir düşünce tarzı, yalnız hukuk mefhumunu ve Birleşmiş Milletler yasasının 51.madde hükümlerini red ve inkarla kalmaz.

Mesajınızda, Türkiye'nin Birleşmiş Milletler üyesi sıfatı ile mükellefiyetleri bakımından endişe izhar ediliyor. Paylaşmadığım bu endişenin esassız olduğunu söylersem, bilhassa şu sebeplerle, eminim ki, bana hak vereceksiniz: Türkiye kuruluşundan beri Birleşmiş Milletlerin en sadık birkaç azasından biri olmakla temayüz etmiştir. Türk Milleti Birleşmiş Milletler yasası prensiplerinin korunmasını kanını da dökerek yerine getirmiş bir millettir. Teşkilatın aksamadan çalışabilmesini teminen, mali imkanlarının en sıkışık olduğu zamanlarda dahi onu, manen olduğu gibi, maddeten de büyük fedakarlıklar pahasına desteklemekten geri kalmamıştır. Hükümetimin Birleşmiş Milletlere bağlılığı ve ona gösterdiği itibar, son defa Garanti Antlaşmasının kendisine tanıdığı sarîh yetki ve imkana rağmen, Güvenlik Konseyinin 4 Mart 1964 tarihli kararını kabul etmesi ve bu karara öncelik tanınması ile de meşhûr olmaktadır. Şayet Birleşmiş Milletlere Ada'da mevdu vazife, mesajınızda kaydedildiği gibi, tedricen başarılı bir şekilde yürütülebilmiş olsa idi, bugün sizi ve beni bu derece endişeye sevk eden bir durum

tahassül etmezdi. Halbuki Birleşmiş Milletlerin Ada'daki faaliyetleri zulüm idaresini durduramamıştır. Son birkaç hafta içinde nisbi bir sükun görülmesi, ancak yeni hazırlıklarının başlangıcıdır. Mahsur köyler devam ediyor. Birleşmiş Milletlerin kuvvetleri Türkleri teskin ederken, Rumların mahsüllerini kaldırmalarını sağlıyorlar. Türklerin mahsullerini kaldırabilmeleri için Rumların sakin durmalarını temin etmiyor ve Rum tecavüzlerine seyirci kalıyorlar. Hayati ehemmiyeti haiz olan bu teferruat yüksek ıttılınıza gelmeyebilir. Ama biz, her gün bu faciaların hikayesi içinde yaşıyoruz.

Sayın Başkan,

Kıbrıs davasının takibinde hakem ve idareci mevkiinde bulunan müttetiklerimiz esaslı bir hatadan davayı kurtaramamışlardır. Kıbrıs faciası, Kıbrıs Cumhuriyetinin antlaşmaları iptal ederek ve Anayasayı kaldırmak gibi tasmin edilmiş politikasından çıkmıştır. Emniyet tesisi, Kıbrıs Hükümetinin üstünde bir otoritenin işlemesiyle mümkündür. Halbuki Kıbrıs'ta emniyet tesisi için, Kıbrıs Hükümetinin razı olabileceği bir tedbirle çare bulunmaya çalışıyor. İngiliz idaresi, İngiliz -Amerika teklifleri ve nihayet Birleşmiş Milletler İdaresi, hep bu sakat temel üzerine kurulmuştur ve netice olarak Makarios'un razı olabileceği her tedbir en az kısır kalmış, umumi olarak zulmü ve tecavüzü artırmıştır.

Sayın Başkan,

Takip buyurduğunuz politikanın Yunanistan'da infial yaratmış olmasını, bana karşı olarak gösteriyorsunuz. Yunanistan Kıbrıs meselesinde Antlaşmaları tamamiyle ihmal edinceye kadar her suretle tesir etmeye çalışacak bir mizaçta ve yoldadır. Biz müttetiklerimize haklı davalarımız için ızdıraplarımızı anlatamıyoruz. İnfial nümayişlerinden istifade aramamıza da mizacımız elverişli olmuyor. Sizi temin ederim, ızdırabımız derindir; haklı durumumuzu anlatamıyoruz ve sizin, meseleye layık olduğu ehemmiyeti verip bu meselenin bünyesinde sakladığı tehlikeleri önlemek için bütün gayretinizi ve otoritenizi kullanmanız lazım geldiğini kabul ettiremiyoruz.

Sayın Başkan,

Vazifelerini, haklarını bilen bir millet olarak ittifak manzumesi içinde bulunuyoruz. Kıbrıs davasının antlaşmalara riayet edilmek suretiyle hallinden başka bir gaye takip etmiyoruz. Yardımcı olursanız, Amerikan milletinin tabiatında bulunan adalet hissini kudretli otoritenizle tatbik ettirseniz meselenin halli mümkündür.

Sayın Başkan,

ABD'nin Türkiye ile olan münasebetlerine aftettiği kıymeti belirten ifadeleriniz ve Türk milleti hakkındaki güzel sözleriniz için teşekkürlerimizi sunarım. Kıbrıs meselesi üzerinde sizinle görüşmek üzere Amerika'ya gitmekten bahtiyar olacağım. 17 Haziran'da Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi toplanacaktır. Bu arada NATO Genel Sekreteri Mr. Dirk Stikker'in memleketimize ziyareti vuku bulacaktır. Ayrıca, arabulucu Mr. Tuomija da Genel Sekretere raporunu verecektir. Bu inkişaflarla yeni bir vaziyet hasıl olabilir. 20 Haziran'ı takip eden günlerde sizce uygun görülecek bir tarihte size mülaki olmak üzere seyhate çıkmaklığım mümkün olacaktır.

Kıbrıs meselesi hakkında tebellür etmiş düşünce ve tasavvurlarınız mevcut ise bunları bana şimdiden bildirmeniz, Washington'a bunlar üzerinde imalı fikrederek hazırlıklı gitmem bakımından çok faydalı olacaktır.

Bu mesajımı size göndermek üzere iken, Mr. G. Ball'un Ankara'ya vaki ziyaretinde kendisile yaptığımız açık, faydalı, ümit verici görüşmelerden duyduğum memnuniyeti bu vesileyle belirtmek isterim.

Saygılarımla.

İsmet İNÖNÜ

Kaynak: Dışişleri Bakanlığı Belleteni, 31 Ocak 1966, 16. Sayı

EK-4. Rauf DENKTAŞ'ın Kıbrıs Barış Harekâtı'nın Üçüncü Yıl Dönümündeki Konuşması

20 Temmuz 1977

“... Mutlu Barış Harekâtı'ndan sonra oluşan u güzel eserde beşikteki çocuklarla, en yaşlımıza kadar herkesin gözyaşı, ahı, acısı, emeği, teri kanı ve canı vardır.

Atlılar'daki 17 günlük şehidi, Taşkent'te, Baf'ta Rum kurşunu ile yok edilen kardeşleri, kirletilen genç gelinleri, esir kamplarında kan ağlayan insanları Unutma!..

Unutma ki, geçmişin acılarını yeniden tatmayasın;

Unutma ki, geçmişi bilmeyenlerin veya bilmezler görünenlerin, önerilerine kanmayasın!..

Unutma!

Sana yapılanları hatırla ve seni on bir yıl ayakta tutan ana vatanın yardımlarını, en sonunda Anadolu' dan coşkulu bir sel gibi akarak gelen kardeşlerinin bu topraklara oluklar hâlinde akan kanlarını, 20 Temmuzları unutma!..

...Ne mutlu 20 Temmuz 1974'te yaşamış olanlara; ne mutlu 20 temmuzları yaşatmak için şehadet mertebesine erişmiş olanlara!

ATA'mızın sesiyle

“Ne mutlu Türk'üm diyene”!..

Rauf R. DENKTAŞ

KKTC Kurucu Cumhurbaşkanı

Kaynak: Kurt, Pehlivan & Korkmaz, 50'nci Yılında Kıbrıs Barış harekâtı ve Türk Hava Kuvvetleri, 2024

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı

: Muhammet Burak DENKTAŞ

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi

: Pamukkale Üniversitesi

Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Programı

Yüksek Lisans Öğrenimi

: Ufuk Üniversitesi

Uluslararası İlişkiler Programı

Bildiği Yabancı Diller

: İngilizce

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar

: Hava Kuvvetleri Komutanlığı

Tarih

: 12.06.2024